

Р. 19 Срп II 934. 1

ОБШТИ ЗЕМЉОПИС

ЗА

СРБСКЕ ГИМНАЗИЈЕ

(Прегледала је и одобрила школска комисија.)

Цена је 6. гр. чарш.

У БЕОГРАДУ,

при државној књигопечати

1863.

JOHN JAMES HENSON

319505
LIB. OF

БИБЛИОТЕКА МАТНУЕ СЛОВЕ
У
БОСОН САДУ

У В О Д.

§ 1. Сва велика тела, што су у ваздуху, зове-мо у науци једним именом *звезде*. Звезда је и сун-це, и месец, па и наша земља; јер је свуда око њих ваздух. Све звезде у скупу јесу *свет*.

§ 2. Звезде су:

1. *Сунца*, која имају сама од себе светлост. Сун-ца зовемо *стојеће* или *непокретне* *звезде*, јер стоје на једноме месту, или бар ми неопажамо, кад своје место мењају.

2. *Планете*, које од сунца примају своју свет-лост, и око њега се окрећу, нестоје дакле на јед-номе месту, па их зато зовемо *крећуће се* *звезде*.

3. *Комете*, које обично зовемо *репате* *звезде* за то, што имају неку светлост као реп.

§ 3. Планете су:

1. *Велике*, или *главне*, које се окрећу око самог сунца.

2. *Мале* планете, које се око главних планета окрећу, па се с овима у друштву окрећу и око сун-ца. Мале планете зову се у науци *пратиоци*.

§ 4. Наука, која нас учи, да познамо земљу, зо-ве се *Земљопис* (Географија) Кад се о земљи као о некој звезди говори, биће *Земљопис математич-ки*; кад се говори о томе, каква је земља, особито на својој површини, биће *Земљопис физички*; а кад се говори о земљи, као о месту, где људи жи-ве, биће *Земљопис политички*.

Нешто о математичком земљопису.

§ 5. Кад говоримо о земљи као звезди, треба да знамо: 1. каква је звезда земља; 2. како изгледа споља, каква јој је форма; 3. како је делимо; 4. колико је велика; и 5. како се окреће.

§ 6. Земља велика је планета, дакле таква звезда, која нема сама од себе светлости, него која светлост добија од друге, стојеће звезде, око које се окреће.

Земља се окреће око *сунца*, које је њој стојећа звезда. А око саме земље окреће се *месец*, који је земљи *мала планета* или *пратилац*. И месец добија светлост од сунца.

§ 7. Осим земље и месеца окрећу се око сунца и многе друге велике и мале планете. Сунце са свима својим великим и малим планетама у скупу зове се: *сунчана система* или *сунчан строј* (соларна система). Око нашег сунца окрећу се 45 велики и 21 мала планета. Ово су знатније велике планете: *Меркур, Венера, Земља, Марс, Јупитер, Сатурн, Уран и Нептун*. Између *Марса и Јупитера* има још око сунца 35 узгредних великих планета, које се зову: *Астероиди* или *Планетоиди*.

Земља је међу великим планетама по близкоћи до сунца трећа на реду; а по величини је пета велика планета; (по величини овако иду велике планете: *Јупитер, Сатурн, Нептун, Уран, Земља*).

§ 8. Земља изгледа као нека кугла, с две супротне стране мало стиснута, а по среди свуда изупучена. Да је земља округла дознајемо одовуд:

1. Кад помрча месец, онда видимо, да је у месецу сенка од земље округла.

2. Више су пута досад опловили земљу, па се онамо вратили, одкуд су пошли; а то не би могло бити, да земља није округла.

3. Кад путујемо од југа северу, или од севера југу, губимо из очију неке звезде, а друге нове виђамо.

4. Кад путујемо, особито по пространим равницама, најпре угледамо високе ствари: н. п. врхове брегова, кула и т. д., па што ближе тим стварма долазимо, видимо их све боље, па најпоследње кад смо са свим близу, угледамо и сам њихов темељ; а кад се удаљавамо од високи ствари, њихове врхове на последку губимо из очију.

5. Све су звезде округле, па и по томе се може рећи, да је и земља округла.

§ 9. *Пречник је земље* свака права линија, коју би с једног краја земље до другог провукли кроз саму средину земље. Узима се обично, да је пречник земље дугачак 1720 миља.

§ 10. Онај пречник, који би вукли с једног пљоснатог краја до другог кроз средину земље, зове се: *осовина земље*. Два су краја те осовине *поли* (полуси.) Један је *пол северни*, а други *јужни*.

§ 11. *Равнитељ или екватор* она је округла линија, која се око земље вуче онде, где је земља најпупчастија. Екватор је равно удаљен од оба два пола, и зато стоји управ на средини површине од земље.

Екватор дели земљу на две равне полутине, на *северну* и *јужну*. Ове се полутине зову *хемисфере*.

Екватор, као и свако друго коло, делимо на 360 међу собом једнако велики делова; или степена (града).

§ 12. *Полуданик или Меридијан* је коло, које вучемо од једнога пола до другога преко екватора.

Свако место има свој меридијан; и зато има врло много меридијана. Но међу свима меридијанима узима се један за први меридијан од *острова Феро*, или од *Париза*, или од *Лондона*, или *Гренсича*.

Први меридијан дели земљу на полутипе *источну* и *западну*.

Као што је и меридијан коло, и њега делимо на 360 степена.

§ 13. *Паралелни је круг* оно коло, које око земље повлачимо тако, да свуда буде од екватора једнако далеко. Међу паралелнима круговима знаменитији су: 1. Два *обртна круга* (*тропски кругови*) који северно и јужно од екватора леже на $23\frac{1}{2}$ града. 2. Два *полска круга*, који од оба пола к екватору $23\frac{1}{2}$ града одстоје. Један је северни а други је јужни полски круг.

§ 14. Кад смо на пространој равници или на мору, чини нам се, да је са свију страна у наоколо пало небо на земљу. Сав тај простор, што очима прегледати можемо, зовемо обично *хоризонт*.

§ 15. *Еклиптика је* коло које, косо повлачимо преко наше земље тако, да екватор на пола пресече. Еклиптика показује пут којим, као што се нама чини, сунце око земље сваке године обилази.

§ 16. По сунцу делимо земљу на четири стране света: на *исток*, *запад*, *југ*, и *север*. *Исток* је онде, одкуд сунце излази; *запад* је, где сунце залази; кад се лицем окренемо истоку; онда ће нам с десне стране бити *југ*, а с леве *север*.

§ 17. *Појасови земље* или *зоне* простори су, који леже међу полама, полским, и обртним круговима све до екватора. Обртни и полски кругови деле земљу на пет појасева:

1. *Топли појас*, који заузима простор с обе стране екватора све до обртних кругова. На овом је простору земље свагда велика врућина.

2. *Северни умерени појас*, који на северној полутици заузима простор, међу обртним и северним полским кругом.

3. *Јужни умерени појас*, који на јужној полути-
ни земље заузима простор који је између обртног
и јужног полског круга.

У оба простора земље под умереним појасом
умерена је врућина и зима.

4. *Северни ледени појас* од северног полског кру-
га до северног пола.

5. *Јужни ледени појас*, од јужног полског круга
до јужног пола.

У оба простора земље, који су под ова два по-
јаса, велика је зима.

§ 18. Вештачки начињена справа, која показу-
је, каква је земља, зове се *глоб*. На глобу су на-
писани сви кругови, које смо до сад споменули.
Обруч начињен око глоба, показује меридијан за
свако место; па се зато тај обруч зове *обшти ме-
ридијан*. Кад се на артији покаже у два кола, ка-
ква је земља, то је *планиглоб*. А кад се на артији
покаже каква је нека држава, или неки већи или
мањи простор земље, то се зове *мапа* или *карта*
те државе, и тога простора земље. Овакве се ма-
пе често само за то праве, да се покаже, како
теку реке, и како леже брегови, и колико су ви-
соки.

§ 19. Кад оћемо да одредимо, где и како лежи
неко место на земљи, или нека држава; то гледа-
мо, колико је удаљено то место од *екватора*, и пр-
вога *меридијана*.

Удаљавање од екватора к полима зове се *гео-
графијска ширина земље*; а удаљавање од првог ме-
ридијана јесте њена географијска *дужина*. Па као
што земља има два пола: северни и јужни, њена
је ширина двојака, *северна* и *јужна*; а и дужина
јој је двојака, *источна* и *западна*, јер први мери-
дијан дели земљу на полутипу у источну и за-
падну.

Она места, која леже под екватором, немају своје географичке ширине; а која су под првим меридијаном, немају своје географичке дужине. Сва остала места имају своју географичку и дужину, и ширину.

Кад оћемо да сазнамо, како лежи неко место, т. ј. која му је географичка дужина и ширина, онда глоб тако окрећемо око његове осовине, да то место дође под онај обруч, што је обшти меридијан; па онда на том обручу изброимо граде од екватора почињући, и ти ће гради бити географичка ширина тог места; а на екватору ћемо изнаћи степене, колико је далеко то место од првог меридијана, и ти ће степени показати географичку дужину тога места. Свагда уз ширину треба придати, да ли је северна или јужна; а уз дужину да ли је источна или западна.

§ 20. Земља има површине преко 9 милиона четвороугални (четвртасти, квадратни) миља. Четвороугална је миља која има миљу у дужини, миљу у ширини. Осовина земље дугачка је до 1720 миља; а у екватору има 5400 миља.

§ 21. Земља се двојако креће.

Она се окреће око саме себе, дакле око своје осовине од запада к истоку. Земља се један пут око своје осовине окрене у 24 сата, и то се зове астрономски дан. При овом кретању један је део земље, који је окренут сунцу, осветљен: а други је у мраку; па зато од окретања земље око своје осовине постаје *дан* и *ноћ*.

2. Земља се окреће око сунца; и то кретање сврши она за 365 дана, и 6 сати. Ово се време зове година. Отуд, што се земља око сунца окреће, постају у њој промене у погоди (времену), па зато имамо *пролеће*, *лето*, *јесен* и *зиму*.

Нешто из физичког земљописа.

§ 22. Ми незнамо, каква је земља у својој средини, да ли је шушља, или од стене; да ли је у среди земље ватра или вода. Ми само знамо, каква је површина земље, и на тој површини опажамо *ваздух, воду и суву земљу.*

§ 23. Ваздух окружава површину земље са свију страна, и узима се, да га има на 10 миља од земље далеко. Онај ваздух, у ком дишемо, зове се *атмосфера*. Промене које у атмосфери бивају, зову се *метеори*, па су или *водени*, као киша, магла, снег, облаци и т. д.; или *светли*, као руменило у зору и у вече, дуга и т. д. Кад се ваздух јаче покрене, онда је *ветар*; а кад два ветра један супрот другоме дувају, онда се то зове *виор ветар*. Редовни источни ветрови међу обртним круговима зову се *Пасат-ветрови*. Врло снажан ветар зове се *олуја, бура, или оркан.*

§ 24. Вода заузима три четвртине од све површине од земље (преко 7 милиона квадратни миља). Вода *стои* или *тече*.

§ 25. Воде, што стоје, јесу: *баре, језера, и мора*. Вода што стоји, а заузима велики простор, па је са свију страна обувата земља, зове се *језеро*; ако овака вода, што стоји, заузима мали простор, онда је то *бара*. Она многа вода која испуњава велике дубљине на земљи, и која суву земљу са свију страна обувата, зове се *светско море*.

§ 26. *Морски залив* је место, где море дубоко у земљу улази. Кад је залив сам по себи удесан, да се у њему могу склонити лађе од бура, или кад људи начине такво место, где се могу лађе склонити, онда се такво место зове *пристаниште*. *Острво* је сува земља, окружена водом, а море, у ком на близу једно до другог много острова има, зове

се *Архипелаг*. *Мореуз* је узани морски пут, који ра-
ставља две суве земље, а скопчава два мора. Су-
ва земља крај мора зове се *морска обала*; сува зе-
мља дуж морске обале зове се *приморје*.

§ 27. У светском су мору:

1. *Северно ледено море*, које обавата северни пол.
У овом су мору: *бело море*, *карско море*, и неки
заливи (*Обски*, *Бафински*).

2. *Јужно ледено море* око јужног пола.

3. *Велики океан* на источној половини земље
међу северним и јужним леденим морем. У овом су
мору: од запада *камчатско*, *охотско*, *јапанско*, *жу-*
то и *китајско море*, од југа залив *карпентаријски*, а
од истога заливи *панамски* и *калифорнијски*.

4. *Атлантски океан* на западној полутини земље
међу северним и јужним леденим морем. У овом су
мору од истока: *источно*, *северно*, *средиземно*, *црно*,
и *етиопско море*; а од запада *ходзенски залив* (*Hud-*
son-bay) и *мексиканско* и *караибско море*.

5 *Индијски океан*, који заузима простор међу ве-
ликим атлантским океаном, и јужним леденим мо-
рем. У овом су океану *арапскоперсиско море* и за-
ливи *бенгалски*, *арапски*, и *персиски*.

§ 28. Море, ако и нетече, опет се зато креће,
а кретање му је двојако:

1. Море се *таласа*, кад га ветрови узнемире.

2. Море се креће од истока западу око еквато-
ра за то, што се земља окреће; а окреће се од се-
вера и југа к екватору за то, што је овде вода то-
плија, која се разлива на север и југ, па уступа
место ладнијој, која отуд к екватору долази.

3. Море *расте* и *опада*; т. ј. има свој *прилив* и
одлив. Море расте двапут на дан и то је прилив и
двапут опада, и то је одлив. Што море расте и
опада, то је отуда, што месец море к себи при-
влачи.

§ 29. Вода што тече, изтиче из извора: од који постају потоци; а кад се више потока у једно слију, постају мање реке; а од много потока и мањи река у једно сливени постају велике реке, којима плове велике лађе. Корито је реци и потоку онај јарак, коим вода тече; а узвишена земља с обе стране реке зове се обала. Као што вода тече оним местима, која су нижа, ова низа зове се пад реке; а где река брже тече, тамо је њен брзац. Кад се вода на неком месту у колу окреће, тамо је вртлог; која изгледа као неки левак; а где река или поток с неке висине у дубљину пада, тамо је водопад. Место где поток или река утиче у море, или у другу реку, тамо је њено ушће. Ископани велики јаркови, којима се пропушта вода, да њоме лађе могу пловити оним пределом, куд река не тече, јесу канали.

§ 30. Сува земља заузима више но четвртину свег простора од земље. Сува је земља раздељена на три велика комада, које зовемо континент; а осим тога има и много *острова*.

У поменута су три континента:

1. *Европа*, 2. *Азија*, и 3. *Африка*, које су све на једном, и то највећем континенту. Све три у једно зову се *стари свет*, јер су само за ове земље стари народи знали. Овај велики континент лежи у среди између *северног леденог мора*, *великог, индијског* и *атлантског океана*.

4. *Америка* је други континент, који се протеже међу *северним леденим морем* и *великим океаном*.

5. *Нова Холандија* је трећи континент, који лежи међу великим и индијским океаном. *Нова Холандија* у скупу с многим *островима* зове се: *Океанија* (а и *Аустралија*), која се са *Америком* зове *нови свет* за то, што стари народи ове земље нису познавали.

§ 31. *Полуострово* је комад земље, скопчан са сувом земљом само од једне стране, а свуд од друге страна окружен морем. *Језичац*, од земље зове се узана сува земља, која се у воду дубоко протегла. *Земљоуз* је узана сува земља, која се протеже међу два мора, и скопчава две суве земље.

§ 32. Површина земље није свуда једнака, него је негде равна, а негде угнута или узвишена. *Равнице* су такви простори на земљи, где земља нигде није узвишена. *Брежуљци* се зову, где је земља мало узвишена. *Брегови* су или *брда* онде, где је земља јако узвишена, а ако су брегови високи, зову се *горе*. Кад су многе горе у свези као у неком ланцу, зову се *планине*, или планинске косе. *Предгорје* земља је, која улази у море. *Вулкани* су брегови, кои на свом врху имају као нека уста, на која излази из њи дим, и пламен, и на којој место избацују *лаву* (најпре течну а после сгуснуту масу од стопљеног камења и метала), *пепео*, камење, воду, блато, и друге такве ствари. *Ледењаци* су брегови они, којима су врхови свагда покривени снегом и ледом. *Равница*, која се протеже међу два брега, зове се *долина*; а узани пролаз међу два брега зове се *кланац*. *Пустине* су они равни простори на земљи, где се неможе да ради земља. Кад се у пустињи нађе комад плодне земље, то је онда *оаза* или *острово* на сувој земљи.

§ 33. Каква је у којој земљи врућина и зима, и како где суша влада, или киша пада: по томе разликујемо *климу* или *поднебје*. Клима је различна у земљама по њиховој географској ширини, даље по томе, да ли су земље бреговите, шумовите, равнице, јесу ли крај мора, имали у њима много велики река, и баруштина, и јесу ли заклоњене горама од оне стране, где је велика зима. Каква је где клима, таква је и плодност земљишта.

§ 34. Што људи од земље и воде својом вештином или самим јестаственим силама добију, или произведу, зове се *производ*, *продукт*. Сви производи или су *животиње*, или *биља*, или *минерали*, и *камњне*. Људи често својом вештином ствари, које им земља сама од себе даје, прерађују, и тако стварица дају већу вредност, па се тиме богате. Где је оваква вештина сурове производе прерађивати, каже се да је у тој земљи *индустрија* т. ј. *радиност* велика. Радионице, где се сирови производи укрупно израђују, зовемо *фабрике*; а прометање сирови и урађени производа за новце, зове се *трговина*.

Нешто из политичког земљописа.

§ 35. Међу свим створењима на земљи *човек* је најзнаменитије, који се од свију животиња одликује *душом*, *говором* и *умом*. На земљи живи свега преко 1267. милиона људи. Они су сви међу собом у главноме једнаки, (н. п. што се тиче душе) али се опет разликују по своме телу, и по свом умноме дару.

§. 35. Што се тела тиче, људи се међу собом разликују по боји своје коже, по форми своје лубање, по цртама у лицу и по коси. По свему овом делимо људе на *пет раса*.

1. *Кавкаска раса*, која се одликује својом белом кожом, округластом као јаје главом, дугим косама, и лепим уредним цртама у лицу. Од ове су расе скоро сви Европљани, људи на југу и западу Азије, на сјеверу Африке, и скоро сви садањи Американци. Од људи ове расе има свега преко 610 милиона.

2. *Монголска раса* од које људи имају кожу жућкасте боје, лубању четвороугласту, мале очи и чекињасту косу. Од ове су расе људи, што живе у средњој и источној Азији, и нека племена у Европи и Америци. Има ји преко 460 милиона.

3. *Малајска раса* има кожу мрке боје, обично јајасту лубању, пљоснато лице, и коврчасту косу. Од ове су расе људи на островима у индијском великом океану; а има их 36 милиона.

4. *Црначка или негарска раса*, од које људи имају кожу црне боје, пљоснату лубању, дебеле устне, и вунасту косу. Од ове су расе људи што живе у средини Африке, и црнци робови у Америци. Има их до 126 милиона.

5. *Американска раса* (Индијанци) са црвено-мрком бојом коже, угњеченом лубањом, великим костима у лицу, и редком косом. Од ове расе има још само у Америци до $15\frac{1}{2}$ милиона.

К овим расама треба придати расу аустралску, од које има 3 милиона, и људе, рођене смесом различни раса, такви има $16\frac{1}{2}$ милиона.

(*Мулати* су они, који су рођени у браку од Европљана са Негрима; *Местици* су они, што су рођени од Европљана с Индијанцима; а *Замби* су они, што су рођени у браку Црнаца с Индијанцима).

§ 36. Људи се још разликују међу собом по језику, верозакону, образованости, (култури) и по своме државном животу (политичком устројству).

§ 38. На земљи има до 3000 различни језика и наречија, којима људи говоре. Сви су језици међу собом мање или више сродни; и по томе сродству деле се на неколике гране. Главне су у језицима ове гране:

1. Грана *источно-азијатски* језика, куда долазе језици китајски и јапански.

2. Грана *Египатско-семитски* језика, куда долазе језици египатски, јеврејски, етиопски, арапски, и сирски.

3. Грана *индијско-германски* језика, од које су гране језици: санскритски, персијски, немачки, шведски, енглески, холандски, словенски са свим сво-

јим наречијама, латински са француским, талијанским, влашким и шпанским, јелински и новогрчки.

4. Грана *финско-татарски* језика, куда долазе језици мађарски, турски, монголски, и други.

5. Грана *африкански* језика, којима говоре Црнци.

6. Грана *американски* језика, којима говоре Индијанци у Америци.

7. Грана *малајски* језика, куда долази говор они народа, који живе у стражњој Индији, и у Аустралији.

§. 39. По своме верозакону људи почитују или једнога Бога, или више богова. Једнога Бога почитују (монотеисте):

1. *Евреји*, који има до 6 милиона.

2. *Христијани*, који има до 365 милиона.

3. *Муамедовци*, који има до 154 милиона.

Људи од остали верозакона почитују више богова. Такви су, што почитују Брамму, Буду и Ламу. Има их свега до 742 милиона.

§ 40. По својој образованости, и по томе, како је где развијен државни и друштвени живот, људи се деле:

1. На народе, који се поглавито забављају ловом различни животиња. Они неправне разлике у томе, шта је чије, незнају за државни живот, и врло су необразовани. Овакви су народи: *Самоједи* у Азији, *Бушци* (Бушмени) у Африци, *Индијанци* и *Пешерци* у Америци, и *Новохоландци* у Океанији или Аустралији.

2. На *Скитничке народе* (Номаде), који држе и гаје различне животиње, траже за њи удесна места за пашу; знају разлику међу својим и туђим стварма; па ма да немају државнога живота, опет су нешто образовани. Овакви су *Киргизи* у Азији, и неки *Маври* у Африци.

3. На народе, који раде земљу, и прерађују сирове производе. па се забављају трговином, занатима,

наукама и вештинама. Ови су народи највећма образовани, живе у државама, знају шта је право, имају писане законе, по којима живе. Овакви су сви народи у Европи, и многи народи у Азији, северној Африци и Америци.

§ 41. Као што нас учи свето писмо, Бог је створио првога човека *Адала*, и из његовога ребра створио је прву жену *Еву*. Они су родили децу, која су опет рађала и плодила се, па се тако разплодише људи по свој земљи.

Отац и мати са својом децом у скупу јесу *фамилија* (породица); која кад се расплоди, зове се *колена*. Више колена једног рода и језика, јесу *народ*.

Као што у свакој фамилији има старешина, тако и сваки народ има своју *владу*, која управља народним пословима. У народу ће владу у рукама имати или *један* или *неколико њи*, или *сав народ*. Где један човек влада тамо је *монархија*; где неки одлични владају, тамо је *аристократија*, а где сви владају тамо је *демократија* или *република*.

У монархији онај, што влада, зове се *монарха*, *владалац*, и како је која земља, тако ће и владалац бити: цар, султан, краљ, кнез, војвода, хан, беј, и т. д. Где је владалац народу, као оно отац у фамилији, тамо је *патријархална држава*. Где монарха сву власт има у својим рукама; тамо је *неограничена монархија*, и владалац је *неограничен*; а где монарха дели власт с другима на пр. с народним скупштинарима, тамо је *ограничена монархија*, и владалац је *ограничен*. У којој земљи владалац ништа не пази на законе, него их ногама по вољи газити може, тамо је *деспотија*, а владалац је *деспота*. Може се догодити, да се закони газе и у *аристократији*, па и у *републици*; и тада је и тамо *влада тиранска*, па ма ко имао у рукама највишу власт.

У Европи нема данас *аристократије*, а међу просвећеним народима ни *деспотије*; него је скоро свуда *монархија*, а понегде и *република*. Само се у турскоме царству често газе закони, але и тамо то нечини султан, него његови чиновници.

КРАТКИ ПРЕГЛЕД

о Европи, Азији, Африци, Америци и Океанији.

І. ЕВРОПА.

§ 42. Европа је на источној полутини земље, и лежи на северо-западу те полутине. Она граничи северним леденим морем, Азијом, црним морем, Архипелагом, средиземним морем, атлантским океаном, и северним океаном.

§ 43. Европа са островима својим заузима простор од 180.000 четвороуголци миља. У њој живе до 280 милиона душа.

§ 44. У Европи су ове земље:

- I. Русија с Пољском.
- II. Шведска и Норвешка.
- III. Данска
- IV. Велика Британска (Енглеска, Скотска, и Ирска).
- V. Холандска.
- VI. Белгија.
- VII. Француска.
- VIII. Швајцарска.
- IX. Немачка.
- X. Португалска

- XI. *Шпањолска*
- XII. *Андорска република.*
- XIII. *Италија.*
- XIV. *Црна Гора.*
- XV. *Јонска острова.*
- XVI. *Грчка.*
- XVII. *Турска.*

У Италији су главније земље :

1. *Краљевство Италија*, састављено у најновије време из краљевства пијемонтског и напољског, из в. војводства Тоскане, из војводства Парме и Модене, и из неки делова папине државе. У овоме је краљевству *кнежина Монаковска* за себе држава. 2. *Млетачко краљевство* под Аустријом 3. *Рим* са својом облашћу под папом. У папиној је држави република *Сан-Марино* за себе држава. 4. *острво Малта* под В. Британском; и 5. *област Нице и Корсика* под Француском.

У Немачкој има много међу собом независни држава; а међу њима с неким својим земљама и две велике државе: *Аустрија* и *Пруска*. У Аустрији су земље које неиду у Немачку: *Угарска* с *Хрватском* и *Славонијом*, *Далмација*; *Галиција* с *Буковином* и *Ердељ*.

У Турској су подунавске кнежевине: *Влашка* и *Молдавија*, које су сад сједињене, и зову се *Рома нија*; и наше отачаство *Србија*.

§ 44. У Европи су главне горе :

1. *Чјеленске* (Kjölen) међу Шведском и Норвежком.
2. *Уралске* на сјеверо-источној граници Европе.
3. *Карпатске* међу Галицијом и Угарском.
4. *Балканске* у Турској (у Бугарској).
5. *Алписке* у Швајцарској и околним земљама.
6. *Апенинске* у средњој и дољној Италији.
7. *Пиренејске* међу Шпањолском и Француском.

§ 45. Главнија су предгорја у Европи :

1. *Норд-кап* (северно предгорје) на једном норвежком острову.

2. *Матапаиско* предгорје на јужном врху у Грчкој:

3. Предгорје *св. Винентија* (St. Vincent.) на јужном врху у Португалској.

4. Предгорје *Финистере* на западном крају у Шпањолској.

§ 46. Ватромете (вулкани) су горе у Европи.

1. *Везув* у дољој Италији.

2. *Етна* у Сицилији.

3. *Хекла* на острову исландском.

§ 47. У Европи су ова мора:

1. *Северно ледено море*, у ком је и бело море.

2. *Атлантски океан са северним морем*, ту је пут, што се зове *Кале*, којим се из северног мора иде у енглески канал. У атлантском је океану бискајски залив

3. Из северног мора иде се путовима, што се зову *Скагерак* и *Каттегат*, и кроз три мореуза, што се зову: *Сунд*, велики и мали *Белт* у источно море, у ком је залив *фински* и *ботниски*.

4. Из атлантског океана улази се гибралтарским мореузом у *средиземно море*, у ком је море *тосканско* (тиренско), из ког се *сицилијанским мореузом* улази у *јонско море*; а из овог путем, што се зове *Отранто*, улази се у *јадранско море*.

5. У средиземном је мору *грчки Архипелаг*, из ког се *Дарданелима* улази у *мраморско море*, а одовд се *Босфором* улази у *Црно море*, које је с *феодозијским* или *јеникалским* мореузом скопчано с морем *азовским*.

§ 48. У Европи су ова знатнија језера:

1. *Ладсга*, *Онега* и *Пејпус* у Русији.

2. *Меларско*, *Венерско* и *Ветерско* језеро у Шведској.

3. *Боденско* и *Женевско* (генџско) језеро у Швајцарској

4. У Италији језера: *Лаго-Маџоре*, *Коло*, *Гарда*.

5. У Мађарској: *Блатно* (Balaton по мађарски, Platten See по немачки) и *најсидлерско језеро*: (Мађари зову Fertö).

§. 49. Реке су у Европи ове знатније.

1. *Печора*, која утиче у северно ледено море.
2. *Двина*
3. *Онега*; обе утичу у бело море.
4. *Дина* (Düna)
5. *Висла* (Weichsel).
6. *Одра*; све три утичу у источно море.
7. *Лаба* (Елба).
8. *Везер*
9. *Рајна*
10. *Темза* (у Енглеској); које све четири утичу у северно море.
11. *Сена* (Seine) утиче у енглески канал.
12. *Лоар*.
13. *Жиронд* (Gironde).
14. *Дуеро*.
15. *Тахо* (Тајо)
16. *Гвадијана*
17. *Гвадалкивир* (Guadalquivir); које све утичу у атлантски океан.
18. *Ебро*
19. *Рона*; обе утичу у средиземно море.
20. *Тибар* утиче у тосканско море.
21. *Пад* (Ро) утиче у јадранско море.
22. *Дунав*
23. *Дњестар*
24. *Дњепар* све три реке утичу у црно море.
25. *Дон* утиче у азовско море.
26. *Волга* утиче у касписко море.

§. 50. Полуострва су знатнија у Европи:

1. *Скандинавско полуострво*, које је међу атлантским океаном, северним, и источним морем. На овом су полуострову: *Шведска* и *Норвешка*.

2. *Килбриско* полуострво, међу северним и источним морем. Овде је *Данска*.

3. *Пиренејско* полуострво, међу атлантским океаном и средиземним морем. На њему је *Португалска* и *Шпањолска*.

4. *Апенинско* полуострво међу морем тосканским, јонским, и јадранским. Зове се једним именом *Италија*.

5. *Елинско* или *грчко* полуострво, међу јонским морем и грчким архипелагом. На овом је острву *Грчка*, и неки део турског царства.

6. *Тавриско* полуострво, међу црним и азовским морем, зове се једним именом *Крим*.

§ 51. Знатнија су острова:

1. *Исланд* на североистоку атлантског океана.

2. *Велика Британска* и

3. *Ирска*, међу атлантским океаном и северним морем.

4. *Корсика*

5. *Сардинија*

6. *Сицилија*; сва три острова у средиземном мору.

7. *Кандија*, јужно од Грчке, такође у средиземном мору.

II. АЗИЈА

§. 52. Азија лежи на источној полутини земље; а граничи северним леденим морем, великим и индијским океаном, арапским заливом, Аџриком, средиземним морем, архипелагом, мраморским, и црним морем.

§ 53. Азија има у своме простору 836.500 □ миља и у њој живе 782 милиона душа.

§ 54. У Азији су ове земље:

1. *Руске земље.*
2. *Турске земље.*
3. *Арапска.*
4. *Персијска.*
5. *Туркестан.*
6. *Китај или Хина.*
7. *Предња Индија.*
8. *Стражња Индија.*
9. *Острова од стражње Индије.*
10. *Јапан.*

§ 55. Горе су у Азији ове:

1. *Уралске*, на северозападној граници од Европе.
2. *Кавказке*, међу црним и касписким морем.
3. *Таурус*, на северу од средње Азије.
4. *Ливас (Libanon)*, источно од средиземног мора.
5. *Хималајске* горе на граници од средње Индије.

Давалагири је врло висок врх од ови гора (висок је преко 26000 стопа.)

6. *Тибетски* алпи, северно од стражње Индије.
7. *Алпске* горе, у средини Азије.

§ 56. У Азији су велике пустиње:

1. *Арапска* у Арапској.
2. *Гоба* или *Шало* у Монголској.

§ 57. Предгорја су у Азији:

1. *Ледено предгорје*, најдаље на североистоку од Азије, зове се и *Тајмурско*, или североисточно предгорје.

2. *Источно предгорје*, најдаље источно у Азији.

3. Предгорје *Романија* јесте на јужном врху стражње Индије.

4. Предгорје *Коморинско*, на јужном врху предње Индије.

§ 58. Мора су у Азији ова:

1. *Северно ледено море*, у ком је *карско море* и *обски залив*. Ово је море с *беринговим путем* скопчано с

2. Великим океаном, у ком су ова мора: камчатско, охотско, жуто и китајско, или хинеско; а у овом су опет Тонкински (или анамски) и сиамски залив. Морским путем Малака из хинеског мора улази се у

3. Индијски океан, у ком је бенгалско море и бенгалски залив, арапско-персијско море, персијски залив, морски пут Ормус, Баб-ел-Мандеб и арапски залив, или црвено море; које је суеским земљоузом растављено од

4. Средиземног мора, у ком је на сјеверу грчки архипелаг, одкуд се Дарданелима у мраморско, а отуд Босфором у црно море улази.

§ 59. Језера су поглавитија у Азији:

1. Касписко, највеће језеро на свету, лежи источно од црнога мора. Због величине зове се море.

2. Аралско језеро, североисточно од касписког

3. Бајкалско језеро, на југоистоку у руским земљама.

§ 60. Главне су реке:

1. Об

2. Јенисеј

3. Лена; све три утичу у северно ледено море.

4. Амур, утиче у охотско море.

5. Хоанго

6. Јанчекијанг; обе реке утичу у жуто море.

7. Камвоца, утиче у китајско море.

8. Иравади

9. Вурелпутер (Брамапутра)

10. Гангес; ове три реке утичу у бенгалски залив.

11. Индус, утиче у арапско-персијско море.

12. Еуфрат

13. Тиерис; обе се пре утока уједно слију, па се тада зову Шат-ел-Араб, и утичу у персијски залив.

14. Волга

15. Урал; обе утичу у касписко море.

16. *Сир*

17. *Алу*; ове две реке утичу у аралско језеро.

§. 61. Полуострова су у Азији ова:

1. *Камчатка*, међу камчатским и охотским морем. То је руска земља.

2. *Кореја*, међу јапанским и жутиим морем, пада под Китај.

Стражња Индија и *Малака*, међу китајским и бенгалским морем.

4. *Предња Индија*, међу бенгалским и арапско-персиским морем.

5. *Арапска*, међу заливом арапским и персијским.

§ 62. Највећа су острова: *Сундска* (Суматра, Јава, Борнео, и Целебес) и *Јапанска* (Нипон и Киусју или Шимо).

Ш. АФРИКА.

§ 63. Африка је на источној половини земље; и границе су јој: Средиземно море, Азија, (земљоуз сујески) арапски залив, индијски и атлантски океан.

§ 64. Африка заједно са својим островима има у простору 550.000 □ миља, у њој живе до 150 милиона душа.

§ 65. У Африци су ове земље:

1. *Берберска.*

2. *Египат* (Мисир).

3. *Нубија.*

4. *Абисинска.*

5. *Земље на источној обали.*

6. *Капланд.*

7. *Долња Гвинеја.*

8. *Горња Гвинеја.*

9. *Сенегамбија.*

10. *Сахара.*

11. *Земље у средини Африке.*

12. *Острова.*

§ 66. Горе су у Африци ове :

1. *Атласке* на северозападу.

2. *Алпи у Нубији и Абисинској*, на североистоку.

3. *Месечеве горе*, у средини Африке

4. Горе *Конг*, северно од Горње Гвинеје.

§ 67. У Африци су ова предгорја :

1. Предгорје *Бон*, на северу.

2. *Зелено предгорје*, на западу.

3. Предгорје *добре надежде*, на југу.

4. Предгорје *Гвардафуј*, на западу.

§ 68. Мора око Африке ово су :

1. *Средиземно* море, које гибралтарски мореуз
скопчава с

2. *Атлантски* океаном, који се јужно од еква-
тора зове етиопско море, у ком је велики *Гвинеј-*
ски залив. Ово се море на самом јужном врху од
Африке спојава с

3. *Индијски* океаном, у ком је јужно од еква-
тора велики канал од *Мозамбика*, а на северу *арап-*
ски залив, у који се мореузом *Бабел - Мандебом*
пролази.

§ 69. Језера су у Африци :

1. Језеро *Чад*, у средини средње Африке, јужно
од Сахаре.

2. Језеро *Марави*, на југоистоку.

§ 70. У Африци су ово знаменитије реке :

1. *Нил*, који постаје од две реке : *беле* и *плаве* ;
утиче у средиземно море.

2. *Замбеза*, утиче у канал од *Мозамбика*.

3. *Оранже*

4. *Заира* ; обе утичу у етиопско море.

5. *Нигар*, утиче у залив од Гвинеје.

6. *Ганбија*

7. *Сенегал*; обе утичу у атлантски океан.

§ 71. Главнија су у Африци острова на западној страни:

1. *Азорска.*

2. *Мадеира.*

3. *Канарска*, где је и *Феро*, преко ког иде обични први меридијан.

4. *Капверден*, западно од предгорја добре надежде.

5. *Св. Јелена.*

На источној су страни:

6. *Маскарени.*

7. *Мадагаскар.*

8. *Сокотора.*

IV. А М Е Р И К А.

§ 72. Америку је пронашао 1492 год. Колумб, рођен у Ђенови. Она је на западној полутини земље, и граничи северним леденим морем, атлантским и великим океаном.

§ 73. Америка, са својим островима има у простору 770.000 □ миља; а у њој живе само до 73½ милиона душа.

§ 74. У Америци су ове земље:

1. *Земље близу северног пола.*

2. *Савезне североамериканске државе.*

3. *Мехико.*

4. *Јукатан (Yucatan).*

5. *Земље у средини Америке.*

6. *Нова Гранада.*

7. *Венецуела.*

8. *Еквадор.*

9. *Перу.*

10. *Боливија.*

11. *Чиле (Chile).*

12. *Патагонија.*

13. *Ла-Плата.*

14. *Уругај.*

15. *Парагај.*

16. *Бразилија.*

17. *Гујана.*

§ 75. *Горе су:*

1. *Алегенске (Alleghani),* на истоку северне Америке.

2. *Стене (Felsengebirg),* на западу северне Америке.

3. *Кордилери или Анди,* протежу се кроз северну и јужну Америку. Највиши је врх *Чимборасо.*

§ 76. *Предгорја су у Америци:*

1. *Предгорје Фервел (Farewell).*

2. *Прегорје св. Рохуса,* најисточнија точка у Бразилији.

3. *Предгорје Хорново,* најјужнија точка у Америци.

4. *Предгорје Лукино,* на југу у Калифорнији.

§ 77. *Вулкани су (ватромете горе):*

1. *Попокатептл* у Мексику.

2. *Котопахи (Cotopaxi)* у Еквадору.

3. *Дескабесадо* у Чилу.

§ 78. *Мора су око Америке:*

1. *Северно ледено море,* из ког се путем *Баросил* иде у *Бафински* залив, а одовуд се *Девисовим* путем улази у

2. *Атлантски океан,* у ком је на северу *ходзенски* залив, у који се долази *ходзенским* морским путем; а на истоку овог мора је залив *св. Ловре (St. Lorenzo),* у среди пак залив *Мехикански* и *Караибско* море. *Магелановим* путем улази се у

3. Велики океан, у ком је калифорнијски залив и камчатско море, из ког се Беринговим путем улази у северно ледено море.

§ 79. Језера су:

1. Робско језеро, у земљама северног пола.
2. Горње језеро (Obere-see).
3. Мичиганско (Michigan) језеро.
4. Хуронско језеро.
5. Јерије језеро.
6. Онтарио језеро. Сва су ова језера на граници североамерикански држава.
7. Језеро Маракаибо у Венецујели.

§ 80. Реке су ово у Америци:

1. Река св. Ловре (St. Lorenzo), утиче у залив св. Ловре.
2. Мисисипи
3. Рио-дел-Норте; обе реке утичу у мексикански залив.
4. Ориноко,
5. Марањон или Амазона,
6. Ла-Плата; све три ове реке утичу у јужни атлантски океан.
7. Колумбија, утиче у велики океан.
8. Макенсија, утиче у северно ледено море.

§ 81. Полуострва су у Америци:

1. Лабрадор међу ходзеновим заливом и путем, атлантским океаном и заливом светог Ловре.
2. Нова Скотска, међу заливом св. Ловре и атлантским океаном.
3. Флорида, међу атлантским океаном и заливом мексиканским.
4. Јукатан, међу мексиканским заливом, и караибским морем.
5. Калифорнија, међу заливом калифорнијским, и великим океаном.

§ 82. Острова у атлантском океану, што су од тврде земље одвојена мексиканским заливом и карибским морем, зову се *Западна Индија*. Сва та острова деле се у гомиле: у острова *Бахамска*; у велике *Антиле*, и у мале *Антиле*. Најзнатнија су острова велики *Антила Куба*, *Јамајка*, *Хаити*, и *Порторико*. Међу Бахамским островима најзнатније је: *Провиданс*; а међу малим Антилама: *Гваделуп*, *Барбадос* и *Тринидад*.

V. ОКЕАНИЈА.

§ 83. Океанија лежи у великом океану, међу источном Азиом, западном Америком, и јужним морем.

§ 84. Океанија има у своме простру до 160. 000 □. миља и само до 4 милиона житеља; од који су неки црначке, неки малајске расе, а неки су доселеници из Европе.

§ 85. Океанија се може поделити на три дела: на *Нови Холанд*, на 6 велики острова, (*Нова Гвинеја*, *Нова Британска*, *Нова Ирска*, *Нова Каледонија*, *Нови Силенд*, и *Ван-димесленд*) и на много мали острова, међу којима су главнија: *сендвичева* (*Sandwich*), *пријатељства* и *друштвена* острова.

Пространи опис Европе, Азије, Африке, Америке
и Океаније.

ЕВРОПА

I.

ОБШТИ ПРЕГЛЕД.

§ 86. Европа граничи северним леденим и белим морем, уралским горама, руским земљама у Азији, Казаном и Астраханом, кавкаским горама, азовским морем, јеникалским мореузом, црним морем, Босфором, мраморским морем, Дарданелима, Архипелагом, средиземним морем, у ком је јонско, јадранско, тосканско море; мореузом гибралтарским, и атлантским океаном.

Узима се и тако, да граница је Европи на истоку река Урал, касписко море, и реке Терек и Кубан,

§ 87. Европа има свега у своме простору до 180.000 □ миља. Отуд долази на острова 12.000 □ миља.

Највећа је дужина у Европи (од предгорја св. Вићентија до азијске границе) 820. а највећа ширина (од северног до матапанског предгорја) 520 м.

§. 88. У европи живе до 280 милиона душа. Ови се људи разликују по пореклу:

1. На народе индо-европске;
2. На народе уралске;
3. На народе, који су монголске расе.

Индо-европски су народи:

1. *Грчко-романски* народи, као што су Португалци, Шпањолци, Французи, Талијани, Грци, Власи, Цинцари, Валонци и Власи. Свега их има преко 94 милиона.

2. *Германски* народи као што су Немци, Холандци, Енглези, Данци, Шведи и Норвежци. Има их свега преко 80 милиона.

3. *Словени*, као што су: Руси, Чеси, Пољаци, Словаци, Сорби, Крањци, Хрвати, Срби и Бугари. Има их преко 80 милиона.

4. *Келти* у Шпањолској, Француској, Скотској и Ирској.

5. *Лети* у Русији.

6. *Арнаути*.

7. *Баски*.

8. *Јевреји*.

9. *Јермени*.

10. *Цигани*, који су расути по свој Европи.

Уралски су народи:

1. *Мађари* има их преко 6 милиона.

2. *Финци*.

3. *Салоједи*.

Монголски су народи:

1. *Монголи*.

2. *Турци*.

§ 89. Сви поменути народи говоре својим особитим језиком; али међу свима најзнатнији су језици:

1. *Словенски* језици, као што су руски, пољски, чешки, словачки, крањски, хрватски, србски и бугарски, са свима својим наречијама.

2. *Немачки*, од ког је постао: холандски, дански, шведски, норвежки, и енглески.

3. *Романски* језици, куда долазе: португалски, шпањолски, француски, талијански, румунски и влашки.

4. *Мађарски* језик.

5. *Турски језик.*

6. *Грчки језик.*

7. *Јеврејски језик.*

§ 90. По свом верозакону људи су у Европи:

I. *Христијани*, који има преко 272 милиона. Међу Христијанима има 1. *Римо-католика* до 140 милиона; 2. *Православни* преко 66 милиона 3. *Протестаната*, и други Христијана, н. п. *Квекера*, *Социнаца*, и т. д. преко 66. милиона.

II. *Муамедовци*, који има до 4¹/₂ милиона.

III. *Јевреји*, који има до 3 милиона.

IV. *Незнабожци*, који има до по милиона.

§ 91. Европљани су врло напредни у образовности, и у томе надмашају људе, што ван Европе живе; и само су они Американци, што се из Европе тамо доселише, Европљанима у образовности равни. Најнапреднији су у образовности Французи, Енглези, Немци, а за овима иду остали народи.

§ 92. По државним устројствима Европљани живе у монархијама, које су ограничене или неограничене, и у републикама. Само у Турској нема уредног државног живота; и тек се у новије време жели и тамо завести уредна монархијска влада.

§ 93. Европу делимо I. на *источну*, II. на *северну*, III. на *средњу*, и IV. на *јужну*.

I У источној Европи само је *Русија* (97.200 □ миља и 64 милиона душа).

II. У северној Европи су ове државе:

1. *Шведска* и *Норвешка* (имају 13.800 □ м. и 5 милиона људи). Ове се две земље другчије зову *скандинавско полуострво*.

2. *Данска* с' *островом Исландом* (има 2900 □ м. и 2¹/₂ милиона људи). Данска се другчије зове *кимбриско полуострво*.

Енглеска с' *Ирском* (има 5700 □ м. и 30 милиона житеља).

III. У средњој су Европи ове државе:

1. *Холандска* (600 □ м. и 3,300.000 људи).
2. *Белгија* (550 □ м. и 4,700.000 људи).
3. *Француска* (10.000 □ м. и 36,500.000 људи).
4. *Швајцарска* (700 □ м. и 2,500 000 људи).
5. *Немачке државе* (11.500 □ м. и 44,000000 људи)

Међу немачким државама јесу и Аустрија и Пруска, али свака има и такви земаља, које нису у Немачкој. У Аустрији су земље што не иду у Немачку: Угарска с Хрватском, Славонијом, и Далмацијом, Ердељ, граница, Галиција и Буковина (8200 □ м. и 22,000000 душа). А у Прусској су земље, што неиду у Немачку: права Пруска и кнежина Познањ (1400 □ м. и 4,200.000 душа).

IV. У јужној су Европи ове земље:

1. *Португалска* (1800 □ м. и 3,700 000 душа).
2. *Шпањолска* (9000 □ м. и 15,000000 душа).
3. *Андорска република* (10 □ м. и 20.000 душа).

Ове се земље друкчије зову *пиренејско полуострво*.

4. *Италија* (у којој је пређе било више држава, а сад осим римске области у папиној држави, млетачког краљевства, острва Малте и Корсике, и неког комада савојске области, сва је остала Италија под талијанским пређе сардинским краљем. Италија је велика 5600 □ м. и има 24 милиона душа). Италија се друкчије зове *Апенинско полуострво*.

5. *Црна Гора* (има 80 □ м. и 130.000 душа).
6. *Јонска острва* (имају 60 □ м. и 250.000 душа).
7. *Грчка* (има 900 □ м. и 1 милион душа) Грчка се зове друкчије *елинско полуострво*.

8. *Турска* (10.000 □ м. и 17 милиона душа). У Турској су кнежевине: *Влашка* и *Молдавија*; које се обе зову једним именом *подунавске кнежевине*; или *Румунија*; даље је у Турској и наше отачаство *Србија*.

§ 94. Европа је најдаље на северу равна; а на југозападу већином бреговита. Главне су у Европи ове горе:

1. *Пиренеји*, који се протежу међу Шпањолском и Француском, и после кроз северну Шпањолску до предгорја, што се зове *Фињистере*, кроз јужну Шпањолску до *трафалгарског* предгорја. — Највиши су врхови у Пиренејима *Монперди* у Шпањолској (висок је 10.900 стопа) и *Маладета* у Француској.

2. *Алпи* у Француској, горњој Италији, Швајцарској, јужној Немачкој, Далмацији и Тиролској. Највиши је врх у Алпима *Монблан* (висок је 14.800 стопа).

3. *Апенини* у средњој и дољој Италији. Највиши је врх *Гран-Сасо*.

4. *Балкан* или *Хемус* у Турској; највиши му је врх *Орбел*.

5. *Карпати*, протежу се као неки полумесећ кроз Ердељ, Угарску, Галицију и Моравску све до Дунава. Највиши је врх у Карпатима *Ломнички*.

6. *Чјеленске* горе међу Шведском и Норвежком. Највиши је врх *Снеехетан*.

7. *Уралске* су горе на граници међу Европом и Азијом.

§ 95. Предгорја су у Европи:

1. *Северно* предгорје (Нордкап), на острову, што се зове Магерое у Норвежкој.

2. *Матапанско* предгорје, на јужном крају у Грчкој (у Мореји).

3. Предгорје св. *Вићентија*, на југозападном крају у Португалској.

4. Предгорје *Ла-Рока*, најдаље на југозападном крају у Португалској.

5. Предгорје *Фињистере*, најдаље на западу у Шпањолској.

§ 96. Језера су у Европи најзнатнија.

1. У Русији: *Ладога*, *Онега* и *Пејпус*.

2. У Шведској: *Мелар*, *Венер* и *Ветер*.

3. У Швајцарској: *Боденско* и *Женевско* (генџско).

4. У Италији: *Лаго-Маџоре*, *Комско* и *Гарда* језеро.

5. У Угараској: *Блатно* (Балатон), и *најсидлерско* (Ферте) језеро.

§ 97. Главније су у Европи реке.

1. *Печора*, тече кроз североисточну Русију, а утиче у северно ледено море.

2. *Двина*

3. *Онега*. Ове две реке теку кроз северну Русију, а утичу у бело море.

4. *Дина*, тече кроз северозападну Русију, а утиче у залив код вароши Риге.

5. *Висла*, извире у Карпатима, и утиче на два главна рукава у источно море. У Вислу утиче с десне стране река *Буг*.

6. *Одра*, извире у Судетима, и утиче у источно море. У ову реку утиче с њене десне стране река *Варта*.

7. *Лаба* или *Елба*, извире из Крконоша (Ризенгебирг) у Чешкој, и утиче у северно море. Главније реке, што у њу утичу, јесу с десне стране *Шпрее*, а с леве *Молдава* и *Сала*.

8. *Везер*, утиче у северно море.

9. *Рајна*, извире у Швајцарској из брега, што му је име: *св. Готхард*; граница је међу Немачком и Француском, и утиче у северно море. У Рајну утичу с десне стране *Некар*, а с леве *Мозер*.

10. *Темза*, извире у јужној енглеској; а утиче у северно море.

11. *Сена* (Seine), извире у Француској, утиче у канал међу Француском и Енглеском. У њу утиче с десне стране *Марна*.

12. *Лоара*, тече кроз средњу Француску, и утиче у атлантски океан,

13. *Гарона* извире у Пиренејима, зове се на неким местима *Жиронда*, тече кроз југозападну Француску и утиче у аглантски океан.

14. *Дуеро*, тече кроз северозападну Шпањолску и Португалску, и утиче у атлантски океан.

15. *Тахо* (Тајо), тече кроз средњу Шпањолску, и Португалску, и утиче кроз атлантски океан.

16. *Гвадијана*, извире из горе Сијера Морена, тече кроз југозападну Шпањолску, и југозадну Португалску; и утиче у атлантски океан.

17. *Гвадалкивир* (Guadalquivir), тече кроз југозападну Шпањолску, а утиче у атлантски океан, у залив код Кадикса.

18. *Ебро*, тече кроз североисточну Шпањолску, а утиче у средиземно море.

19. *Рона*, извире у Швајцарској из брега св. Готхарда, тече кроз југозападну Швајцарску, и југоисточну Француску, а утиче у средиземно море у залив лионски. У Рону утиче с десне стране река *Сона* (Saone).

20. *Тибар* извире из апенински гора, тече кроз папину државу, и утиче у тосканско море.

21. *Пад* (По), извире из Алпа, тече кроз горњу Италију, а утиче у јадранско море. У ову реку утиче с десне стране река *Тичино*.

22. *Дунав*, извире из Шварцвалда, тече кроз Немачку и Аустрију, дели Аустрију од Србије, Влашку и Молдавију од Бугарске, и утиче у црно море. У Дунав утичу многе реке, а најзнатније су, што утичу с десне стране: Ин, Драва, Сава и Морава; а с леве стране: Морава (March), Ваг, Тиса, Серет и Прут.

23. *Дњестар*, извире из Карпата, тече кроз Галицију и југозападну Русију, и утиче у црно море.

24. *Дњепар*, извире у средини Русије у волхонској шуми, тече кроз Русију, и утиче у црно море. У Дњепар утиче река *Березина*.

25. *Дон*, извире такође у средини Русије кроз коју тече, а утиче у азовско море.

26. *Волга*, највећа река у Европи, изтиче из неког језера (Селигерско језеро) у средини Русије, кроз коју тече у дужини од 430 миља, и утиче у касписко језеро. У Волгу утичу с десне стране реке *Ока* и *Москва*; а с леве река *Кама*.

II.

ОПИС ПОЈЕДИНИ ЗЕМАЉА.

I. ИСТОЧНА ЕВРОПА.

§ 98. Земља, што се од источне аустриске, пруске, шведске, и норвежке границе простире до уралски гора; то је *источна Европа*. На великом овом простору има само једна једина држава: *руско царство*, с којом је од више година скопчано *краљевство пољско*, које је данас саставни део рускоме царству.

РУСКО ЦАРСТВО.

§ 99. Русија, и с њоме скопчано краљевство пољско, граничи Шведском и Норвежком, северним леденим морем, Азијом, азовским морем, црним морем, европском Турском, сједињеним подунавским кнежевинама Молдавијом и Влашком, или Румунијом, Аустријом, Пруском, и источним морем.

§ 100. Русија има у Европи у своме простору преко 97.200 □ м., а на том големом простору живе 64 милиона душа; па је за то Русија и по своме простору, и по броју своји житеља у Европи највећа држава. Кад се поменутом простору Русије придаду и оне земље, које Руси имају у Азији и Америци, онда руско царство има близу 400 000 □ миља, на којима преко 72 милиона људи живе. Руско је царство по свом простору највеће на све-

ту, нити је досад икоја држава тако велика била, као што је данас Русија.

§ 101. Људи, што у Русији живе, већином су од словенског народа, али осим Словена има у Русији: *Фина, Лета, Немаца, Татара, Јевреја* и други народа. У свим руским земљама живе до 100 народа, који се међу собом разликују својим језиком, и обичајима.

§ 102. У Русији су људи понајвише православне вере; јер од свег житељства, што је у рускоме царству, изузимајући до 16. милиона људи други религија, сви су други православни; а осим ови у Русији има највише римокатолика (преко 7 милиона), протестаната (до 3 милиона), Јевреја и Муамеданаца; а налазе се по негде и сами незнабожци.

§ 103. У свој Русији влада само један човек, а то је *цар*, који што нареди са својим властима, то мора сваки слушати. Русија је дакле *монархија*, и то *неограничена*, јер је у њој прва и највиша власт сам *цар*, који влада онако, како сам нађе за добро. Цар има своје министре, и свој државни сенат, па с њиновом помоћу управља државним пословима. Црквена дела управља цар са светим синодом. Садашњи је цар *Александар II*. који влада од 1855. године.

§ 104. Земља је у Русији већином равна, и само се на границама подижу високе горе. У Русији су знамените горе

Од истока:

Уралске, које Европу раздвајају од Азије;

Од запада:

Волхонске или *Калдајске* горе;

Од Југа:

Тавријске и *Кавказке* горе.

А у средини:

Волгине горе, из који извире река Волга.

§ 105. Русија је богата у језерима; јер у њој су највећа језера, што их има у Европи; а и више их има, но друге земље. Најзнатнија су језера:

1. *Ладога*, највеће језеро у свој Европи (до 300 □ миља велико).
2. *Онега*.
3. *Пејпус*.
4. *Иљменско језеро*.

Осим ови језера има у Русији на хиљаде мањи, и незнатнији језера.

§ 106. Осим језера Русија је богата и у рекама тако, да нема државе, која се у томе с њом мерити може. Знатније су у Русији реке ово:

1. *Онега* и 2. *Двина*, које обе извиру из волгини гора у сред Русије, а утичу у бело море.

3. *Печора*, извири из уралски гора, а утиче у северно ледено море.

4. *Волга*, извири у сред Русије (у Тверској Губернији), а утиче у касписко море. У Волгу утиче с десне стране река *Ока*, а с леве *Кама*. Волга је највећа међу свим рекама у Европи.

5. *Дон*, извири у тулској губернији, и утиче у азовско море. У Дон утиче река *Донец*.

6. *Дњестар*, извири из Карпата, и утиче у црно море.

7. *Дњепар*, извири из волхонски гора, а утиче такође у црно море. У њега утиче *Березина*.

8. *Висла* и 9. *Нилен* или *Мемел*, утиче у балтиско море.

10. *Нарва* извири из језера Пејпуса; а утиче у фински залив.

11. *Нева*, извири из језера Ладоге, и утиче такође у фински залив.

12. *Торнеа* на граници међу Шведском и Русијом, утиче у ботниски залив.

§ 107. Осим језера и река, којима се може пловити, у Русији има и вештачки начињени канала,

којима се удаљена језера, мора, и реке спојавају. Знаменитији су канали, 1. *Вишневолоцки*, који Неву с Волгом скопчава; 2. *Кубенски* или *Кирилов* канал између Двине и Волге; и 3. *Березински* канал, који Березину с Волгом доводи у свезу. Осим ови канала има и много други, кои скопчавају језера с рекама, и реке међу собом.

§ 108 Земља је у Русији у Европи обично плодна, и врло удесна, да се обделава. Само у оним пределима, што су далеко на северу, због велике зиме земља је неплодна, нити се може радити. У Русији роди жито свакојаке врсте, много лана, кудеље, дувана и мака. Вина нероди много у Русији, али што роди у Криму, и код донски козака, то је врло добро. У Русији су многе шуме, у којима живи свакојака дивљач. Русија је богата у рогатој марви, коњима, и овцама. У руским бреговима, а особито у Уралу, има много од сваке руке минерала, а особито злата, платине, сребра, бакара, гвожђа, драгог камења, и свакојаког мермера. Једном речи Русија је плодна, и од јестаства свачим богата земља.

§ 109. Највише људи у Русији забављају се газдинством, које је у сваком погледу од дана на дан напредније. Земља се најбоље ради у средњој и јужној Русији, у Пољској, и у земљама које леже дуж источног мора. На великим пустарама у јужној Русији налазе се голема стада рогате марве, коња, оваца, коза, и свиња; а понегде забављају се људи и пчеларством. Они људи, што живе на морским обалама, лове рибу и њоме тргују.

§ 110. Рукоделна радност у Русији није толико велика, као што би могла бити, и као што се можемо надати, да ће бити. Нема много више од сто година, како у Русији почеше подизати разне фабрике за израђивање сировиземаљски производа, и

за то је време у свему учињен у Русији велики напредак; а што коју годину идемо напред, радност се у Русији све већма развија, и све се више фабрика подиже. Међу осталим стварима, што се у Русији израђују, прави се ту много платно од сваке руке, разна сукна, чоје, коже, многе свеће и многи сапун; а у новије време напредне су и фабрике, где се израђује свила, памук, разне ствари од метала, и ствари, које су нужне за бродарство. Највише фабрика има у вирошима у средини Русије.

§ 111. Ни трговина руска није још сасвим развијена, али је опет зато далеко напреднија, по рукоделна радност. Мора, што су границе Русији, многе реке, језера, и многи канали јако помажу трговини, да се и споља и изнутра у земљи развије. Русија има на морима многе трговачке лађе, па тргује с целим светом. У новије време почели су у Русији градити гвоздене путове, који кад се доготове, такође ће врло много учинити, да се развије трговина у Русији, и међу њом и другим земљама.

§ 112. Са земљоделством, рукоделном радношћу, и трговином упоред иде народна образованост, и развитак наука и знања. Као што је Русија тек у новије време јаче почела неговати знања и науке, за то кратко време учинила је и у овоме велики напредак. У Русији нема истина још доста ни мали, ни средњи, ни високи школа, и има врло много деце, што неиду у школу, а до скоро није било ни слободно сваком учити се; али у новије време руска се влада озбиљно брине, да се подпуне све дојакошње оскудице. Високе науке негују се у Русији на 7 свеучилишта; а осим ти високи школа има у Русији особити школа за учитеље, свештенике, трговце, рукоделце, и војнике.

§ 113. Клима (поднебје) је у Русији различна због великог простора, који Русија од севера к југу

заузима. По клими може се Русија на четворо раз-
делити:

1. На оне пределе, где је тако велика зима, да
с тога земља ништа не рађа.

2. На пределе, где је још јака зима, али опет
земља по где што рађа. Ови су предели у северној
Русији.

3. На пределе, где је зима блага и где сазревају
плодови од оних биља, што се тамо негују. Ови су
предели у средини Русије.

4. На пределе, где је најкраћа и доста умерена
зима, а дуго и доста жестоко лето. Ови су предели
у јужној Русији, која је богата у плодовима од
сваке врсте.

§ 114. Као што је Русија велика, и као што у
њој живе многи људи, тако је и њена војска врло
јака и велика тако, да нема ни једна држава у Ев-
ропи толико војске, као Русија. Број руске војске
мења се, али се обично мисли, да у Русији свега
има до 700.000 људи под оружјем. Осим пешака,
топџија, редовни и нередовни коњаника, и војске
од друге врсте, Русија има и многе убојне лађе за
рат на мору. После Енглеске и Француске има Ру-
сија највише и највећи убојни лађа на мору.

§ 115. У земљама, које су данас у руском цар-
ству, од најстарија времена живе различни народи,
који су у дугом времену претрпели разне промене.
У Русији, што је у Европи, од давнашњи времена
станују Словени, и отуд се селише у друге земље,
где и данас живе. Почетак јачег државног живота
руског народа доводи се од 862. године после ро-
ђења христовог, кад је Рурик, пореклом Варег, преу-
зео владати руским народом. Његова је лоза вла-
дала у Русији преко 700 година (до 1598). Кад је Ру-
рик владао над Русима, они су били незнабожци, и пр-
ва је била руска кнегиња *Олга*, која поставши у Цари-

граду христијанка (955). јаче негова Хришћанство. Од то се доба почела наука Христа Спаситеља ширити по Русији; али је св. *Владимир I.* (980—1015) највише урадио, да се у руском народу утврди и рашири православна вера, коју Руси до данас свето чувају. Владимир је поделио своју државу међу своји 12 синова, и тиме је учинио, да се руски народ заплео у многе ратове, који су га слабили. Русија ослабљена унутрашњим немирима, напрегла је све силе, да се одбрани од Монгола, који су је почели нападати, (од 1225—1240) и који су је после многи крвави ратова покорили. Међу руским кнезовима знаменит је св. *Александар Невски*, који се храбро борио са Шведима, које је и потукао (1241). Русија је скоро 250 година стењала у робству под Татарима, и велики кнез *Иван Васиљевић I.* или велики (1462—1505) био је, који је Русију од Татара ослободио (1481—1492). Од то је доба без престанка расла руска држава и њена снага. За владе *Иванове* Русија је била 24.000 □ м. велика. После *Ивана* предузме владу над Русијом његов син *Василије Иванович* (1505—1533) који се назове руски цар. За *Василијем* био је руски цар његов син *Иван Васиљевић* (1534—1584), који је освојио многе околне земље, и под којим је Русија имала у своме простору 144.000 □ миља. *Иван* је много урадио за руски народ; са стране је довео научене и веште људе, подигао је школе, старао се о трговини и законима, и установио је *Стрелце*, који су били у Русији стална војска. *Иванов* син *Тодор* (1584—1598) био је последњи цар од *Рурикове* лозе; а на неколико година по његовој смрти, после унутрашњи немира, који су трајали неколико година, постане руски цар млади *Михаило Тодоровић Романов* (1613; тада му је било 15 година), род по женској крви изумрлој руриковој лози. *Михаило*

је срећно владао (1613—1645), подигао је трговину, увећао је државну снагу, и освојио је Сибир па је своме сину *Алексију* оставио државу, у којој је било 257.000 □ м. *Алексије* је такође срећно владао (1645—1674), сломио је силу Козацима, и подчинио их себи, и од Пољске је узео земље, које су некада руске биле; те је тако и под њим порасла већ и тако врло велика руска држава (имала је 267.000 □ миља). *Алексин син Тодор* (1676—1682) владао је само неколико година, и с тога је знаменит, што је сломио силу властели, и на земаљској скупштини спалио листине о њиовим правима. По *Тодоровој* смрти настану у Русији неки немири, после који постане руски цар *Петар*, *тодоров најмлађи син* (1686—1725). *Петар* је врло знаменит руски влада-лац, јер је Русију довео до оне важности, коју данас има у свету. После многи сметња он је најпосле савладао све незгоде, што су му биле на путу, по-био је у земљи и ван земље своје непријатеље, у-стројио је нову војску, завео је руску флоту, подигао је трговину, утврдио законе, и неговао је науке; па је тако својим делањем урадио, те је Русија постала, као што су и друге образоване и напредне државе у Европи. *Петар* је био у рату срећан и освојио је доста земаља на источном мору, где је при утоку реке *Неве* почео зидати за себе престолно место (1703), које се по њему зове *Петербург*, и које је данас једна од највећи и најлепши вароши у свету. Са своји знаменити дела, које је *Петар* починио, зову га *Велики*. Како је Русија под *Петром* почела јаче расти и напредовати, једнако је напредовала. Царица *Јелисавета*, и особито царица *Катарина II* или *Велика* (1762—1796) наставише *Петром* започети посао, и раширише своју државу; а особито *Катарина* задоби за себе многе земље од Пољске и Турске тако, да је она руско царство увећала са

10.000 □ м. Катарина је била знаменита женска, достојна по својим врлинама, да седи на царском престолу. Од то доба руски је двор задобио велики уплив у сва европска дела. После Катарине постане руски цар *Павле* (1796—1801), а за њим *Александар I.* (1801—1825). Русија је тада била једна од најзнаменитији држава у свету; па зато, кад се Француска заратила с другим европским силама, ни Русија није могла остати на миру. Под Александром била је први пут на пробу стављена руска снага. Француски цар Наполеон с великом војском, какве пре тога нигда није било, и у којој је било војске скоро од свију западни народа, удари на Русију (1812), и допре у срце руског царства, у свету *Москву*. Сваки је мислио, да је пропала руска држава, и да је срушен престо' руским царевима. Но свет се преварио. Наполеонова војска мораде бегати, и Русија после ове борбе постане јача, но што је пре била; јер је поглавито њеном снагом сломијена сила цару Наполеону. За Александром поста руски цар *Никола* (1825—1855), који се срећно борио с Турцима, отео им доста земље, и који је био пријатељ и бранитељ угњетеним Христијанима у Турској, па се с тога и заратио био с Турцима, Французима, Енглезима и Сардинцима, (1854) који су Турцима помагали. Рат је био жесток, и поменути савезници отму неке бедеме од Севастопоља. На скоро се за тим утврди мир међу зараћеним странама, (1856 у Паризу) и Русија први пут од много година даде Турској — управо Молдавији — неки мали део своји земаља. Још пре, но што је овај рат свршен, умре изненадно цар Никола. (1855)

Влада је цара Николе такође врло знаменита за Русију међу осталим и зато, што је он не само јако увећао своју војску, него је 1832. саставио с руским царством краљевство пољско, које је и до

то доба било под Русијом, али је имало за себе особиту управу. — Краљевство је пољско подигнуто 840. године после Христа; *Мечислав I.* 966. први је настао, да се у Пољској рашири христијанство, а први је био *Болеслав*, који се назвао краљ (1025). Пољска је расла и падала у снази; разкомадану на више делова саставио је у једно цело *Владислав IV.* (1309), а доцније је с Угарском заједно имала једног краља *Лудвика Великог* (1370—1382). Јагелони су владали у Пољској од 1386. до 1572; а од Јагелонаца *Казимир IV.* освојио је западну Пруску. Кад је изумрла у Пољској владајућа породица Јагелонаца, Пољаци се разделе на партаје, и с тога се приметну у Пољској унутрашњи немири, због који је јако опала снага пољској држави, која је, кад је последњи краљ од Јагелонаца умр'o, имала у своме простору 12.000 □ миља. Непрестани немири, који су у Пољској били, дали су повода њеним суседима: Аустрији, Прусској и Русији, да се уплету у унутрашње послове Пољске државе. Поменуте државе најпосле договоре се, те у три пута (1772. 1793. 1795.) међу собом поделе Пољску, и тако јој укину самосталност. Цар је *Наполеон* једном (1807.) начинио велико војводство варшавско, но после бечког конгреса укиде се то војводство, и дође под Русију, која је 1832. сасвим и коначно укинула Пољацима државни живот.

По смрти цара *Николе* постане руски цар његов син *Александар II.*, који се измири са својим непријатељима, и који и данас срећно влада, старајући се о добру и напредку свог народа.

§ 116. У рускоме царству, што је у Европи, има свега 53 губерније, које се деле:

I. На области, које су на источном мору (*Ингерманланд, Естланд, Лифланд, и Курланд*).

II. На велику кнежину *Финланд*.

III. На велику Русију.

IV. На малу Русију.

V. На јужну Русију.

VI. На западну Русију.

VII. На краљевство пољско.

VIII. На царство казанско.

IX. На царство Астраханско.

§ 117. *Области на источном мореу.*

Области, што су на обалама источнога мора, леже међу источним морем, Финским и риганским заливом, Финландом, западном и великом Русијом; (имају 2500 □ м. и до 3 милиона душа) и деле се на четири губерније (Ингерманланд, Естланд, Лифланд, и Курланд), јер је свака област једна губернија. У овим су областима поглавита места:

1. *Петроград* (Санкт-Петерсбург, у Ингерманланду), главна и престолна варош све Русије, има преко по милиона житеља; а у простору свом три миље и по. Петроград је нова варош, коју је 1703. године руски цар Петар велики дао назидати близу ушћа реке Неве у фински залив, и коју је после (1714.) начинио својом престолницом. Од то се доба Петроград једнако украшавао, и данас је једна од најлепши вариоши на свету. Овде седи руски цар, који има више знаменити палата, међу којима су главне палате: зимски двор и мермерна палата. У Петрограду су многе палате највиши земаљски власти, и богати приватни људи, има до 180 божији храмова, међу којима је најзнаменитија Исакова црква, најлепша у свој Русији. У Петрограду има свеучилиште, и много други школа, и научни завода, међ којима заслужује да се спомене царска академија наука. Петроград је главно место руској радиности и морској трговини. Близу Петрограда су нека места, где цар има своје летње дворце.

Таква су места : *Царско село*, *Гачина*, *Петерхоф* и *Оранијенбаум*.

2. *Кронштат*, на острову *Котлину*, знаменита варош (са 40.000 житеља) са јаког града, који чува улазак у *Петроград* морем. И ову је варош почео зидати *Петар велики* (1703).

3. *Ревал*, (у *Естланду*) у *финском* заливу, (са 28.000 житеља) има град, јако пристаниште, фабрике и знамениту трговину.

4. *Рига*, (са 72.000 житеља) више ушћа *Дине* у *ригански* залив, има град и свакојаке фабрике. (Ову су варош почели зидати трговци из *Бреме* 1158.)

5. *Дорпат*, има свеучилиште.

6. *Митава* (18.000 жит.), негда главна варош у *Курланду*.

§ 118. Велика кнежевина Финланд.

Ова кнежевина са *Лапландом* лежи међу *Шведском* и *Норвежком*, великом *Русиом*, и областима на источном мору, и *финским* и *ботниским* заливом (има 6800 □ м. и преко 1½ мил. душа), и дели се на 8 губернија (*Улеаборг*, *Ваза*, *Або*, *Хелзингфорс*, *Выборг*, *Тавастехуз*, *Св. Михаило*, и *Куопио*.)

Главна су у кнежевини места :

1. *Або* (*Обо*), негда главна варош у *Финланду*, има фабрике, и град (16.000 жит.)

2. *Хелзингфорс*, сад главна варош у *Финланду*, (има 17.000 жит.) има фабрике, добро пристаниште, и свеучилиште. Према *Хелзингфорсу* је јак град *Сееаборг*.

§ 119. Велика Русија.

Велика *Русија* лежи међу *Финландом*, областима на источном мору, западном, малом, и јужном *Русиом*, царством *Астраханским* и *Казанским*, *Сиберијом*, и северним леденим и белим морем. Она има у свом простору до 42.000 □ м. и близу 23 милиона душа. Дели се велика *Русија* на 19 губернија (*Мо-*

сковску, Владимирску, Нижње - новгородску, Смоленску, Калужку, Тулску, Рјезанску, Тамбовску, Орелску, Курску, Воронежску, Псковску, Новгородску, Тверску, Ярославску, Костромску, Вологодску, Оловецку, и Архангелску.)

У Великој су Русији ово знаменитија места :

1. *Москва*, некада престолна варош руског царства, а данас прва после Петрограда варош у Русији (подигнута 1417), лежи на реци Москви. Руси почитују ову варош као свету, и у њој се свагда крунише руски цар. Ма да је Москва о Француском рату (1812) изгорела, опет се зато из нова подигла, и данас је лепша, но што је пре ватре била. Међу знаменитостима, што су у Москви, треба споменути град Кремљ, у ком је стара царска палата, а међу многим црквама (има их до 400) знаменита је црква св. Михаила, и друга, где се руски цареви крунишу. Куле су црквене у Москви јако позлаћене, и међу свим кулама најзнатнија је кула, што се зове Иван велики, у којој има звоно, које је тешко 1.400 центи (преко 64.000 ока). До ове куле има подигнуто друго звоно, највеће на свету, у коме има 4500 центи (198.000 ока). У Москви живе многи руски великаши; ту је свеучилиште и среда унутрашње руске трговине, па има највише и различни фабрика. У Москви живи до 400.000 људи.

2. *Мозајск*, знатна варош сбог боја међу Русима и Французима 1812.

3. *Нижњи Новгород* на ушћу Оке у Волгу; има фабрике и велику трговину. Овде је сваке године (у Јулију) највећи панађур на свету (34.000 жит.).

3. *Смоленск*, на Дњепру, има град, фабрике, и јаку трговину. (17.000 ж.). Овде је био бој међу Русима и Французима (1812. 5. Августа).

5. *Калуга* на Оки, има више фабрика, и јаку трговину (32.000 ж.)

6. *Тула*, близу извора реке Дона, има многе фабрике. Ту се гради вајвише оружја за руску војску (57.000 ж.).

7. *Орел*, на Оки, јако тргује раном (34.000 ж.).

8. *Воронеж*, недалеко од Дона; има јаку трговину и фабрике (48.000 ж.).

9. *Новгород*, на Иљменском Језеру, негда за себе, и једна од највећи трговачки вароши у Европи, имала је до 400.000 житеља, а сад има само 17.000. *Рурик*, први руски владалац, овде је имао своју столицу (862 год.) Има доста живу трговину и фабрике.

10. *Твер*, на Волги, има фабрике (24.000 жит.).

11. *Јарослав*, на Волги, има фабрике и живу трговину (37.000 ж.).

12. *Вологда*, има фабрике и јаку трговину са северном Русијом, Сибиријом, и Китајом, (17.000 житеља).

13. *Архангелск* на ушћу Двине, има најстарије морско пристаниште у Русији, јаку трговину и велике риболове. Овде је најкраћи дан 3 сата и 12 минута.

К великој Русији припадају ова острова:

1. *Вајгачко* острово (33. □ м.) на ком живе Самоједи.

2. *Новаја земља* лежи далеко на северу, где се сунце невиди од 15. Октобра до краја Фебруара.

3. *Шпицберги* које леже најдаље на северу, на северној, половини земље.

§ 120. Мала Русија.

Мала Русија или Украина лежи међу великом, западном и јужном Русијом; велика је 4000 □ м. и има близу 7 милијона житеља, који су козаци, и који су се одовуд расејали и по другим пределима.

Украина се дели на 4 губерније (Кијевску, Черниговску, Полтавску, и Харьковску).

У малој су Русији главнија места :

1. *Кијево* на Дњепру; негда је било престолно место руским кнезовима (од 880—1157). Има град, свеучилиште, фабрике и јаку трговину. У Кијеву има 61.000 душа. Близу Кијева је знаменити православни манастир *Кијево-печерска лавра*.

2. *Чернигов* на реци Десни, главно место у черниговској губернији.

3. *Полтава*, главно место у губернији, има трговину и град. Ово је место знаменито, што је ту Петар велики 1709 побио Шведе под њиовим краљем Карлом XII.

4. *Харков*, главно место слободне Украине, не далеко од Донеца; има фабрике, трговину и свеучилиште (45.000 ж.).

§ 121. Јужна Русија.

Јужна Русија лежи међу великом, малом и западном Русијом, Галицијом, Молдавијом, црним и азовским морем, Кавказом и Астраханом. Велика је преко 8500 □ м. и има до 5 милиона душа. Јужна се Русија дели на 6 губернија (Бесарабску, Херсонску, Тавриску, Црноморску, Екатеринославску, и на земљу донски козака).

Поглавитија су у Јужној Русији места ова :

1. *Кишењев*, главно место у губернији, има фабрике, (85.000 жит.).

2. *Херзон*, главно место у губернији на ушћу Дњепра, има град и пристаниште за убојне лађе (40.000 житеља).

3. *Николајев*, на ушћу Буга, има пристаниште за убојне лађе, и град, (45.000 жит).

4. *Одеса*, по величини четврта варош у Руском царству, основана царицом Катарином Великом (1792). Има врло живу трговину, градић, фабрике,

слободно пристаниште за трговачке лађе; морска купатила, и научне заводе. У њој живи преко 104 000 душа.

5. *Симферопољ*, главно место на Криму.

6. *Бакчи-Сарај* знатно за то, што је ту била некад столица татарским кановима.

7. *Севастопољ* има јак град, под којим се дуго борише с Русима војске: Француска, Енглеска, Турска и Сардинска у год. 1854, и 1855. Спомену-те сједињене војске освоиле су неки шанац од Севастопоља, и уништили су тада руске лађе, што су биле тамо у пристаништу

8. *Кафа* или *Феодосија*, на црном мору (8.000 жит.), негда је била велика трговачка варош, и прва на Криму (1262—1475 са 80.000 жит.).

9. *Крч*, на мореузу, који склопшава азовско море с црним. Ова је варош била престолна у босфорском царству (које је постојало од почетка 5. века пре Христа па до краја 5. века после Христа) и великом Митридату (64 пре Христа).

10. *Таганрог*, има пристаниште и убојне лађе (30.000 житеља). Овде је умрљо руски цар Александар I. 1825.

11. *Ново-Черкасск* главно место у земљи донски козака (20.000 житеља), лежи на реци Дону.

§ 122. Западна Русија.

Западна Русија лежи међу великом, малом, и ужном Русијом, Галицијом, Пољском, и Пруском, Земља западне Русије на северо-истоку зове се Бела Русија; а на југу Црвена Русија. Западна је Русија некада била литванска кнежевина, у којој је било више области. Велика је западна Русија до 8000 □ м. а има у њој преко 8 душа. Дели се на 8 губернија (Ковнанску, Вилнанску, Гроднанску, Витебску, Мохилевску, Минску, Волхинску, и Подолску).

Главна су места :

1. *Ковно*, главно место у губернији, лежи на Нимену.

2. *Вилна*, главно место у губернији, некад главно место у Литванској; има јаку трговину, фабрике и свеучилиште (56,000 жит.).

3. *Гродно*, на Нимену, негда знатна варош у Литванској. Овде је 1795. подписао краљ Август своју оставку на краљевски престо.

4. *Витебск*, на Дини, има фабрике, и живу трговину (21.000 жит.)

5. *Минск*, главно место у губернији.

6. *Житомир*, главно место у Волхинији, има трговину и фабрике (30.000 жит.).

7. *Калињец-Подолски*, на Дњепру, главно место у Подолској.

§ 123. Краљевство пољско.

Краљевство пољско (кнежевина Литванска, велика и мала Пољска) лежи међу западном Русијом Галицијом и Пруском. Ово је краљевство некада било самостално, али са унутрашњи немира и неслоге изгубило је своју независност. Три суседне државе: Аустрија, Пруска, и Русија, поделиле су међу собом у три ма једно за другим (1772. 1793. 1795.) Пољску државу, и добивене земље придружили су својим државама. У садашњем краљевству Пољском, што је под Русијом, има преко 2500 □ миља и до $4\frac{1}{2}$ милиона житеља. Дели се ово краљевство на пет губернија (Варшавску, Радомску, Лубљинску, Плоцку, и Августовску).

Главна су у Пољској места :

1. *Варшава*, главна и прва варош у Пољској, негда престолно место пољским краљевима (од 1587 — 1795), трећа по величини у руском царству, и једна од најлепши вароши у Европи. Овде је средсреда трговини, занатима, и књижевном делању у

Пољској. Варшава има јак град, утврђено предградије *Прагу*; и лежи на обе обале рече *Висле*. Руси су на силу двапут освојили ову варош о пољским бунама (1794. освоји је Суваров, а 1831. Паскијевић;). У Варшави живи 161.000 душа.

2. *Калиш* близу пруске границе, негда престолно место кнезовима од велике Пољске; има јаку трговину и фабрике.

3. *Лублин*, најлепша и највећа варош у Пољској после Варшаве, има 18.000 житеља и јаку трговину. У средњем веку имала је до 70.000 душа.

4. *Замошћ*, далеко на југу, има јак град.

5. *Плоцк*, на Висли, главна варош у губернији, има фабрике (12.000 жит.).

6. *Остроленка*, знатно место са победе, коју одржаше Руси над Пољацима (26. Маја 1834).

7. *Пултуск* знаменито место због бојева међу Шведима, Саксонцима и Пољацима (1769), и Французима и Русима (1806).

§ 124. Царство Казанско.

Царство казанско лежи међу западном Сибиријом, Астраханом, и Русијом. Оно је негда било саставни део монголској држави, али руски цар *Иван III*. освоји га 1552. и придружи Русији. Велико је преко 12.000 □ м; и има преко 7 милиона душа. Дели се: на пет губернија (Пермску, Вјетканску, Казанску, Симбирску и Пензанску);

Главнија су места

1. *Казан* негда престолно место у казанској држави, (од 144—1552) има свеучилиште, град, фабрике, и живу трговину (50.000 жит.).

2. *Екатериненбург* знаменито место са своји мајдана, фабрика и трговине.

3. *Перм*, главно место у губернији, знатно са близи мајдана од злата.

4. *Вјетка* и 5 *Симбирск*, главна су места у овим губернијама, имају фабрике и живљу трговину.

§ 125. Царство Астраханско.

Ово царство лежи међу Казаном, Кавказом, Русијом, и Сибиријом, има у простору преко 7.700 □ м. и до 5½ милиона, житеља, а било је такође негда саставни део Монголској држави, док га 1554 није цар *Иван III* освоио, и Русији придружио. Дели се на 5 губернија. (Оренбуршку, Самаранску, Саратовску, Астраханску и Ставропољску.

Главнија су места у Астраханском царству:

1. *Астрахан* на острову у реци Волги, негда престолно место у астраханској држави (1238—1534), има град, пристаниште за убојне лађе, живу трговину, фабрике, и велике риболове. (45.000 жит.).

2. *Саратов* главно место у губернији има фабрике и живу трговину.

3. *Оренбурге* је утврђена варош на Уралу, у околини има мајдана од бакра и соли.

4. *Ставропољ* главна варош у губернији, има град.

§ 126. Руско царство осим ови земаља и области, што их има у Европи, има многе земље ван Европе у Азији, и Америци.

У Азији има Русија.

1. Области Закавказске, 6000 □ м. и 4 милиона житеља.

2. Сибирију 260.000 □ миља и 3 милиона жит.

У Америци

3. Руске земље имају до 24.000 □ миља и само 60.000 житеља.

Кад се у једно узму све земље, што су у Руском царству, оне имају у свом простору до 400.000 □ миља, и ту живи преко 75 милиона житеља.

II. СЕВЕРНА ЕВРОПА.

§ 127. У северној су Европи ове самосталне државе: Шведска с Норвешком, Данска с Ислан-

дом, и велика Британска с Ирском. Све ове земље у скупу имају преко 22 000 □ м. у простору, и 37 $\frac{1}{2}$ милиона житеља.

1. КРАЉЕВСТВО ШВЕДСКО и НОРВЕШКО.

§ 128. Краљевство Шведско и Норвешко зове се једним именом: *скандинавско полуострво*; и оба граниче: северним морем, Скагераком, Категатом, источним морем, ботниским заливом, Русијом, северним леденим морем, и атлантским океаном, који се овде зове и скандинавски океан.

§ 129. Шведска и Норвешка имају у свом простору 13.800 □ миља, и на том простору живе 5 милиона душа. Људи су у Шведској и Норвешкој скоро сви германског порекла; и само се далеко на северу налази мало Финаца и Лапонаца.

§ 130. Шведи и Норвешци су по својој веро-закону протестанти; римокатолика (1000 душа) и Јевреја (900 душа) има врло мало.

§ 131. У Шведској и Норвешкој влада једно лице, а то је *краљ*, који је истина над обема земљама, али је опет за то свака земља за себе самостална, и има своју особиту одељену земаљску управу. Краља ограничавају у његовој власти народни представници, који у договору с краљем дају земљи законе. Свака земља за себе има своју особиту земаљску скупштину.

§ 132. Скандинавско је полуострво (Шведска и Норвешка) од запада горовито, а од истока равница. Горе све у скупу зову се *Скандинавски Алпи*, а међ њима су најглавније горе *Чјеленске* (Kiölen), које деле Шведску од Норвешке.

§ 133. Скандинавско је полуострво богато у језерима и у рекама, ма да нема овде ни једне велике европске реке. Језера су знаменитија *Мелар-*

ско, Венерско и Ветерско језеро, сва три у јужној Шведској, а међу рекама најзнатније су:

1. *Торнео-елт*, на граници међу Шведском и Русном.

2. *Дал-елт*, у Шведској. Обе реке утичу у ботниски залив.

3. *Гломен*, у Норвешкој утиче у Скагерак.

§ 134. Као што су ове земље далеко на северу, где је јака зима, земља им није врло плодна, и само се на југу јаче ради, и ту роди: жито, раж, кудеља, вариво, неко воће, и разна дрва за грађу, и огрев. Обе су земље богате у рогатој марви, коњима, овцама, и у дивљачи; а у земљи има нешто злата и сребра, а много бакара и гвожђа, које је овде најбоље на свету.

§ 135. Као што се на скандинавском полуострову неможе земља због зиме јаче обделавати, житељи се и не баве искључиво земљоделством; али се опет зато земља онде, где се ради, врло добро ради. Трговина је овде доста жива, и многи се људи баве риболовом. Швеђани су и Норвешци у образованости јако напредни, школе су им добре, а народну образованост и то помаже јако, што и сељаци долазе на земаљску скупштину. Само су Лапонци, што живе на северу, у образованости јако назадни.

§ 136. На скандинавском полуострову клима је чиста и здрава, али ладна. Најдаље на северу зима је врло дуга, а лето врло кратко.

§ 137. Шведска и Норвешка, као што је више горе споменуто, имају данас једног краља, али су опет зато две земље, па свака има своју прошлост, и своју особиту историју. У Шведској су у најстарија времена владала многа племена, која су независно живела једно од другог. Најстарија историја Шведска тавна је, и пуна басана; и тек ка-

ко се Швеци покрстише (под својим краљем Олафом око 1000 год. после Христа) започиње им историја бити јаснија. У половини 13. века (1250 год.) постане Шведски краљ *Валдемар*, који поче зидати *Штокхолм*, садању престолну варош шведског краљевства. У Шведској су дуго били унутрашњи немири, са који је слабила државна снага; али при крају 14. века (1397.) краљица Маргарета саставила је Шведску с Данском и Норвешком у једно краљевство. Но Шведска није дуго остала у друштву, јер Швеци од Данаца угњетавани, дигоше се на оружје, и оцепише се коначно од Данске (1521) предвођени *Густавом Вазом*, који поста шведски краљ (1523). Под његовим наследницима јако се развила државна снага Шведске. Краљ *Густав Адолф*, имао је у Немачкој многе ратове, којима се прославио. Он је био у своје време најодличнији владалац и војвода. И после Густава Адолфа имаше Швеци одличне владатеље *Карла Густава*, и *Карла XII.*, који се храбро борио с Данцима, Пољацима и Русима, који га најпосле победише (код Полтаве 1709). У половини 18 века (1751) добила је краљевску власт у Шведској породица холштајн-готорпска, која владала у Шведској до 1809; а тада поста престолонаследник шведског престола француски генерал *Бернарот*, који је као краљ 1818. владати почео. Садашњи се краљ шведски зове *Оскар I.* Шведска је 1814. добила за своје поморске земље краљевство Норвешко.

У Норвешкој су у стара времена живели *Нормани*, који су одовуд ишли на разне стране, и давали стра народима. 870. год. после Христа постала је Норвешка краљевство; а у половини 10. века (950) норвешки краљ *Хакон добри* покрети се. Од 1397. била је Норвешка склопана са Шведском и Данском; а од 1523 само с Данском, али

1814. одвоила се од Данске; а придала се Шведској, с којом заједно има једног краља.

§ 138. Шведска се дели на три велика дела; и у њој су ово главнија места:

1. *Штокхолм*, престолна варош у Шведској, врло утврђена, и једна од најлепши вароши у северној Европи, има 117.000 душа. Овде има шведски краљ лепу палату, и има лепа црква, где се сарањују шведски краљеви. Штокхолм је средина наукама, трговини и радиности у Шведској.

2. *Упсала*, мала варош (8000 житеља), има свеучилиште, и највећу цркву у свој Шведској.

3. *Гетеборг*, после Штокхолма највећа, и најглавнија варош, има град и фабрике (32.000 жит.).

4. *Карлскрона*, јак град, има фабрике (15.000 житеља).

5. *Калмар*, варош и град, знатан због уговора, који је овде утврђен о томе, да Данска, Шведска, и Норвешка имају једног владоца (1397).

6. *Висби*, варош на острову *Готланду*, знатна у средњем веку са своје трговине на мору (5000 ж.).

§ 139. У Норвешкој су главна места:

1. *Христијанија*, главна варош у краљевству, има јаку трговину по мору, добро пристаниште, и универзитет (40.900).

3. *Дронтхајм* (Трондхјем), негда престолно место норвешким краљевима, има цркву, где су се краљеви крунисали; има даље град, и пристаниште.

3. *Берген*, на северном мору, прва трговачка варош у земљи (26.000 ж.).

Шведска има ван Европе у западној Индији мало острово *Бартелели*.

2. КРАЉЕВСТВО ДАНСКО.

§ 140. Данско се краљевство другчије зове: *цимбриско полуострво*; а састављено је од краљев-

ства данског и од кнежевине шлезвиг-холштајнске и *Лауенбургске*. Граничи: Њемачком, Скагераком, северним морем, Категатом, Сундом, Белтовима, и источним морем.

§ 141. Данско краљевство са свима земљама, што има у Европи, има 2900 □ м. у своме простору, на ком 2,700.000 душа живе. Данци су германског порекла, а осим Данаца живе у Данској Немци и Норвешци. По својој вери житељи су у Данској протестанти.

§ 142. У Данској влада једно лице, *краљ*, али му је власт ограничена земаљском скупштином.

§ 143. Земља је у Данској равна, и врло добро урађена; па зато има ране доста, али мало воћа. У Данској је одлична рогата марва, и добри су коњи. Многи се људи баве риболовом.

§ 144. У Данској је главна река *Ајдер*, на граници Немачкој, утиче у северно море. Један канал доводи ову реку у свезу с источним морем.

§ 145. У Данској је јака трговина на мору. Ову трговину врло подпомаже то, што је Данска с три стране окружена морима. Народ је у Данској напредан у образованости; јер су у овој земљи добро уређене школе.

§ 146. У Данској су у старо време живили Цимбри; који су војевали с Римљанима, и по којима се ова земља зове цимбриско полуострво. Око 860. год. постало је данско краљевство, а на 100 година за тим (950) почело се овде јаче ширити христијанство. *Каут велики* (владао је 1014—1038) био је знаменити владалац у Данској, јер је он Данску јако раширио, многе земље на страни освоио, и господарио над Норвешком, Енглеском и неким делом Скотске. На измаку 14. века (1397.) краљица Маргарета саставила је с Данском Шведску и Норвешку. Шведска се доцније од Данске одце-

пила (1521.), а Норвешка је до 1814. била с Данском у свези; а тада је добила Данска место Норвешке Поморску, коју је доцније (1816) уступила Прусској за Шлезвиг-Холштајн. Пре 12 година дигла се у овим земљама буна на Данску, али је била угушена. Садашњи је краљ дански Фридрих VII.

§ 147. Данска се дели: на право данско краљевство, на кнежевине *Шлезвиг-Холштајн* и *Лауенбурге*, на острове *Фароје*, и на острво *Исланд*.

Главна ту места:

I. У данском краљевству:

1. *Копенхага* (дански *кјобенхаги*), главна и престолна варош у краљевству, на острву *Селанду*, једна од најлепши вароши у Европи, има пространо и утврђено пристаниште за убојне лађе, универзитет, краљеве палате, јаку трговину и град. Овде је столица наукама, радиности и вештинама у Данској. У Копенхаги има 155.000 жит.

2. *Хелзингер*, на *Сунду*, има пристаниште, и живу трговину.

II. У кнежевинама *Шлезвиг-Холштајну*, и *Лауенбургу*:

1. *Шлезвиг*, има пристаниште и трговину (13.000 житеља).

2. *Гликштат*, главна варош у *Холштајну* на *Лаби*, има пристаниште, (16.000 житеља).

3. *Кил*, на источном мору, има универзитет.

4. *Алтоне*, на *Лаби*, друга варош у Данској, има живу трговину (41.000) житеља).

У селу *Оттенсеју* близу *Алтоне* гроб је *Клопштока*, немачког књижевника.

III. На острвима, што се зову *Фароје*, главна је варош *Торсхавен*, мала варошица, има утврђено пристаниште.

IV. *Исланд* (Ајсланд ледена земља) има у простору 1.800 □ м.; а само 64.000 душа живи на њему;

земља је горовита, а међ бреговима има више, који ватру из себе бацају. Главни је такав брег *Хекла*.

§ 148. Данска има ван Европе своји земаља.

1. У Азији неке населбине на обалама малабарским и у Бенгалији.

2. У Африци, неколико утврђени места у Гвинеи.

3. У Америци, населбину на Гренланду, и неколико острова у западној Индији.

3. КРАЉЕВСТВО ВЕЛИКА БРИТАНСКА.

§ 149. Ово краљевство има у Европи два велика острова *Енглеску* и *Ирску*, и много малих острова. Граничи атлантским океаном, северним морем, каналом *Кале*, и каналом *Манш*. Између Енглеске и Ирске јесте канал св. *Ђорђа*, *Ирско море*, и канал северни. Зато, што ово краљевство у сред мора лежи, зове се по некад; државом на острову. *Албион* је такође име овој држави.

§ 150. Велика Британска, има у свом простору 5700 □ м. на којима до 30 милиона душа живи. Људи по своме пореклу излазе од стари *Англосаса* (*Енглези*), *Брита* (*валисци*), и *Келта* (*Ирци*, и *Скотци* брђани), па се по овом пореклу разликују и својим језиком. Највише има *Енглеза*, чији језик род је германским језицима.

§ 151. Британци деле се по свом верозакону на троје: *Енглези* су *протестанти епископци*; *Скотци* су *протестанти презбитерци*; а *Ирци* су већином *Римокатолици*. Осим тога има у Вел. Британској и нешто *Јевреја* (до 30.000 душа).

§ 152. Велика Британска је монархија. На престол долазе и мушка и женска деца. Владалац је у својој власти ограничен, а ограничава га народна скупштина (*парламенат*), састављена од великаша и народних представника. Међу свим државама у Европи у Вел. Британској може се најслободније писати и говорити.

§ 153. Земља је у вел. Британској од истока равна; а главније су горе у Енглеској, *Пик-горе* (Peak); а у Скотској *скотска брда*. Ирска је у средини равна, и само на обалама има нешто брегова.

§ 154. Као што је ова држава окружена са свију страна морем, има много морски залива, а главнији су: морски залив *британски* и *солвески* у Енглеској; *мурски* у Скотској; и *галвески* у Ирској.

§ 155. У Великој Британској су ове главније реке:

1. *Темза* и 2. *Кулбер* у Енглеској; обе утичу у северно море;

3. *Те* (Tay), у Скотској, утиче у северно море.

4. *Клејд* (Clyde) такође у Скотској, утиче у северни канал.

5. *Шанон* у Ирској, утиче у атлантски океан.

§ 156. У Вел. Британској има много канала за лађе, да се олакша саобраштај у трговини. Међу каналима знатни су: *бричватерски* (Bridgewater) у Енглеској; *глазговски* у Скотској; и *велики канал* у Ирској.

§ 157. Велика је Британска врло напредна у земљоделству, занатима, вештинама, трговини, па и у образованости.

У Енглеској, у јужној Скотској и Ирској врло умешно раде земљу, и држе врло добру стоку; особито лепу рогату марву, и одличне коње. Као што у Енглеској, осим скотски брда, нема густе шума; дивљач се налази само у приватним забранима, и у брдима скотским. У рекама у Великој Британској и околним морима има много и одличне рибе; а у земљи има свакојаке руде, особито много бакара, цина; гвожђа, и врло много соли и каменог угла.

§ 158. Што је год заната и вештина на свету, има и у Вел. Британској. Фабрика има много у Ен-

глеској и у јужној Скотској; нити се у томе може икоја земља с Вел. Британском мерити.

§ 159. Уз велику радиност, врло је у овој земљи напредна и трговина, а особито по мору. Енглези су сад први трговци на свету, тргују са целим светом, на све стране плове по морима њинове лађе, и од свију крајева доносе у Вел. Британску големо благо. Унутри у земљи подпомажу трговину добро уређене реке, канали, гвоздени путеви, поште и телеграфи.

§ 160. Према напредку у земљоделству, радиности и трговини, Велика Британска напредна је и у образованости и наукама. Народне су школе по местима нешто истина занемарене, јер се о њима старају општине и приватни људи; али високе су школе врло напредне, и у њима се све науке најосновније изучавају. Различна друштва, многе библиотеке, и свакојаке збирке много чине, да се науке помакну у напредак.

§ 161. Велика Британска лежи истина доста далеко на северу, али јој је клима доста блага; јер јаку зиму ублажавају околна мора. На обалама морским врло су честе густе магле, какви у другим земљама обично нема. Најздравија је клима у скотским брдима.

§ 162. Земље, што се зову данас Велика Британска, биле су познате већ старим народима: Финикијанима, Грцима и Римљанима, који су овамо долазили ради трговине, и који су такође те земље звали: Британска острова. У стара времена било је на овим островима више држава и народа, који су често били међу собом крваве бојеве; а кадкад слушали једне и исте владоце. После дужег времена постану у Вел. Британској три краљевства; Енглеско, Скотско и Ирско, која се сад сва налазе под општом влашћу, али која су дуго

била самостална, па зато и имају своју особиту историју.

У *Енглеској* су до 449. год. после Христа живели Брити, који од Пикта и Скотаца напаствовани, позваше себи у помоћ те године Англосасе, који превезавши се у Енглеску, овде се настанише, и мало по мало (од 457—585) подигоше седам међу собом независни краљевства, која су била по некад међу собом у свези, а кадшто у непријатељству. После много времена краљ *Егберт* сви седам краљевства састави у једну државу (827.) и постави темељ даљем напредку енглеског народа. Његов син *Алфред* велики, својим делима оставио је по себи врло леп спомен у историји. 1016. године овладају Енглеком Данци, али се не задржаше дуго овде, јер већ 1042. изумре у Енглеској породица Кнутова, који је Енглезку био освојио. Наскоро за тим дође у Енглеску Вилхелм нормандски херцог, који водећи собом јаку војску (60.000 људи), победи енглеског краља (Харолда, код Хастингса), и овлада Енглеском 1066.; али непрође ни сто година, а на енглески трон дође друга породица, која се зваше *Плантагенетска* (1154.), која је владала до 1399. Под краљем *Јованом* од ове лозе добише Енглези 1215 основе садашњем свом државном животу и својим слободама; а краљево писмо о тим слободама зове се magna charta. Под краљевима од исте лозе заплели се Енглези (1339.) у рат с Французима, који је трајао дуже од 100 година, све до 1453.; и тада освојише они у Француској многе земље. Кад је изумрла плантагенетска краљевска лоза, дођоше једна за другом на краљевски престол породице: *Ланкастерова* 1399.; *Јоркова* 1461.; и *Тудорова* 1485. Од ове је породице била знаменита енглеска краљица *Јелисавета*, која је поставила темељ садашњој величини енглеске силе. Јелисавета умре 1603., и с њоме се угаси Ту-

дорова лоза, а на престол дођоше *Стуарти*, који владаху до 1688. Они нису били у Енглеzкој срећни, јер од исте породице погибе у Енглеzкој шотска краљица Марија Стуартова, и енглеzки краљ *Карло I.*; ког је енглеzки парламенат осудио на смрт, срушивши с његовом смрћу краљевски престол, а предавши владу над Енглеzском *Кромвелу*, који је задржи до своје смрти. Кад Кромвел умре, роде се у Енглеzској немири, и на позив неки знаменити Енглеzа, дође у Енглеzку *Вилхелм* херцог од Ораније и заузме владу над Енглеzком (1688.) Његова је лоза брзо изумрла, и 1714. дође на престол породица хановерска, или брунсвиг-линебуршка, која и данас влада. Под овом је лозом постала Енглеzка прва и највећа сила на мору, и раширила своју владу по целом свету; јер ма да је после дуге борбе (1775—1783.) изгубила северну Америку, где се подигоше нове државе; овладала је многим земљама у источној Индији, и тим је отворила нове путове својој трговини, и нове врло богате изворе својим државним приходима. Колико је Енглеzка снажна, показала је у наполеоновим ратовима, које је упорно, и с великим жртвама водила све донде, док се није сломила сила наполеонова. У најновије време 1854 и 1855 у свези с Француском и Турском борила се Енглеzка против Русије, и помогла је, да се уништи руска флота на црном мору. Садања Енглеzка краљица зове се: *Викторија*.

Шотска је била врло дуго самостално краљевство; и ма да су у старо време Римљани, а после тога Англосаси упињали се освојити је, Шотци се свагда храбро одупираху овим покушајима, и отважно су бранили своју независност у својим слободним брдима. Међу Шотцима и Енглеzима било је много крвави ратова, после који саставила се напоследку Шотска с Енглеzском 1603., кад је шот-

ски краљ Јаков I. Стуарт постао уједно и краљ енглески. Но и после тога Скотска је била одвојена од Енглеске све до 1707, а тада је енглезка и скотска краљица Ана обе државе у једну саставила, и наредила, да обе имају један исти парламент. Од то доба је Скотска све до данас остала без прекида у свези и заједници с Енглезком.

И *Ирска* је у старо време била за себе држава, и сачувала је своју независност све до 1712 год., а тада овлада њоме енглески краљ Хенрих II. Но Ирци немогоше се сложити с Енглезима, па ма да су били приморани трпети над собом енглезко господарство, нису заборавили своју стару самосталност, и желели су ослободити се. Кад је 1641. у Енглезкој погубљен краљ и постављена република, Ирци се дигоше на оружје, побише многе Енглезе, и хтедоше се ослободити; али их Ђромвел савлада, и онет Енглезкој покори. Од то доба једнако траје међу Ирцима и Енглезима непријатељство, које је тим веће бивало. што су већма Енглези Ирце угњетавали. У новије време (од 1782.) почну Енглези давати Ирцима већу слободу, саставе Ирску с Енглезком у парламенту (1801.), а после дуге борбе пристану (1829.) да могу и Ирци доћи на највиша државна званија. Од то се доба почела ублажавати мржња Ираца према Енглезима; али се ни до данас није са свим искоренила, јер Ирци ни данас нису престали желети, да се од Енглезке ослободе.

Велика се Британска дели по историјском основу на троје: на краљевство Енглеско, Скотско, и Ирско.

I. У Енглезкој има 40 грофства (*Counties Schires*) и кнежевина *велска* и *валиска* (*Wales*). У Енглезкој су главнија места:

1. *London*, главна и престолна варош Велике Британске, на обе обале реке Темзе, по којој могу

пловити морске лађе, и која је 1000—1500' широка. На овој су реци 6 прекрасни мостова, који обе обале свезују, а осим тога изпод саме Темзе ископан је знаменити подземни пут, тунел) којим се с једне обале на другу сувим прелази. Лондон је највећа варош у Европи, има 2,800.000 душа, па се зато држи, да је најмногољуднија варош на свету; а уједно је и прва трговачка варош на земљи. Лондон је средиште наукама и вештинама у Великој Британској; овде су два универзитета, музеум, и многа друштва за распрострањавање наука и вештина; овде су многе фабрике, и палате многи врховни власти, и приватни богаташа. У Лондону је 1649. на смрт осуђен и погубљен енглески краљ Карло I.

2. *Њукасл*, (Newcastle) на североистоку, има фабрике и много каменог угља.

3. *Ливерпул*, (Liverpool) друга трговачка варош у земљи, има преко 400.000 житеља.

4. *Манчестр*, (Manchester) има многе фабрике, где се израђује памук и вуна; и јаку трговину (250.000 ж.)

5. *Бермингем*, (Birmingham) има врло много фабрика, где се израђују разне ствари од гвожђа. (210.000 ж.)

6. *Лидс*, (Leed) има највеће фабрике, где се израђује сукно (112.000 ж.)

7. *Јорк*, друга престолна варош у краљевству (60.000 ж.).

8. *Гринич*, (Greenwich) на Темзи. Од овог места многи рачунају географичку дужину (100.000 ж.)

9. *Виндсер*, (Windsor) на Темзи, има краљевску палату.

10. *Оксфорд*, не далеко од Темзе. Овде је најзнаменитији универзитет у земљи, и најзнаменитија астрономска кула на свету.

11. *Кембриџ*, (Cambridge) има знаменит универзитет.

12. *Портсмут* (Portsmouth) и

13. *Плимут* (Plymouth), имају прва пристаништа за убојне лађе у Енглеzкој.

Осим ови места, има у Енглеzкој још врло много велики и знатни вароши и места.

Енглеzка има још и ова главнија острова: 1. *Енгелси* (Anglesea) има 14 □ м. и богате бакарне руде. Овде је било главно седиште Друидима, жрецима стари Брита. 2. *Мен*, међу Енглеzком и Ирском.

II. У шкотском краљевству најзнатнија су места:

1. *Единбург*, главна варош у краљевству, и негда престолно место шкотски краљева; има јаку трговину, универзитет, стару краљевску палату, многе фабрике, и до 200.000 ж. Овде се родио и умр'о славни енглеzки књижевник Валтер Скот (1771—1832.)

2. *Глесго*, (Glasgow) највећа варош у Шкотској, има многе фабрике, јаку трговину, универзитет, и до 330 000 ж.

3. *Њу-Ебрдин*, (New-Aberdeen) има пристаниште, јаку трговину, и универзитет (72.000 ж.)

Међу шкотским островима главнија су: *оркадска*, *хебридска*, и *шетлендска* острова.

III. *Ирска* се дели на четири области, које су некад биле самосталне државе. Главна су места:

1. *Дублин*, лепа варош с лепом околином, столицом ирског вице-краља, пристаништем, фабрикама, живом трговином, и универзитетом. Има до 300.000 ж.

2. *Белфест*, (Belfast) друга трговачка варош у Ирској; има пристаниште и фабрике (120.000 ж.)

3. *Корк*, велика трговачка варош, има пристаниште и фабрике (79.000 ж.)

Великој Британској припадају осим досад споменути земаља у Европи још и ове земље:

1 *Нормански острова*, међу Енглезком и Французом.

2, *Острово Хелголанд*, у северном мору.

3. Град и предградије *Гибралтар*, на јужном врџу од Шпањолске.

4. *Острова Малта, Гоцо и Комино* у средиземном мору.

§ 161. *Јонска острова* нису саставни део Великобританске државе, него стоје под њеним закриљем. О њима ће бити говора у јужној Европи.

§ 162. Велика Британска осим земаља у Европи има још многе земље:

1. У Азији, преко 70,600 □ м. и преко 187 милиона душа.

2. У Африци, 7500 □ миља и до милион душа.

3. У Америци, до 160.000 □ миља а $4\frac{1}{2}$ милиона душа

4. У Океанији 54.000 □ миља и преко милион душа.

Над се узму ове земље уједно, имају у свом простору преко 297.000 □ миља и преко 223 милиона душа.

III. СРЕДЊА ЕВРОПА.

§ 163. Све земље, што се простиру од пиринејски, апенински и балкански гора до Данске и Шведске, долазе у средњу Европу, осим Влашке, Молдавије и Србије. По томе у средњој су Европи ове земље: Холандија, Белгија, Француска, Швајцарска, и све немачке државе, међу којима су и аустриско царство, и пруско краљевство са земљама које се у овим државама налазе. Све земље у средњој Европи у скупу имају у свом простору до 33.000 □ миља, на којима преко 117 милиона душа живе.

1. КРАЉЕВСТВО ХОЛАНДСКО, ИЛИ НИДЕР-ЛАНДСКО.

§ 161. Холандско је краљевство састављено из Холандске, великог херцегства луксенбуржког и херцегства лимбуржког. Ова херцегства долазе у немачке државе. Ово краљевство граничи Белгијом, северним морем и Немачком. У своме простору има до 600 □ м., на којима 3.300.000 душа живе. Људи су у Холандској немачког порекла, а језик им је особити диалект, различан од немачког књижевног језика. По верозакону Холандци су протестанти, и римокатолици. Осим тога има у земљи и нешто (до 50 000) Јевреја.

§ 165. У Холандској влада једно лице: *краљ*; но његова је власт ограничена, јер законе доноси он у договору са народним представницима, који се скупљају у два различна дома (Generalstaaten). Престол је наслеђан, а на владу могу доћи и женска деца, кад нема мушке.

§ 166. Земља је у Холандској равна, високи брегова нема, а у средини су негда биле многе баруштине и многа блатишта, која, вештином исушена, обрађена су у плодовита поља. Обале су морске у Холандској низке, и подигнути насипи бране земљу од поплаве. Велике буре често провале ове насипе, и начине много штете, утамане многа места и силне људе.

§ 167. У Холандској су главне реке:

1. *Шелда*; 2. *Мас*; 3. *Рајна*. Све три утичу у северно море. Шелда и Мас долазе у Холандску из Белгије, а Рајна из Немачке. Рајна се дели на четири главна крака, од који сваки има своје особито име (Ваал, Ајсел, (Ysel) Лек и Бехт).

Међу многим каналима најзнатнији су: ротердамски, севернохоландски, и Фризландски канал.

§ 168. Холандска је у сваком погледу врло напредна земља. Ма да су од јестаства у Холандској многе баруштине и блатишта била, вешти су их људи исушили, и од њи начинили најплодовитије равнице; и земљоделство је овде врло напредно, а исто су тако напредни и занати, па и радност, трговина, а напоследку и саме науке. Трговина је у Холандској тако жива, да је у томе само Енглезка надмашује. Холандске су основне школе добро уређене, а постарано је и за школе за високе науке, и за различне вештине.

§ 169. Краљевство Холандско или Нидерландско уједно с Белгијом било је негда под Римљанима, а после се стопило у Франачку државу, (486.) од које се одцепило и саставило (813.) с Немачком. Немачки су цареви постављали овој земљи поглаваре, који се зваху грофови и херцези. Ови се стараше да задобију за себе и своју земљу пуну слободу, да неморају слушати никаква над собом господара. Најпре су Холандском управљали силни грофови Фландриски, а после, (од 1384.) кад је ова породица у мушком колену изумрла, пређе влада над Белгијом на моћне херцеге бургундске, а од ови на породицу хабсбуршку, (1477.) од које су постајали и немачки цареви. *Макс I.* немачки цар начинио је од Холандске један округ немачког царства, (1512.) а *Карло I.* дао је тај округ свом сину Филипу, (1555.) који је био и шпањолски краљ. Под Карлом се почеше верозакона комешања у Немачкој, па се разшире и по Холандској. Филип је свирепо почео гонити оне, који су били наклоњени протестантском верозакону, и отуд се роди буна, те се Холандска подели на двоје: северне се провинције (7 провинција, зову се Нидерланд) одцепе, (1579.) и постану република, (1648.) а јужне (Белгија) остану под Шпањолском; док 1714. недођу под Аустрију, која их 1797. уступи Французима. Холандска је, кад се

је од Шпањолске отргла, брзо и снажно напредовала, овладала свом источном трговином на мору, и тако се оснажила, да се могла упустити у борбе с Французком и Енглезком. Нешто ове борбе а још више унутрашњи немири и раздори ослабили су народне силе, па зато, кад су 1795. Французи ушли у Холандску, тадашња влада није имала снаге противити им се. Холандска се назове батавска република, од које цар Наполеон начини за свог брата Лудвика холандско краљевство, (1806.) које на 4. године затим састави сасвим са Француском (1810.) Кад је пао Наполеон, Холандска постане опет за себе краљевство (1815.) и добије још и Луксенбург, и белгиске провинције. Но Белгија није остала дуго у заједници с Холандом, јер 1830 бујне ту буна, и она се одцепи од Холандске. Садашњи холандски краљ зове се Вилхелм III.

§ 170. Холандско се краљевство дели на 10 провинција, а главна су места:

1. *Хага*, негда ловиште холандски грофова, (des Grafen Gehege, или холандски s Gravenhage) а сад главна и престолна варош у Холандској, недалеко од северног мора, с краљевском палатом, и другим лепим зградама; има јаку трговину (до 80.000 ж.)

2. *Амстердам*, друга главна и престолна варош у Холандској, и друга трговачка варош на свету, сазирана на островима, (90 острова) има велико пристаниште за ратне и трговачке лађе, многе фабрике, и друге знаменитости (260.000 ж.) Према Амстердаму је место *Цардам*, где је руски цар Петар велики (1696. 1697.) учио градити морске лађе.

3. *Гренинген*, има свеучилиште.

4. *Ротердам*, друга трговачка варош у Холандској.

5. *Утрехт*, има универзитет и знамените фабрике, где се гради оружје.

6 *Лајден*, на Рајни, знатна варош с ботаничке баште, која је прва у Европи, с универзитета, са својом фабриком, и с гробовима многи знаменити људи (37.000 ж.)

У великом херцегству Луксенбургу, главна је варош *Луксенбург*; а у херцегству Лимбургу: *Мастрихт* (Maastricht.)

§ 171. Холандско краљевство осим досад споменути земаља у Европи, има многе земље и населбине у Азији, Африци и Америци.

1. У Азији има Холандска многа острова у источноиндиском океану; (Јава, Суматра, Борнео, Целебес и т. д.) у простору свега преко 24.000 □ м. и 17½ милиона житеља.

2. У Африци има населбине на обалама горње Гвинеје, у простору до 500 □ м. и 100.000 ж.

3. У Америци има у западној Индији, и у Гвајани у простору до 2.100 □ м. и преко 80.000 житеља.

4. У Аустралији има Нову Гвинеју у простору 3.200 □ м. и 200.000 ж.

Кад простор свију земаља, и број свију душа, што су под холандском влашћу у једно срачунамо; излази, да Холандска има свега преко 30.000 □ миља у простору, и преко 21 милион житеља.

2. КРАЉЕВСТВО БЕЛГИЈА.

§ 172. Белгија граничи с Холандском, Немачком, Француском, и северним морем. У својем простору има 550 □ м. и 4,700.000 житеља; који су смеса од народа немачког с француским, и зову се валонци, па имају и свој језик. Књижевност, државне власти, и одличнија друштва служе се језиком француским. По верозакону Белгијанци су римокатолици, и протестанти, а Јевреја има мало.

§ 173. У Белгији влада једно лице *краљ*, чија је власт ограничена, а ограничавају га народни представници и сенат. Престол је наследан, женске немогу владати.

§ 174. Најглавније су у Белгији реке: 1. *Шелда*, 2. *Маас*, обе долазе из Француске, па после теку кроз Холандску. Међу многим каналима најдужи је *бригејски* (Brügge) канал.

§ 175. Белгија је већином равница, и само се на југу подижу гране арденски брегова. Земља је сама по себи плодовита, а вештином је тако добро урађена, да се у свим струкама газдинства може упоредити свакој другој напредној земљи. У обште, Белгија је у свачему напредна; у њој цвета радност, јер има многе знамените фабрике; па је у томе прва држава у Европи осим Енглеzке. Трговина јој је жива, а добри друмови, многи канали и гвоздени путови, трговину јако помажу у њеном развјатку. Науке се у Белгији добро негују, али народне су школе доста напуштене.

§ 176. Белгија је једна од најновији и најмлађи држава у Европи. У пређашња времена била је Белгија једна држава с Холандском све донде, док се Холандска није одцепила од Шпањолске (1579.) и није постала за себе независна држава (1648.) Од ово доба била је Белгија под Шпањолском, и делила је с њоме све несреће, које ју снађоше у ратовима с Холандском и Француском. У почетку 18. века (1714.) Белгија дође под Аустрију; а при концу тог века (1794.) под Француску, с којом је све до 1815. делила сваку срећу и несрећу. Кад се те године после свршени француски ратова изнова уређивале државе у Европи, Белгија се саставила с Холандском, али није остала дуго с њоме у заједници, јер 1830. букне буна, и тад се Белгија од Холандске одцепи, и уреди као краљевство и држава за себе,

добивши 1831 *Леополда* кнеза саксонско-кобуршког за свог краља. Исти краљ *Леополд* влада и данас *Белгијом*.

§ 177. *Белгија* се дели на 9 провинција, а главне су јој вароши :

1. *Брисел*, главна и престолна варош у *Белгији*, има универзитет, академију за вештине, пристаниште, јаку трговину, много лепа јавна и приватна зграда, и 170.000 ж.

2. *Антверпен*, на *Шелди*, прва трговачка варош у краљевству, има град и пристаниште за ратне и трговачке лађе, и лепу катедралну цркву с високом звонаром (442'), (109.000 ж.)

3. *Гент*, варош назидана на островима, има универзитет и многе фабрике (115.000 ж.)

4. *Литих*, има универзитет, јаку трговину, и знамените фабрике, у којима се гради добро оружје (95.000 ж.)

5. *Остенде*, има град и знатна морска купалишта.

3. ЦАРСТВО ФРАНЦУСКО.

§ 178. Ова знаменита држава граничи са *Шпањолском*, *средиземним морем*, *Италијом*, *Швајцарском*, *Немачком*, *Белгијом*, *северним морем*, *калејским морским путем*, или каналом, и *атлантским океаном*, који међу *Француском* и *Шпањолском* прави велики *бискајски залив*.

§ 179. *Француска* у своме простору има преко 10.000 □ м., на којима $36\frac{1}{2}$ милиона људи живе. По простору дакле осим *Русије*, од *Француске* су веће државе *Шведска* с *Норвежком*, и *аустријско царство*; а по броју житеља *Француска* је трећа држава у *Европи*. (*Русија* и *Аустрија* имају више житеља).

§ 180. Људи, што припадају *Француској*, већином су по своме пореклу *Французи*, народ, који је

постао од смесе различни народа, а особито: стари Келта, Гала, Римљана, Франака, Гота и Немаца. Осим Француза живе у Француској потомци стари *Брита* у Бретањи; *Баски* у Пиренеима; *Талијанци* у Корзика, и у земљи, што је Французи од Сардиније добише; *Немци* у пределу порајнском; даље *Јевреји* и *Цигани*. Француза има преко 30 милиона, а остало су поменути народи.

§ 181. Французи су по своме верозакону великом већином римокатолици (преко 30 милиона); но и други верозакони постоје у земљи, а особито има доста протестаната, и нешто Јевреја. Људи ма ког верозакона били, имају сви једнака права, и једнаке дужности према држави.

§ 182. У Француској су се за последњи 70 год. догађале многе промене, што се тиче државне владе. Сад је Француска царство, којим управља једно лице: *цар*, чија је власт ограничена. Престол је насљедан, и само мушка деца долазе на владу.

§ 183. Земља је у Француској већином равна, али има у Француској и високи брегова. Главни су брегови:

1. *Пиренеји*, на граници Шпањолској. *Мон-Перди* (Mont-perdu) има преко 10.000' у висини.

2. *Севенски брегови*, који се од Пиренеја к северу у нутра у Француску протежу.

3. *Алпи*, на граници талијанској.

4. *Јура брегови*, на граници Швајцарској.

5. *Вогески брегови*, на немачкој граници.

6. *Арденски брегови*, на граници белгијској.

§ 184. Француска има врло много река, а међу њима 133, по којима се може на лађама пловити. Најзнатније су ове велике реке:

1. *Гарона*, (Garonne) истиче из Пиренеја, састављена са реком *Дордоњом*, (Dordogne) зове се *Жиронда*; утиче у атлантски океан.

2. *Лоара*, (*Loire*) изтиче из северски брегова, тече кроз сред Француске, а утиче у атлангски океан.

3. *Сена*, (*Seine*) извире из брегова француски, а утиче у канал. У њу утиче с десне стране река *Марна*.

4. *Мас*, истиче из вогески брегова, па даље тече кроз Белгију.

5. *Рајна*, на граници немачкој. У Рајну утичу реке *Ил* и *Мозел*.

6. *Рона*, долази из Швајцарске, прима у себе с десне стране реку *Сону*, (*Saone*) а с леве реку *Изер*, (*Isege*) и утиче у лионски залив, у средиземном мору.

§ 185. Осим река у Француској има и много канала, којима се доводе у свезу реке међу собом, и са дотичним морима.

§ 186. Земља је у Француској обично плодна, и мало има предела, где је земља неплодна. Но ма да је земља плодна, опет зато поља нису тако добро урађена, као у Немачкој, Белгији, и Енглеској. На северу се земље ору и рани стока, а на југу се раде многи виногради, у којима роде знаменита француска вина. Шуме су напуштене, а ни рударство није толико напредно, као у другим неким земљама. У Француској се копа нешто сребра и бакара, а много гвожђа, соли, и каменог угља.

§ 187. У Француској је радиност и трговина јако развијена. Ствари, које у Француској праве, одликују се и својом добротом, и својом спољашњом красотом. У Француској се праве најлепше ствари, што служе за украсе, и отуд долази сва мода. Особито се праве многе и лепе ствари од гвожђа, добри сатови, особита свила, многе машине, изредан папир, и одличне ствари од стакла. Трговина је врло жива и на суву, и на мору; и

за напредак трговине пограђени су многи друмови и гвоздени путови, и учињено је много, да се трговина још и већма развије.

§ 188. Французи су осим у рукоделној радности и трговини напредни и у наукама тако, да се често спомињу као у свему најнапреднији народ. Основне школе нису истина сасвим напредне, али за научно изражавање има у земљи много и знаменити велики школа, и различни завода.

§ 189. Француска је у старо време била римска провинција и звала се *Галија*. У почетку 5. века уђу у њу: Вестготци, Бургундци и Франки, који се овде станае, и подигну себи државе. Франачки краљ *Клодвиг I.* 486. год. сломивши римску силу, подигао је франачку државу, којом је при концу 8, и у почетку 9. века управљао знаменити *Карло велики*, који се назвао цар, и који се старао, да се рашири наука Христова. После распадне се франачка држава (843.) на три дела, и ма да се после још једном у једно саставила, опет се зато после 888. године раставила од Немачке, да се више с њоме несастави. Кад је изумрла владалачка лоза *Каролинга*, дођоше на француски престол Капетинци, (987.) који су француском владали све до 1328. Краљеви од ове лозе много се борише са својим непокорним великашима, и са енглеским краљевима; и једва им је пошло за руком сломити силу својим противницима тиме, што су дали већа права варошима, и што су за новце наимали људе, који су уз њи против свију њихови непријатеља војевали. Кад су изумрли сви мушки од ове краљевске лозе, дође на престол француски породица *Валоа*, (1328.), која је била род првашњој краљевској лози са женске стране. Рат је с Енглезима једнако трајао, и тако несрећно, да су Енглези заузели многе француске земље; и је-

два од 1429. поче се ратна срећа нешто смешити Французима, који предвођени од Јованке, девојке Орлеанке, за владе краља Карла VII. у више бојева надбише Енглеze, и одузеше им скоро све земље (1453.) Француска је од то доба једнако напредовала, док је у том напредовању несметоше због верозакона побуне; које се утишаше за владе краљева од лозе Бурбонске, која је с Хенриком IV. 1589. дошла на краљевски престо. Француска је и под Бурбонцима у свачему напредовала, и за владе Лудвика XIV. била је прва држава у Европи; али са многи ратова, и са разкошности, која је под њим, и под Лудвиком XV. овладала у двору француском, осиромашеше Французи; који од власти, и великаша угњетавани побунише се (1789.), па кад су погубили тадашњег свог краља Лудвика XVI. (21 Јанв. 1793.) начинише републику, којом на неколико година за тим овлада ђенерал Наполеон Бонапарта, који 1804. поста француски цар. У ратовима, које је тада Француска имала са свом скоро Европом, Наполеон је освојио многе земље, и тако се осилио, да осим Русије и Енглеzке све су друге државе слушале његове заповести. Наполеон жељећи сломити Русији силу, дигне на њу из све Европе велику војску (1812.), али беше лоше среће, јер га Руси помагани јаком зимом, разбише са свим, и изагнаше из своје државе. Наполеон после тога даде оставку на царски престо, а кад је оцет за тим покушао, да овлада Француском, савладаше га европске силе, и послаше на острово св. Јелену, где је и умро (1821.) На француски престо дођоше Бурбонци, (1813.) али после неколико година букне буна у Француској, и Бурбонци морадоше бегати из земље, којом су владали, а на краљевски престо дође краљ Луј Филип Орлеански, (1830.) који владаше до 1848., кад

се Французи опет побунише, краља протераше, и начинише републику; позвавши братучеда негдашњег цара Наполеона по имену Луја Наполеона, да буде председник у републици; а на неколико година за тим (1854.) изабраше га себи за цара; те сад влада Француском као Наполеон III.

§ 192. Француска се дели на војничке губерније, које се деле на округе. (Département) Најглавнија су места :

1. *Париз*, главна и престолна варош у држави, на реци Сени, столица свију високи државни власти, и средиште образованости, наукама, радности, вештинама, и трговини у Француској, једна је од најглавнији вароши у свету; по њој се кроје моде у ношиву у свим образованим земљама. Овде је универзитет, француски институт, (академија) француска велика школа; (колеж де франс.) даље овде су 38 библиотека, 27 театара, знатна ботаничка башта, многе знамените зграде с различним многим знатностима. У Паризу има више од један и по милиона душа. Париз је срце свој француској држави. Што се у Паризу уради, то налази одзива у свој Француској.

2. *Лил*, (Lille) близу белгијске границе, има јак град, и многе знамените фабрике, особито за чипке (113.000 жит.)

3. *Кале*, (Calais) према Енглеској на мору, одовуд се обично из Француске прелази у Енглеску.

4. *Версаљ*, (Versailles) негда (1649—1789) престолно место француски краљева (40.000 жит.)

5. *Рајмс*, (Reims) има знамениту цркву, у којој су крунисавани француски краљеви (496—1825.)

6. *Мец*, има град, и јаку трговину (65.000 житеља.)

7. *Страсбург*, негда немачка варош, има знатну цркву с високом звонаром (437' 78.000 жит.)

8. *Лион*, знатна варош по својим многим фабрикама, особито за свилу; има град, и преко 293.000 житеља.

9. *Авињон*, на Рајни, негда столица римски папа (1305—1376).

10. *Марсел*, најглавнија варош за трговину по мору у Француској, има пристаниште, многе фабрике, и 340.000 житеља.

11. *Тулон*, на средиземном мору, има јаку трговину, фабрике, и пристаниште за ратне лађе (70.000 житеља).

12. *Монпелије*. (Montpelier) има знатну школу за лекаре.

13. *Тулуз*, (Toulouse) на Гарони, има јаку трговину и фабрике (103.000 житеља).

14. *Бордо*, (Bordeaux) на Гарони, има пристаниште, и јаку трговину. Знатно је место по трговини с вином (15.000).

15. *Нант*, (Nantes) на Лоару, има живу трговину; пристаниште и фабрике (108 000 жит.)

16. *Брест*, на атланском океану, има знаменито пристаниште за ратне лађе.

17. *Шербур*, (Cherbourg) на каналу, према Енглеској, има врло утврђено пристаниште за ратне лађе.

18. *Ница*, на средиземном мору, пређе је била варош сардинска, а 1858. уступила је Сардинија Француској (44.000 житеља).

На острову *Корсики*, које је тачође француско, главна је варош *Ајачио*, знатна зато, што се ту родио (1769.) цар Наполеон I.

§ 193. Осим Европе Француска има своји земаља:

1. У *Азији*, у предњој Индији; (Пондишери) с 29 □ м. и 320.000 житеља.

2. У *Африци*, (Алгир, с губернијом Сенегалском, и нека острова) 11.700 □ м. и до 3 милиона жит.

3. У Америци, 2 800 □ м. и до 300.000 житеља.

4. У Океанији, 626 □ м. и преко 100.000 житеља.

Кад уједно саберемо све земље што су под Француском, и људе што на њима живе, излази да Француска има преко 25.000 □ миља и преко 40 милиона житеља.

4. ШВАЈЦАРСКА РЕПУБЛИКА.

§ 194. Швајцарска зове се другчије Хелвеција и граничи с Француском, Немачком и Италијом; има у своме простору преко 700 □ миља, на којима два и по милиона душа живе. Људи су у Швајцарској порекла немачког, француског и талијанског; али међу свима има највише Немаца. По веројакону су Швајцарци, протестанти и римокатолици.

§ 195. Швајцарска је република, тако уређена држава, да у њој не влада једно лице, него сав народ преко своји представника. Швајцарска је састављена из 22 државице, које се зову кантони, и који су независни у својим унутрашњим пословима, али су међу собом у свези, и тиме праве једну државу. Швајцарским државним пословима управља савет, у ком има 7 саветника и један председник. Председника бира народ Швајцарски сваке године.

§ 196. Земља је у Швајцарској врло бреговита; а брегови су овде *Алпи* и *Јура*. Међу алпским бреговима, гдекоји су врхови високи преко 14.000; и покривени су вечити снегом и ледом. Такви су високи врхови: *Мон-Роза* (Монте Роза 14.200'), *Јунгфрау* (12 300'), *Финстерартон* (13.100'), *Шрекхорн* (12.500') и т. д. Знатни су још врхови: *Готхард*, и *Бернхард*.

§ 197. У Швајцарској су главне реке:

1. *Рајна*, знатна река, извире у Швајцарској, протиче кроз боденско језеро, и даље текући излива се у северно море.

2. *Рона*, такође извире у Швајцарској, из које улази у Француску, и утиче у средиземно море.

3- *Тесин*, утиче у реку По.

4. *Ин*, утиче у Дунав.

§ 198. У Швајцарској има много језера; гдекоја су на високим планинама. Најглавнија су језера:

1. *Женевско* (Генџско) језеро.

2. *Циришко* језеро.

3. *Боденско* језеро и

4. *Лаго-Мајоре* језеро.

§ 199. Швајцарска је у свему врло напредна земља. Људи, што у њој живе, радени су, и слободу, што је имају, на добро обраћају. Ма да је земља бреговита, опет је зато добро урађена. У Швајцарској је много одлична стока, и ту се прави добар сир' који Швајцарци странцима продају. Осим тога у Швајцарској су развијене и радности с трговином; а све то чини, те су људи доста имућни, те за то држава ова нема државнога дуга. И у образованости су Швајцарци врло напредни: њихове су и мале и велике школе врло добро уређене. За високе науке има у земљи 4 свеучилишта у Цирику, Базелу, Берну и Женеви.

§ 200. У старо време владали су Швајцарском Римљани, а у почетку 6. века овладаше овом земљом Франки, доцније пак земља се поделила међу различне поглаваре; те северном Швајцарском овладаше (у 9. веку) швабски херцези; а јужном *бургундски*; од 11. пак века дође Швајцарска у сvezу с Немачком. Немачки цар *Албрехт I.*, поставивши у Швајцарској зле људе, да земљом владају (Геслера, и Берингера), даде повода, те се Швајцарци 1308. зажуу, да ће ослободити своје отачаство од туђег

притиска. У многим борбама, које се отуд изродише, осташе напоследку Швајцарци победитељи, те се 1648. са свим одцелише од Немачке. На измаку 18. века (1798.) по француском наговору стопе се сви швајцарски кантони у једну републику; но кад 1815. преста француски утицај на друге земље, Швајцарска се изнова уреди, и од европски сила буде призната за самосталну државу.

§ 201. Швајцарска се дели на 22 кантона, који у пословима, што се тичу све Швајцарске, слушају обшту земаљску управу; а иначе својим унутрашњим пословима управљају сами са свим независно. Кантони су ово:

1. *Циришки*, где је главно место *Цирих*, једна од први вароши у Швајцарској на циришком језеру, има свеучилиште.
2. *Бернски*, где је главно место *Берн*, прва и најлепша варош у Швајцарској, има свеучилиште.
3. *Луцернски*, где је главно место *Луцерн*.
4. *Уриски*, где је главно место *Алтдорф*.
5. *Швицки*, где је главно место *Швиц*.
5. *Унтервалденски*, где је главно место *Сарнен*.
7. *Гларуски*, где је главно место *Гларус*.
8. *Цугски*, главно му је место *Цуг*.
9. *Фрајбуршки*, где је главно место *Фрајбурге*.
10. *Солотурнски*, где је главно место *Солотурн*.
11. *Базелски*, где је главно место *Базел*, варош на Рајни, има свеучилиште.
12. *Шафхаузенски*, главно је место *Шафхаузен*.
13. *Апенцелски*, где је главно место *Апенцел*.
14. *Санкт-Галенски*, главно му је место *Санкт-Гален*.
15. *Граубинденски*, главно је место *Хур*.
16. *Аргауски*, где је главно место *Аргау*.
17. *Тургауски*, главно му је место *Тургау*.
18. *Тесински*, где је главно место *Тесин*.

19. *Ватски*, где је главно место *Лозана* (Lausanne).

20. *Валиски*, главно је место *Ситен* (Снов.)

21. *Најенбуршки*, или *Нефшателски*, где је главно место *Најенбург* или *Нефшател*.

22. *Женевски*, (Генфски) где је главно место *Женева*, највећа варош у Швајцарској.

5. НЕМАЧКА.

§ 202. Немачка није једна држава, него је у њој више држава, које су међу собом у *свези* истина, али су опет за то са свим независне, па се за то Немачка и зове: савезне немачке државе. Негда су све немачке земље биле под обштом влашћу, коју је у рукама имао немачки цар; али сад нема никакве власти, која би стојала над свим немачким земљама, него има неки савет, састављен од представника немачки држава, па се у том савету узајмничким договором свршавају послови, који се тичу Немачке. Кад узмемо све Немачке земље у једно, Немачка граничи: Русијом, источним морем, Данском, северним морем, Холандском, Белгијом, Француском, Швајцарском, Италијом, земљама аустријским и пруским, што не долазе у Немачку, в адријатским морем.

§ 203. Земље, које су у Немачкој, имају у своје простору 11.500 □ м. Одовуд више од половине долази на Аустрију и Прајску; по обе ове државе имају и такви земаља, које не долазе у Немачку.

§ 204. У Немачкој има свега 41 милиона душа. Највише су Немци, а осим њи има много Словена и нешто Талијанаца Јевреја и Цигана.

§ 205. По своје верозакону, житељи су у Немачкој: римокатолици, (22 милиона) протестанти (преко 21 милион) и Јевреји.

§ 206. Људи су у Немачкој у образованости јако напредни. Немци се у наукама, у вештинама и у радиности мере с Французима и Енглезима; који су у образованости најнапреднији народи на свету. У немачким државама добро су уређене основне школе; а и за високе науке има у Немачкој много и врло знаменити школа, у којима су професори најзнатнији наученици у свету. Што је год наука, све те науке Немци прилежно, и врло успешно негују.

§ 207. Немачке су државе начиниле (1815) међу собом савез за то, да се могу бранити, ако би и напао какав јак непријатељ споља. Пословима, који се тичу све Немачке, управља савезна скупштина (Bundesversammlung), којој је столица у Франкфурту на Мајни. Но као што су немачке државе за себе самосталне, то поменута савезна скупштина само онда има неку важност, кад су немачке владе међу собом сложне у томе, шта треба да раде у обшту корист; ако ли су немачке владе међу собом несложне, савезна скупштина нема онда скоро никакве снаге.

§ 208. Немачка је држава постала 843. год. после рођења Христовог, кад потомци *Карла великога* франачкога цара, поделише међу собом земље, које је он освојио, и у једно саставио био. Карлови потомци владали су Немачком кратко време, (до 911 год.); и тада се Немци много борише са Слованима, Норманима и особито Маџарима, који се у то доба настанише на обалама реке Дунава међу Алпима и Карпатима. Кад изумре Карлова лоза, Немци не дадоше ни једној породици врховну власт, него бираху владоца себи по вољи. Отон I, велики, побивши Маџаре, заузео их, и ослободио Немачку од даљи њихови нападања (955); а мало затим овладао је Италијом (961-2) и назвао се немачки и рим-

ски цар. Но Немачка није остала снажна, какву је начинио Отон; јер завадивши се с Римом, у борби с римским папама сасвим је ослабила; а разцепивши се на две партаје под царем Лотаром: (1125—37) на Велфе и Гибелине, још је више губила своју снагу. Први цареви од лозе хохонштауфена подигоше нешто Немачкој снагу, али кад се доцније њихови потомци завадише с римским папама, подлегоше у борби, и Немачку толико ослабише, да су на престо немачки царева долазили неко време (1256—1273) страни владоци. *Рудолф* из хабсбуршке породице поставши цар, (1273) утврдио је истина у Немачкој мир, али на скоро за тим (1314) подели се Немачка на двоје, избравши два цара: *Фридрика* лепог хабсбуршког; и *Лудвика* баварског. Од 1438, кад је немачки цар постао *Албрехт*, сви су цареви немачки били од лозе хабсбуршке. За владе цара *Макса* I. утврђен је у Немачкој мир; (1495) али се наскоро за тим цар *Карло* V. заратио с Француском (1521—44), па нешто у тим ратовима, а нешто у борбама, које су настале са реформације (1517) и у ратовима с Турцима, који су овладавши маџарском допрли до Беча, и тако до саме Немачке, јако се трошила снага Немачкој. Реформација, и после ове наставши ратови у Немачкој, који су трајали 30 година, (1618—48) нешто су покидали, а нешто разлабавили свезе, које постојаху међу појединим немачким земљама; а тиме је Немачка дошла под страни уплив, који јој је нанео много вреда. Немачка је много препатила најпре у ратовима с Француском (с Лудвиком XIV); а после у ратовима о шпањолско наследство (1701—14); и цар *Леополд* I. није могао стати на пут *Фридрику* III. кнезу бранденбуршком, да се назове пражски краљ (1701). По смрти немачког цара *Карла* VI. (1740) роде се у Немачкој опет немири због тога,

ко ће наследити његове земље. Немачко се јединство од то доба све већма кидало, а престајањем јединства све је већма Немачка слабила; па за то кад је настала француска револуција при крају 18. века (1789), Немачка је више тек по имену, него и у самој ствари била једна држава, и имала свог цара. Као што је француски цар Наполеон I. овладао био многим земљама, и јако се осилио; приморао је немачког цара *Франца II*, да призна Баварску, Саксонску и Виртембершку за самосталне земље (1806). *Франц* принуђен то учинити, одрекао се тога, да буде немачки цар, него се назове цар аустријски. Тако је престало и по имену немачко царство, и са свим се разкинуше свезе, које све немачке земље свезиваху у једну државу. Кад је била сломијена Наполеонова сила, и кад се европске државе из нова уређивале: у Немачкој су постале многе независне државе, које начинише међу собом савез, (1815.) и по томе се савезу и зову *Савезне Немачке државе*. Са тим савезом међу тим јединство у Немачкој није повраћено.

§ 209. У Немачкој има 35 међу собом независни држава; а те су државе:

1. Једно царство: *Аустријско*.
2. Пет краљевства: *Пруско, Баварско, Саксонско, Виртембершко и Хауверско*.
3. Једно курфирштво: *Курхесен (Касел)*.
4. Седам велики херцегства:
Баденско, Хесенско, (Дармштат) Лукснбуршко с Лимбуршким, Саксен-Вајмарско, Мекленбург-Сверинско, Мекленбург-Стрелицко, и Олденбуршко.
5. Осам херцегства: *Холштинско са Саксен-Лауенбуршким, Саксен-Кобуршко, Саксен-Алтенбуршко, Саксен-Мајнингенско, Брауншвајшко, Насавско, Анхалт-Десавско, и Анхалт-Берибуршко*.

6. Осам кнежевина: *Валдешка, Липе-Детмолдска, Шварцбург-Рудолштагска, Шварцбург-Сондерхаузенска, Лихтенштајнска, Рајс-Грајцка, Рајс-Шлајцка, и Липе-Шаулбуршка.*

7. Једно ландграфство: *Хесен-Хомбуршко.*

8. Четири републике или слободне вароши: *Франкфурт, Хамбург, Либек и Брема.*

Од ови наведени земаља, аустријско царство, и пруско краљевство имају земаља, које недолазе у немачки савез; а велико херцегство луксенбуршко е лимбуршким, саставни је део краљевства холандског, као што и херцегство холштинско е лауенбуршким стоји под краљем данским.

I. АУСТРИЈСКО ЦАРСТВО.

§ 210. Аустријско је царство састављено од земаља, које су негда самосталне државе биле, а које су у времену припале царској породици, што сад влада у Аустрији.

Аустријско царство граничи Саксонском, Пруском, Русијом, Молдавском, Влашком, Србијом, Босном, Херцеговином, Црном Гором, Јадранским морем, Италијом, Швајцарском, кнежевином лихтенштајнском, и краљевством баварским.

§ 211. Аустријско царство има у свем свом простору 11700 □ м. а на том простору живе 35. милиона душа. Од поменутог простора долази на земље, што су у немачком савезу до 3600 □ м., на којима до 13 милиона људи живе.

§ 212. По своме пореклу и народности, житељи су у Аустрији већином *Словени*; и то: Чеси с Моравцима, Пољаци, Рушњаци, Словаци, Брањци, Хрвати, Срби и Бугари. Има их свега у скупу до 16 милиона. Осим Словена има *Немаца, Мађара, Та-*

лијана, Румуна, Јевреја, Цигана, и нешто Јермена и Грка.

§ 213. По свом верозакону људи су у Аустрији

1. Римокатолици, који има до 24 милиона. Римска црква има у Аустрији особита права према другима.

2. Грци сједињени, који има 3 милиона.

3. Православни, који има такође 3 милиона.

4. Протестанти: Лутерани и Калвини; има их свега преко 3 милиона.

5. Социнијанци, (унитарци) има их у Ердељу до 50000.

6. Јевреји, има их скоро један милион.

§ 214. У Аустрији влада један човек: цар, који је глава свим земљама, што су у царству; али који не влада у свакој земљи по једном и истом праву, тако Мађари, Хрвати и Чеси у аустријском цару имају свог краља; а Србима је цар био до скора велики војвода. Влада је царева до скора била неограничена у свим земљама (од 1848—1860) а сад је цар дао земљама устав, па владу цареви ограничавају саветовања народне скупштине.

§ 215. Као што је аустријско царство пространо, земља му је врло различна; па зато и има у Аустрији лепа и велика равница; али и високи, снегом и ледом покривени брегова. Главни су брегови:

1. Алпи, који се протежу кроз Тиролску, херцегство Аустрију, Штајерску, Крањску, Хрватску, Славонију, Срем и западну Угарску.

2. Карпати, који се у форми полумесеца протежу између Угарске и Галиције.

3. Чешки брегови у Чешкој, и на њеним границама.

У аустријском царству има и доста пространи и плодни равница; а међ њима најглавније су рав-

нице у Угарској, Галицији, Војводству Србији и у Италији.

§ 216. У аустријском царству има много велики река, по којима лађе плове. Главније су реке:

1. *Лаба*, (Елба) извире у Чешкој, а утиче у северно море.

2. *Висла*, (Weichsel) извире у Галицији, граница је према Прајској, утиче у источно море.

3. *Дњестар*, извире из Карпата, утиче у црно море.

4. *Дунав*, највећа река у царству, утиче у црно море. У Дунав утичу и с леве и с десне стране многе велике реке, међу којима су најглавније Драва, Тиса, и Сава.

5. *Пад*, (По) прави границу међу аустријском и осталом Италијом, утиче у јадранско море.

6. *Еч* или Адица, извире у Тиролској, а утиче у јадранско море.

§ 217. У аустријском царству има и много језера, међу којима су најглавнија:

1. *Блатно језеро*; 2. *Најсидлерско језеро*; оба у Угарској; 3. *Боденско језеро* у Форалбергу; 4. *Гмунденско језеро* у горњој Аустрији; 5. *Гарда језеро* на граници тиролској.

§ 218. Земља је у аустријском царству у обште плодна; али није свуда једнако урађена. У оним областима, што су у немачком савезу, земља је боље урађена, него ли у другима. Људи се јако баве у аустријском царству обделавањем земље, и производе многу рану од сваке врсте. За жито најважнији је Банат, Бачка, Срем, Славонија и Угарска. У Банату роди толико жита, да Банат с тога обично зову житницом аустријског царства. Осим жита роди у аустријском царству, а особито у Угарској, Срему, Банату и Далмацији много и врло одличног вина. Стоке има много и добре, а особито има у

Угарској, Банату и Бачкој много оваца; у Ердељу много и добри коња. Једном речи: аустријско је царство по плодности своје земље једна од први држава у Европи.

§ 219. Уз обрађивање земље подиже се у аустријском царству и радиност, и крепча сваки дан; али се у томе аустријско царство не може мерити с другим напредним земљама. Радиност је понајвећма развијена у Чешкој, Моравској и Италији. У Чешкој има много фабрика, где се праве лепе ствари од стакла, и скупа огледала; а у једно и врло добро платно. У Чешкој, Угарској, Ердељу и Галицији копају се и многе руде, а особито: злато, сребро, гвожђе и многа со.

§ 220. Трговина је у аустријском царству по негде јако развијена, а по негде напуштена. У земљама, што стоје под угарском круном, тек су у последње време почели правити главне друмове и гвоздене путове, да се олакша саобраштај; јер без лаког саобраштаја трговина не може напредовати. За унутрашњу трговину најглавније је место Беч; а за спољашњу *Трст*.

§ 221. По својој образованости људи су у Аустрији много различни; јер се влада није једнако старала за све народе, што су под њом, да у образованости напредују. Међу свима народима опажа се тежња, да развију своју књижевност, која је огледало народној образованости. Немци, Мађари, Талијани, и Словенски народи надмећу се у тој лепој тежњи, старајући се, да присвоје себи оно, што још немају.

§ 222. Царство је аустријско добило име од земље, која је 1156. по вољи немачког цара Фридриха I. постала *херцегство аустријско*, које је 1282. за владе немачког цара Рудолфа I. постало имаће владајуће *Хабсбуршке* лозе. Остале земље, што су

под царском владом, биле су самосталне, и мало по мало дођоше под једну и исту владу, која је била у аустријском херцегству. Тако је *Штајерска* 1180. постала херцегство, које је дошло под Хабсбурговце 1282. *Крањска* и *Корушка* дођоше под власт немачког цара у 11. веку, а тек при крају прошлог века (1797) подпаде сва *Илирија* Аустрији; чији су владоци *Тиролску* 1363 од њене кнегиње Маргарете добили на поклон. Чешка је већ у 6. веку била држава. 1068 постала је краљевство, којим су 1311 овладали владоци од лозе луксенбуршке; а 1458 поста Чешка изборно краљевство; којим су од 1527 овладали краљеви од лозе хабсбуршке. *Моравска* је 1085 постала област за себе (Маркгрофство), а од 15. века била је у свези с Чешком, па кад је ова, (1527) онда је и Моравска дошла под Аустрију. *Шлеска* је до 1136. била словенска држава, а од то је доба имала све до 1335. самосталне херцеге, а после је стајала сад под Чешком сад под Угарском; а 1527. задоби је аустријски херцег Фердинанд I., који је изабран и за Угарског краља, па је с *Угарском* задобио и *Хрватску* са *Славонијом* и војничком границом *Далмацију* задобила је Аустрија 1793; *Галицију* 1772 и 1795; *Буковину* 1777; *Ломбардију* задобила је Аустрија 1713; а *Млетке* 1795. Тако су владоци од лозе Хабсбуршке мало по мало присвајали себи земље, док нису од маленог херцегства аустријског начинили садање велико *аустријско царство*. Садашњи је аустријски цар *Фрањо Јосиф I.* (влада од 1848.)

§ 223. Ма да је аустријско царство у немачком савезу, олет зато недолазе у немачки савез све земље, што их има Аустрија. У немачки савез долазе ове земље:

1. Надхерцегство *Аустрија*.
2. Херцегство *Штајерска*.

3. Краљевство *Илирско*.
4. Окнежено грофство *Тиролска*.
5. Краљевство *Чешка*.
6. Маркгрофство *Моравска са Шлеском*.

Остале земље, што су у аустријском царству, а не долазе у немачки савез јесу:

7. Краљевство *Угарска*.
8. Велика кнежина *Ердел*.
9. Краљевство *Хрватска са Славонијом*.
10. Краљевство *Далмација*
11. *Војничка граница*.
12. Краљевство *Галиција* (северни део зове се *Лодомерија* а јужни *Буковина*).
13. Краљевство *Ломбардо-Млетачко*.

а) Земље, које долазе у немачки савез.

§ 224. 1 *Надхерцегство Аустрија*.

Главно је место:

1. *Беч*, (*Wien*) главна и престолна варош у аустријском царству, лежи на Дунаву, а има преко 500.000 душа. Беч је највећа варош у Немачкој, ту је среда аустријској трговини, вештинама, радности и научености. Овде је свеучилиште и царска академија за науке. Беч су Турци двапут (1527. и 1683) обсели. Звонара на цркви св. Стефана висока је 435'.

2. *Линц*, на Дунаву.

3. *Баден*, близу Беча има лековите бање.

§ 225. 2. *Херцегство Штајерска*.

У овом је херцегству главно место:

Градец, (*Gratz*) на маленој реци Муру, има свеучилиште и добре фабрике, где се праве ствари од челика.

§ 226. 3. *Краљевство Илирско*.

У овом су краљевству херцегство *Крањско* и *Корушко*, и губернија *трстанска*. Главнија су места:

1. *Љубљана*, (Laibach) главна варош у Крањској. Близу ове вароши јесте знаменита пећина *Постојна* (Adelsberg).

2. *Целовац*, (Klagenfurt) недалеко од Драве, негда главно место у Корушкој (Каринтији).

3. *Трст*, главно место у трстанској губернији и најважнија варош у Аустрији за трговину по мору, лежи на јадранском мору, има слободно пристаниште (70.000 ж.)

§ 227. 4. Окнежено грофство Тиролска.

Саставни је део ове области и Форалберг; а главна су јој места:

1. *Инсбрук*, на реци *Ину*, има свеучилиште.

2. *Брегенц*, на боденском језеру, главно место у Форалбергу.

3. *Куфштајн*, јак град, у који аустријска влада затвара оне, који су јој противници.

§ 228. 5. Краљевство Чешка.

Јесте једна од најзнаменитији аустријски земаља по својој величини, по броју људи, што у њему живе и по радности, која је овде јако развијена.

Главнија су места у Чешкој:

1. *Златни Праг*, на реци Молдави, негда престолно место чешки краљева; има свеучилиште, које је најстарије међу свима у Немачкој, и град Храдчин.

2. *Теплиц*

3. *Карлове вари*, (Karlsbad) знаменита су места са своји лековити бања.

4. *Леб*, (Eger) има лековита купалишта. Овде је србски деспот Ђорђе Бранковић III. био много година невин затворен (од 1703—1711) па је ту и умрљо

5. *Буђевице*, (Будвајз) на Молдави, има знамените фабрике, где се прави чоја.

§ 229. 6. Маркграфство Моравско са Шлеском.
Овде су главна места :

1. *Брно*, (Brünn) главно место у Моравској, има много фабрика и живу трговину. Близу Брна је знаменит град *Шпилберге*.

2. *Оломуц*, на Морави, (Марх) има свеучилиште и град.

3. *Тропава*, главно место у Шлеској, има фабрике.

4. *Грефенберге*, сеоце, знатно с тога, што овамо долазе многи људи, да се лече ладном водом.

б) Земље, што нису у немачком савезу.

§ 230. 7. Краљество Угарско.

Ово је највећа земља у аустријском царству; јер, кад узмемо уз њу и оне земље, које имају истина своју одвојену земаљску управу, али које стоје под угарском круном; (Хрватска са Славонијом, Граница, Ердељ) онда све те земље заузимају скоро половину од простора целе царевине.

Угарска је за себе држава, и с Аустријом с тиме скопчана, што имају обе једно лице за свог владарца. У последње време (1849) Угарској је одузет био државни живот; и она је тада била као и друге земље у Аустрији; али не давно (20. Окт. 1860) повратио је цар Угарској нека права, која је одавна имала, но их ни до данас није увео у живот

Главна су у Угарској места :

1. *Будим*, (Ofen) негда престолна варош краљевства; на десној обали Дунава, има лековите илице. Више Будима на 2 сата уз Дунав лежи мало место *Сент-Андреја*, где има шест србски православни цркава; и где је негда патријарх Арсеније III. Чарнојевић преместио своју патријаршку столицу, кад је 37.000 србски породица извео из Србије у Угарску.

2. *Пешта*, главна варош у земљи, преко пута Будиму на левој обали Дунава, преко ког је начи-

њен леп зидан мост, који на ланцима виси. У Пешти је свеучилиште, мађарска академија за науке, и средиште све трговине у Угарској. У Пешти је за сада и столица књижевном србском друштву: *србској матици*, а ту је у једно и знаменито србско „*Текелино заведеније*“, где 18 србски младића, што се у високим школама уче, имају конач и добијају новаца, да могу живети. (У обе вароши има преко 150.000 ж.)

3. *Пожун*, (Pressburg) на Дунаву. Овде се негда крунисали угарски краљеви.

4. *Коморан*, на Дунаву, има врло јак град.

5. *Кремница*;

6. *Штавница*, две су старе вароши, знамените с тога, што у њеној околини има много свакојаки руда, особито злата и сребра. У Кремници се кују новци.

7. *Јегра*, има лепо зданије школско и лепу цркву.

8. *Токај*, знатно место због вина, што у околини роди.

9. *Дебрецин*, велика варош, има фабрике (60.000 ж.)

10. *Свеедин*, на Тиси, има јаку трговину.

11. *Арад* на Моришу, столица правосл. епископу.

12. *Темешвар*, био је главно место у Војводству Србији и Тамишком Банату, које су земље од 1849. до 1860. биле одвојене од Угарске и у најновије доба се с њоме опет саставиле.

13. *Нови Сад*, (Neusatz) србска варош, са столицом православног епископа; има јаку трговину.

14. *Бечкерек* и *Бечеј*, јесу знатна места у Банату за трговину с раном.

15. *Сомбор*, србска варош, столица србској преперандији.

16. *Сент-Томаш*, (Србобран) мала варош, знатна с тога, што су је Срби у 1848. и 1849. јуначки бранили против далеко веће силе мађарске.

16 *Вршац* у Банату, столица православл. епископу.

§ 231. 8. Краљество Хрватско са Славонијом.

Ово краљество има у своме простору до 350 □ миља, и 900.000 људи, који су сви словени и то: Хрвати и Срби. Ово је краљество било негда за себе; али због унутрашњи раздора дође 1102. под угарског краља Калмана, и од то доба оста у свези с Угарском, чувајући у нечем своју самосталност, коју је у год. 1848. и 1849. и оружјем у руци храбро бранило и одбранило од Мађара.

Главнија су места:

1. *Загреб*, (Agram) главна варош у краљевству, не далеко од Саве, има академију и столицу хрватског архиепископа. Загреб је среда хрватском књижевном животу; јер је у овом месту столица матици илирској, друштву за југословенску повестницу и господарском друштву.

2. *Горњи Карловац*, (Karlstadt) има јаку трговину. Ту је сад столица православноме епископу.

3. *Река*, (Fiume) на јадранском мору, има пристаниште.

4. *Сисак*, на Сави, има јаку трговину с рапом.

5. *Пожега*, у Славонији, има гимназију.

6. *Пакрац*, столица православноме епископу.

7. *Осек*, (Esseg) на драви, има град и јаку трговину.

§ 232. 9. Краљество Далмација.

И овде живи наш народ, па је зато и ова земља за нас важна, а знатна је и с тога, што је у Далмацији у средњем веку цветала наша књижевност. Неки предели у Далмацији (Котор) били су негда у србској држави; а град Дубровник био је кроз многе векове држава за себе. Далматинци особито се одликују својом окретношћу и вештином пловити по мору. Далмација има у своме простору 233 □ миље и преко 400.000 ж.

У Далмацији су главнија места:

1. *Задар*, (*Zara*) на јадр. мору, главна варош у Далмацији, столица прав. епископу, има град и пристаниште.

2. *Шибеник*, има пристаниште.

3. *Спљет*, (*Spalatto*) на јадранском мору, има пристаниште.

4. *Дубровник*, (*Ragusa*) на јадранском мору, негда држава за себе, а сад доста знатна варош за трговину по мору.

5. *Котор*, (*Cattaro*) на јадранском мору код црногорске границе; има град и пристаниште; негда је припадао србском царству.

У јадранском мору уз Далмацију има многа острова, која припадају Далмацији. Главнија су острова: *Брач*, (*Brazza*) *Лесина*, *Мљет* и *Корчола*.

§ 233. 10. Војничка граница.

Војничка граница по свом положењу јесте управо саставни део Хрватској, Славонији и Угарској, али је одвоједна од те земље својом особитом управом, и својим устројством. Војничка се граница простире дуж аустријско-турске границе, и подигнута је зато, да брани царство од Турске. Аустријско царство има у војничкој граници јаку војничку силу; јер су граничари рођени војници, па за то и у мирно, а особито у ратно време војничка граница даје десет пута и још више војника, него друге земље; па је стога војничка граница врло важна за аустријско царство; јер што је год Аустрија за последњи сто и више година имала ратова, није ни један био, а да се нису хиљадама граничари борили за царски престол. Војничка је граница и за нас важна, јер осим два пука у Банату, у осталим крајевима живи сам чист наш народ. Војничка граница има у простору 609 □ мил. и преко један милион душа.

Војничка се граница управља војнички; а раздељена је на 14 пешачки пукова (регименти); и

на шајкашки баталион. Десет пукова зову се хрватско - славонска граница; а четири су пука са шајкашким баталионом србско-банатска граница.

Пукови су у граници ово :

1. *Лички*, где је главно место *Госпић*.
2. *Оточки*, где су главна места *Оточац* и *Сењ*.
3. *Огулински*, с главним местом *Огулином*.
4. *Слуински*, прозван по малом месту *Слуину*.
5. *Први бански*, где је главно место *Глина*.
6. *Други бански*, где су главнија места : *Петриња* и *Костајница*.
7. *Крижевачки*, с главним местом *Беловаром*.
8. *Ђурђевачки*, с главним местом *Ђурђево*.
9. *Градишки*, с местима *Старом* и *Новом Градишком*.
10. *Бродски*, с местима *Бродом* и *Винковцима*.
11. *Петроварадински*, где су главнија места *Митровица на Сави*; *Земун*, (*Semlin*) на утоку Саве у Дунаво, и *Карловци* на Дунаву, са столицом србског патријарха, богословијом и великом гимназијом. У Карловцима се родио славни србски историописац архимандрит *Јован Раић*.
12. *Панчевачки*, (немачко - банатски) с главним местом *Панчевом*, које има јаку трговину с раном.
13. *Белоцрквански*, (србско-банатски) где је главно место *Бела црква* (*Weisskirchen*).
14. *Карансебешки*, (романско - банатски) с главним местима : *Карансебешом*, *Оршавом* и *Межадијом*. Ово је последње место знатно са своји лековити купатила.
15. *Шајкашки баталион*, међу Тисом и Дунавом у Бачкој с главним местом *Тителом*.

§ 234. 11. Велика кнежевина Ердељ.

У овој су кнежевини главнија места :

1. *Сибин*, (*Hermannstadt*) главна варош у земљи, има фабрике.

2. *Брашова*, (Kronstadt) највећа и прва варош у земљи за фабрике и трговину.

4. *Колошевр*, (Klausenburg) има академију и фабрике.

§. 235. 12. Краљевство Галиција.

У овој словенској земљи јесу још и велико херцегство *краковско*, које је пређе било држава за себе; и херцегства *аушвицко*, *заторско*, и *буковинско*, које је у последње време била за себе одвојена област. Сва је Галиција била негда саставни део пољском краљевству.

Главнија су у Галицији места:

1. *Лавов*, (Lemberg) главно место у земљи, има град, фабрике, свеучилиште (70.000 ж)

2. *Броди*, знаменита трговачка варош у Галицији.

3. *Кракава*, на Висли, негда (1320—1587) престолна варош пољским краљевима, који су се овде (1320 до 1764) крунисали. Има свеучилиште и знамениту саборну цркву, где су гробови многи пољски краљева.

4. *Величка*,

5. *Божнија*, оба су места знатна, што се ту копа много со.

6. *Црновић* на Пруту, главна варош у Буковини.

7. *Сучава*, негда главна варош од Молдавске.

§ 236. 13. Краљевство Ломбардо-Млетачко.

Ово талијанско краљевство, које је Аустрија добила 1814. г. простирало се до 1859. године од Швајцарске, Тиролске и краљевства илирског до реке Тичина, (Тесина) и Пада; али у рату, који је Аустрија имала са Сардинијом и Француском у поменутој 1859. години, изгуби Аустрија Ломбардију до реке Минчија и језера Гарданског, па та земља припадне Сардинији; и тако се Ломбардско-Млетачко краљевство сведе већином на област млетачку.

Главнија су сад у овој земљи места:

1. *Млетци*, (Венеција, Venedig) главна варош у земљи, била је дуго времена (420—1798) држава за себе, и господарила је не само на јадранском мору, него и на другима, па је била једна од најјачи држава у Европи. Варош је ова сазирана на 134 острова, која су међу собом мостовима састављена. Млетци имају многе лепе зграде, међу којима се одликује црква св. Марка, и двор негдашњи млетачки дуждева. У Млетцима има много фабрика, жива је трговина, и ту је слободно пристаниште. С млетачком републиком имали су негда србски владоци многе договоре. Млетци имају 125 хиљада жит.

2. *Верона*, на Ечу, има јак град, и живу трговину. Овде се родио славни римски књижевник Плиније старији (22.000 ж.).

3. *Мантова*, била је пређе у Ломбардији, има живу трговину, фабрике и јак град (30.000 жит.) Овде је рођен славни римски песник Виргилије.

4. *Падова*, има свеучилиште. Овде је рођен славни римски историк Ливије.

2. КРАЉЕВСТВО ПРУСКО.

§ 237. Пруско краљевство граничи с Аустријом, Русијом, источним морем и немачким државама. Има у простору преко 5000 □ мил.; а на том простору живе преко 17 милиона душа.

§ 238. Људи, што у Пруској живе, јесу по својме језику већином Немци; али има и Словена (Пољака) много, особито у познањској кнежевини, Шлеској и западној Пруској. Осим Словена и Немаца има у Пруској нешто мало Француза, Јевреја и Цигана. По свом верозакону људи су у Пруској већином *протестанти* (преко 10½ милиона) али има

млого и римокатолика (преко 6 милиона) и нешто Јевреја.

§ 239. У Прусској влада краљ, чија је влада ограничена, јер законе доноси он у договору с народним представницима. Престо' је наследан у мушком колену.

§. 240. У Прусској има мало бреговити предела, него је сва земља велика равница. Брегови су, што их у Прусској има незнатни, и сви улазе у Пруску из други суседни земаља.

§ 241. Главније су у Прусској реке ово:

1. *Мемел* или *Нилен*, улази у Пруску из Русије, и утиче у источно море.

2. *Висла*, долази из Русије, излива се у три рукава у источно море.

3. *Одра*, највећа река у Прусској, утиче у источно море.

4. *Лаба*, долази из Аустрије, утиче у северно море.

5. *Рајна*, утиче у северно море.

Осим река има у Прусској и доста омањи језера, и нешто канала.

§ 242. Земља у Прусској није свуда плодна, узимајући неке пределе, који су доста плодни; остала је земља само у средњу руку плодна, али вештином и трудом рађена земља даје људма довољно робе. Пруска је напредна земља како у трговини, тако и у занатима; а високе науке обрађују се овде с великим успехом. Школе су пруске добро уређене, и влада се стара, да се образованост, што већма у самом народу развије.

§ 243. Садашње је пруско краљевство састављено из земаља, које су негда биле за себе државе, и имале своје владоце, па које се доцније у дугом времену уједно спојиле. Главна је у пруском краљевству област *Бранденбушка*, око које

се остале земље мало по мало у једно цело скла-
пале. У *Бранденбургу* становаше најпре (око рође-
ња Христова) Германци, а после Словени, које су
Немци победили, па после и понемчили. *Албрехт*
с надимком *Медвед*, био је (1142) први, који се звао
Маркгроф Бранденбуршки. Његова лоза изумре,
(1320) и његове земље припадно после неки про-
мена у почетку 15. века (1415) Фридриху Хохенцо-
лернском бурггрофу, који је имао право бирати
немачког цара. Кад је Немачка потресена због
верозакони комешања, *Бранденбург*, управљан му-
дрим владоцима, много је напредовао, и при крају
30 годишњег немачког рата (1648) владалац бран-
денбуршки имао је државу, која је имала у про-
стору преко 1000 □ м. У половини 17. века (1640)
дође на престо бранденбуршки *Фридрих Вилхелм*,
који је тако мудро владао, да је поставио тврде
основе будућој величини пруске државе. Од то је
доба било у Пруској једно за другим добри вла-
далаца. *Фридрих III*. Вилхелмов син, начини се
(1701) краљ, и освоји неке земље. Његов син *Фри-*
дрих Вилхелм (1713—1740) био је врло чуваран, и
по смрти својој оставио је своме даровитом сину
Фридриху II. великом уз престол добру војску и
доста новаца. Фридрих је од оца му остављено благо
употребио на добро; борећи се с многим неприја-
тељима, и њи побеђујући јако је подигао важност
пруској држави, и начинио је од ње велику европ-
ску силу. Он је своју државу увећао освојеним
земљама, и добро уредивши војску, обезбедио је
Пруској будући напредак. За владе *Фридриха Вил-*
хелма II. увећала је Пруска своју државу земљама
од Пољске одузетима (1793. и 1795.); али на скоро
за тим у рату с Наполеоном пруски краљ Вилхелм
III. од Наполеона побеђен, изгубио је (у Тилзит-
ском миру 1807.) скоро половину своје државе, а

и што је задржао, остало му по пријатељству руског цара Александра I. Кад је била сломијена Наполеонова сила, Пруска је нешто натраг добила своје негдашње земље, а нешто је задобила нови земаља, којима и данас управља. У 1850. г. набави себи Пруска хохонцолерске кнежевине; али у 1848. изгуби швајцарску кнежину *Невшател* или *Најенбург*; која раскиде свезе, које је с Пруском везиваху. Пруска је и данас велика сила; она је главна држава у Немачкој. Садашњи је пруски краљ *Вилхелм I.* (од 20 Дец. 1860.)

§ 244. У Прусској су ове земље:

1. *Бранденбург*; 2. *Поморска*, (Pommern) 3. *Шлеска*, 4. *Саксонска*, 5. *Вестфалска*. 6. *Порајнска* (Rhein Provinz), 7. кнежине *Хохонцолерске*. Ови седам области долазе у немачки савез. 8. *Пруска* и 9. кнежина *Познањска*.

§ 245. У овим областима главнија су места:

1. *Берлин*, у провинцији Бранденбургу, главна и престолна варош у краљевству на реци, што се зове *Шпре*; једна од најлепши вароши у Немачкој, са многим одличним зградама. Овде је академија за науке, свеучилиште и друга јавна заведенија. Берлин има живу трговину, и многе фабрике, и скоро по милиона душа.

2. *Потсдам*, друга престолна варош у краљевству, има одличне царске палате. У војничкој је цркви погребен Фридрих II. велики (45.000 ж.)

3. *Штетин*, главно место у поморској провинцији на Одри, има град, пристаниште, живу трговину. Ово је прва варош у земљи за трговину по мору (58.000 житеља).

4. *Штралсунд*, такође у поморској на мору, има град, пристаниште за убојне лађе и многе фабрике.

5. *Грајфсвалд*, у поморској близу источног мора, има свеучилиште и фабрике.

6. *Вратислава* или *Бреслава*, у Шлезии главна варош, има свеучилиште, знамените фабрике и живу трговину (136.000 ж.)

7. *Магдебург*, у саксонској области, главна варош на Лаби, има град, знамените фабрике, и јаку трговину (83.000 жит.)

8. *Хала*, у Саксонској на реци Сали, има свеучилиште (39.000 ж.)

9. *Ајслебен*, такође у Саксонској, има фабрике. Овде се родио велики црквени реформатор *Мартин Лутер* (1483.)

10. *Витенберг*, негда главна варош у Саксонској, има свеучилиште, на ком су негда *Лутер* (1508.) и *Меланхтон* (1518) професорovali.

11. *Ерфурт*, има јак град и фабрике (35.000 ж.)

12. *Миистер*, главно место у провинцији вестфалској, има фабрике. Овде је утврђен вестфалски мир 1618.

13. *Кобленц*, у прајској провинцији главна варош, има град и живу трговину.

14. *Колн*, (Köln), на Рајни, велика варош, (114.000 житеља) има многе фабрике, и живу трговину. Овде се родио знаменити сликар *Рубенс* (1577 + 1640.)

15. *Бон*, на Рајни, има свеучилиште и фабрике. Овде се родио славни свирач *Бетовен* 1770. (+ у Бечу 1827.)

16. *Трир*, на реци Мозелу, има фабрике и трговину.

17. *Аген*, знаменита варош, где је гроб *Карла великог*, ком је ова варош била престолно место. Има јаку трговину и многе фабрике.

18. *Кенигсберг*, (Краљевац) у области пруској главна варош, има град, фабрике, живу трговину и свеучилиште (87.000 ж.)

19. *Данциг* (Гданско), има јаку трговину, град и многе фабрике (77.000 ж.)

20. *Познањ* (Posen), главна варош у познањској кнежини, има град и јаку трговину. (47.000 ж.)

Међу островима, што припадају Пруској; знаменито је острово *Рујан*, (Rügen) где су негда живели сами Словени, који су овде имали главне храмове својим незнабожачким боговима.

3. КРАЉЕВСТВО БАВАРСКА.

§ 246. Ово је краљевство раздељено на двоје: на источну и западну Баварску. Источна Баварска лежи међу Аустријом, боденским језером и немачким земљама; а западни део баварског краљевства граничи Прајском, Француском, Баденом, и хесенским кнежинама. У своме простору има ово краљевство преко 1400 □ м. на којима преко 4½ милиона људи живе; који су немачког порекла, а по верозакону највише римокатолици ($\frac{5}{9}$) и протестанти $\frac{3}{9}$. И Јевреја има овде доста.

§ 247. У Баварској влада краљ; а власт му је ограничена од народни представника. Престо' је наследан, а на владу долазе и мушки и женске.

§ 248. Земља је у Баварској у средини равна, а на граници бреговита. Главни су брегови *Алпи*, који из Форалберга, Тиролске и Аустрије долазе у Баварску; и *Чешки* брегови, који се из Чешке протежу у саму Баварску.

§ 249. У Баварској су главне реке:

1. *Дунав*, главна река у земљи, код Пасаве улази у Аустрију.

2. *Рајна*, граница је Баварској према Бадену.

3. *Фулда*, утиче у Везер.

4. *Егер*, утиче у Лабу.

Међу језерима најглавније је *боденско* језеро.

§ 250. Баварска је већ у 6. веку (554) била независна кнежина, коју је 1180 немачки цар Фрид-

рих I. даровао грофу *Отону Вителсбаху*; чија је лоза владала у овој земљи до 1777. Од ове је лозе кнез *Лудвик IV.* први био немачки цар у почетку 14. века. Баварску су њени владоци често делили међу своје синове, док није кнез *Албрехт IV.* (1506) донео закон, да најстарији син владаочев буде владалац над свом земљом. Кад је изумрла *Вителсбашка* владалачка породица у Баварској, настали су у земљи немири, (1778—79 рат с Аустријом) који се утишаше тек на измаку 18. века (1799), кад је баварски владалац постао кнез *Макс-Јосиф Цвајбрикен-Биркенфелдски*, који приставши уз *Наполеона*, задобио је многе земље, и постао краљ (1806). Кад је срећа почела изневеравати цара *Наполеона*, краљ *Макс-Јосиф* придружи се (1813) наполеоновим противницима, и тиме спасе себи круну, а својој земљи самосталност. Баварска је од ово доба у свачем напредовала; 1818 добила је устав, и тиме је утврдила своју државну слободу. Садањи је краљ *Макс II*, који у Баварској од 1848. влада.

§ 251. Баварска се дели на осам велики округа; а главнија су јој места:

1. *Минхен*, главна и престолна варош у краљевству, на реци *Исару*, има свеучилиште, разна заведенија, многе лепе зграде, фабрике, и 140.000 душа.

2. *Аугсбург*, знатна варош, што је овде утврђен због верозакона мир за Немачку 1555. (45.000 ж.)

3. *Нириберг* прва варош у Баварској за фабрике и трговину, (59.000).

4. *Ерланген*, има свеучилиште и фабрике.

5. *Вириберг*, на *Мајни*, има јак град, фабрике и свеучилиште (36.000 ж.)

6. *Шпајер*, била је негда слободна варош. Овде је сарађено 8 немачки царева.

7. *Регенсбурге*, на Дунаву, има фабрике и јаку трговину.

4. КРАЉЕВСТВО ВИРТЕМБЕРШКО.

§ 252. Ово краљевство граничи с Баварском, Пруском, Баденом и боденским језером; велико је 350 □ м. а свега има до близу два милиона душа, који су Немци, а по верозакону већином протестанти и католици. Земља је нешто равна а нешто бреговита. Најглавнији су брегови: *шварцвалдски* (Црна гора) и алписки.

§ 253. У Виртембергу главне су реке:

1. *Некар*, главна река у краљевству.

2. *Дунав*.

Од језера главно је *боденско* језеро.

§ 254. У Виртембергу има краљ власт ограничenu: законе даје земљи он у договору с народним представницима. Престо је наследан, а краљевску власт могу задобити и мушки и женске.

§ 255. Виртемберг је у средњем веку био саставни део Швабске, и тек у 11. веку за владе немачког цара Хенриха IV. постао господар Виртембершки грофови, а 1495 постао херцези. Француска је револуција имала и у Виртембергу знаменити последица. Фридрих II. кнез Виртембершки задоби 1803 право бирати немачког цара; а у различним ратовима придржавајући се цара Наполеона постао 1806 краљ, и доби многе земље. Садашњи је краљ у Виртембергу Вилхелм I.

§ 256. Краљевство Виртембершко дели се на округе; а главнија су места:

1. *Штутгарт*, главна и престолна варош у краљевству, има фабрике, живу трговину особито с књигама, и многе лепе зграде (52.000 ж.)

2. *Тибинген*, на реци Некару, има свеучилиште.

3. *Улм*, на Дунаву, има фабрике, трговину, и јак град. Овде се аустријски ђенерал Мак 1805. предао цару Наполеону са много хиљада војника.

5. КРАЉЕВСТВО САКСОНСКА.

§ 257. Ово краљевство граничи с Пруском, Аустријом, Баварском и другим немачким земљама. Има у своме простору 270 □ м. на којима два милиона људи живе. Људи су већином Немци, али има и нешто Словена. (Лужички Срба). Земља је већином бреговита, али високи брегова нема. Главне су реке:

1. *Лаба*, главна река у краљевству.

2. *Мулда*, утиче у Лабу с леве стране.

§ 258. У Саксонској влада краљ, ког у државној управи ограничавају народни представници. Престо је наследан, и могу на њега доћи и мушки и женске.

§ 259. Краљевство је саксонско постала држава још 928. али тек ратоборни *Фридрих* 1425. добио је праву саксонску кнежевину и право, да може бирати немачког цара. После многи различни догађаја саксонски кнез Аугуст I. 1697. постане пољски краљ, али се тиме Саксонска уплете у ратове због наследства о пољској круни (1733—1735.) Кад је у Француској овладао Наполеон, саксонски владалац Аугуст III. пристаје уз њега, па тако постане 1806. краљ. Но кад падне цар Наполеон, Саксонска изгуби више од половине своји земаља, које задоби нешто Пруска, а нешто (кнежину варшавску) Русија. Садањи је краљ у саксонској *Јован*, од лозе Албертинске.

§ 260. Саксонска се дели на четири управна округа, а главнија су јој места:

1. *Дрезда*, главна и престолна варош у краљевству, једна од најлепши вароши у Немачкој, има

јаку трговину, многе лепе зграде, фабрике и збирке различни вештачки производа (120.000 ж.)

2. *Фрајберг*, знаменита варош са своји мајдана, има чувену школу за рударе.

3. *Липиска*, знаменита трговачка варош, има свеучилиште и врло живу трговину, особито с књи-гама. Овде се родио чувени књижевник *Лајбниц* 1646. год.

4. *Будишин*, (*Bautzen*) главно место за лужичке Србе, има фабрике, и живљу трговину.

6. КРАЉЕВСТВО ХАНОВЕРАНСКО.

§ 261. Земља је овом краљевству разкомадана тако, да у Хановеру има свега пет комада земље, од који су два већа, а три мања.

Главне су границе хановерском краљевству: северно море, Прајска, Холандска, и немачке државе. Ово краљевство има у своме простору 700 □ м., на којима 1,800 000 људи живе, који су пореклом Немци, а верозаконом протестанти, и нешто католици и јевреи.

§ 262 У Хановеру влада једно лице *крал*, ког у државној управи ограничавају народни представници. Престо' је наследан.

§ 263. Земља је у Хановеру на северу равна а на југозападу бреговита. Главнији су брегови *Харц* и *везерски*.

§ 264. У Хановеру главније су реке: 1. Везер, 2. Емс 3. Лаба. Језера, што их у земљи има, мала су и незнатна.

§ 265. Земље, што су сада хановерско краљевство, 1235. посташе херцегство. После многи различни промена добише хановерски кнезови право бирати немачког цара (1692.) а на скоро за тим (1705.) задобише многе земље линебуршки кнезова.

Хановерски кнез *Ѓорђе Лудвик* постао је 1714. краљ од велике Британије, и од то доба све до 1837. у великој Британији и Хановеру бијаш једни и исти владоци. Хановеранска је 1814. постала краљевство, а 1837. добила је за себе краља у *Ернесту Аугусту* брату енглеског краља Вилхелма IV. који мушке деце неимађаше. Садањи је краљ у Хановеру (од 1851) *Ѓорђе V.*

§ 266. Хановерска се дели на 6 областни управа; а главнија су јој места.

1. *Хановер*, главна и престолна варош у краљевству. Овде се родио (1738.) знаменити звездар *Хермел* (62.000 ж.)

2. *Гетинген*, има свеучилиште.

3. *Оснабрук*, има фабрике и јаку трговину.

7. ВЕЛИКО ХЕРЦЕГСТВО БАДЕНСКО.

§ 267. Ова држава граничи с Француском, и немачким земљама; има у своме простору 280 □ м. и до милион и по људи, Немаца, по веројакону већином римокатолика. Овом земљом влада велики херцег, коме је власт уставом ограничена Престо је наследан.

§ 268. Земља је нешто бреговита, а нешто равница. Најглавнији су брегови *шварцвалдски*. Главније су реке: 1. *Рајна*, граница према Швајцарској, Француској и Баварској; 2. *Дунав*, који у овој земљи извире из два извора, што се зову: *Брее* и *Бригах*.

§ 269. Грофови *цериншки* у 11. веку назваше се: *маркграф* баденски. Од 1527. раздели се Баден на двоје: на Баден-Баден и на Баден-Дурлах; али се опет 1771. састави у једно; а 1806. постане велико херцегство. Од 1852. влада у Бадену херцег *Лудвик*, који је због болести државну управу предао свом млађем брату *Фридриху*.

§ 270. Баденска се дели на округе, а главнија су места:

1. *Карлсрује*, престољна варош у Баденској (26.000 ж.)

2. *Манхајм*, главна трговачка варош у земљи (27.000 жит.)

3. *Хајделберг*, знатна варош са својега свеучилишта.

4. *Фрајбург*, има фабрике и свеучилиште.

5. *Костниц* (Constanz) знаменито место, што је овде црквени сабор дао живе сажећи *Јана Хуса* и *Јеронима*, чешке реформаторе.

8. КУРФИРШТВО ХЕСЕНСКО.

§ 271. Ово курфирштво лежи међу немачким земљама; велико је 180 □ м. а има до 750.000 људи Немаца, већином протестаната. Влада је уставна. 1802 добило је ово курфирштво право, да може бирати немачког цара; а 1807 цар Наполеон придао га вестфалском краљевству; али 1813 задобило е своју стару самосталност. Садањи је курфиршт *Фридрих Вилхелм I.*

Главнија су места:

1. *Касел*, престољна варош, а пре тога главна јварош у краљевству вестфалском (40.000 ж.)

2. *Марбург*, има свеучилиште.

9. ВЕЛИКО ХЕРЦЕГСТВО ХЕСЕНСКО.

§ 272. Ова је држава са свију страна окружена немачким земљама; има у простору до 150 □ миља и до 850.000 људи Немаца, а по верозакону протестаната, римокатолика и нешто Јевреја. Влада вел. херцег по уставу; а престо' наслеђују и мушки и женске. Земља је нешто равна, а нешто бреговита, но високи брегова нема. Главније су реке: *Рајна*, *Некар*, *Мајна* и *Фулда*.

§ 273. До краја 13. века Хесенска је била саставни део други држава ; и 1292. Хенрих брабантски постане хесенски ландграф. Кад умре *Филип великодушни* 1567. раздели се Хесен на двоје, т. ј. на лозу *Дармштатску* и *Каселску*. 1806. постане хесенски ландграф *Лудвик X.* велики херцег и увећао је своје земље 1815. Садањи је велики херцег у Хесену *Лудвик III.*

§ 274. Ово велико херцегство дели се на провинције. Главнија су места :

1. *Дармштат*, престолна варош, има фабрике (34.000 ж.т.)
2. *Мајнц*, на Рајни, има јак град.
3. *Вормс*, врло стара варош у Немачкој.

10. ВЕЛИКО ХЕРЦЕГСТВО ЛУКСЕНБУРШКО И ХЕРЦЕГСТВО ЛИМБУРШКО.

§ 275. Ова херцегства у скупу велика су 85 □ м. а имају 350.000 људи. Год. 1815 дође велико херцегство Луксенбуршко под краља нидерландског, (холандског) а кад се 1830. Белгија од Холандске одцепила, и неки је део Луксенбурга припао Белгији, холандски је краљ за то 1839. добио неки део херцегства лимбуршког. Главнија су места у великом херцегству луксенбуршком *Луксенбург* ; а у Лимбургу : *Мастрихт*.

11. ВЕЛИКО ХЕРЦЕГСТВО САКСЕНВАЈМАРСКО.

§ 276. Ово је велико херцегство велико само 70 □ м. и има 300.000 људи. Велики херцег влада по уставу. Главнија су места :

1. *Вајмар*, главна и престолна варош, знатна, што су овде гробови знаменити немачки књижевника : *Хердера* († 1813.) *Шилера* († 1805.) *Виланда* († 1813.) и *Гетеја* († 1832.)

Јена, знатно место, што је ту Наполеон разбио пруску војску, (14. Окт. 1806.) има свеучилиште.

12. ВЕЛИКО ХЕРЦЕГСТВО МЕКЛЕНБУРГ-ШВЕРИНСКО.

§ 277. Ова држава лежи међу немачким земљама, и источним морем; велика је 240 □ м. и има 550.000 људи, који су сад Немци, а који су негда били Словени. По верозакону су протестанти. Велики херцег влада по уставу.

278. Земља је равна; главна је река *Лаба*, и знатнија су места:

1. *Шверин*, главно и престолно место у великом херцегству (20.000 жит.)

2. *Рошток*, има свеучилиште, и врло живу трговину.

13. ВЕЛИКО ХЕРЦЕГСТВО МЕКЛЕНБУРГ-СТРЕЛИЦКО.

§ 279. Ово је велико херцегство велико само 50 □ м. и има 100.000 људи. Овдесу такође негда живели Словени, који се понемачише. По верозакону су протестанти. Престол је наследан; а владалачка је лоза мекленбуршка, која је по крви од старине словенска.

У оба велика херцегства мекленбуршка владаху негда Словени. *Хенрих Лав* освојио је ове земље (1167) и дао их виндиском кнезу *Прибиславу II*. чија лоза и данас влада у овим земљама. Ови су виндиски кнезови 1348 постали немачки херцези, који 1701 поделише мекленбуршке земље на двоје. Французи прогнају 1806 кнезове од оба Мекленбурга, али они 1807 опет дођу на владу; а 1815 постану велики херцези. У Мекленбург-Шверину влада сад: *Фридрих Фрањо* а у Мекленбург-Стрелици *Ћорђе*.

Главно је у овом великом херцегству место *Нови Стрелиц* (*Neu-Strelitz*) престолна варош.

14. ВЕЛИКО ХЕРЦЕГСТВО ОЛДЕНБУРШКО.

§ 280. Ова је земља велика 110 □ м. на којима 300.000 људи живе, који су већином Немци и протестанти; но има и римокатолика. Влада је уставна. Олденбург је 1667 био под Данском, а 1773 задобије га породица Холштинско-готорпска. 1811 припадне Француској, а 1815 постане велико херцегство. Садањи је велики херцег *Петар*.

У великом херцегству олденбуршком главно је место *Олденбург*, главна и престолна варош, има јаку трговину,

15. ХЕРЦЕГСТВО ХОЛШТИНСКО и САКСЕН-ЛАУЕНБУРШКО.

§ 281. Ова су херцегства саставни делови данском краљевству. Велика су 175 □ м. а имају 600.000 људи. Холштин је припао Данској у промену за Шведску-Поморску.

16. ХЕРЦЕГСТВО САКСЕН-КОБУРГ ГОТАНСКО.

§ 228. Мала ова државица лежи међу немачким земљама; има 40 □ м. и 150.000 људи Немаца протестаната. Главна су места *Кобург* и *Гота* оба престолна места ове државице.

16. ХЕРЦЕГСТВО САКСЕН-АЛТЕНБУРШКО.

§ 283. Ово је херцегство велико само 25 □ м. и има 140.000 људи нешто Немаца, а нешто *Венда* (Словена). Главно је место *Алтенбург* престолна варош у херцегству.

18. ХЕРЦЕГСТВО САКСЕН-МАЈНИНГЕНСКО.

§ 284 Ова државица има у простору 50 □ м. и преко 170.000 људи Немаца протестаната. Главно је у овом херцегству место *Мајнинген*, престолна варош у државици.

19. ХЕРЦЕГСТВО БРУНСВИШКО.

§ 285. Ово херцегство има у простору 70 □ м. и 280000 људи Немаца протестаната. Главно је место *Брунсвиг*, (*Брауншвајге*) престолна варош, има фабрике и живу трговину (42.000 ж.)

20. ХЕРЦЕГСТВО НАСАВСКО.

§ 286. Ова је држава велика 90 □ м. лежи међу немачким земљама; а има 450.000 људи Немаца. Главна јој је река *Рајна*; а главно је место:

Висбаден, престолна варош недалеко од *Рајне*, знатна са своји топли купатила.

21. ХЕРЦЕГСТВО АНХАЛТ-ДЕСАУ-КЕТЕНСКО.

§ 287. Мало ово херцегство има у простору 30 □ м. и 120.000 људи Немаца, протестаната. Главно је место: *Десау*, престолна варош на реци *Мулди*.

22. ХЕРЦЕГСТВО АНХАЛТ БЕРНБУРШКО.

§ 288. Малена ова државица од 15 □ м. има само 60.000 људи Немаца протестаната. Главно је место *Бернбург*, престолна варош.

23. КНЕЖИНА ШВАРЦБУРГ-СОНДЕРСХАУ-ЗЕНСКА.

§ 289 Ова је кнежина састављена из два дела, а оба су окружена немачким земљама. Велика је само 15 □ м. и има преко 65 000 људи, који су Немци протестанатског верозакона. Главно је место: *Сондерсхаузен* престолна варош у кнежини.

24. КНЕЖИНА ШВАРЦБУРГ-РУДОЛШТАТСКА.

§ 290. Ова је кнежина велика само 20 □ м. и има 70.000 људи Немаца протестаната. Главно је место: *Рудолштат* престолна варош.

25. КНЕЖИНА ЛИХТЕНШТАЈНСКА.

§ 291. Ова најмања државица у немачком савезу има 3 миље простора и 7000 људи а лежи међу Тиролском и Швајцарском. Главно је место: *Вадуц* или *Лихтенштајн*.

26. КНЕЖИНА РАЈС-ГРАЈЦКА (РАЈС СТАРИЈЕ ЛОЗЕ.)

§ 292 У овој кнежини има само 7 □ м. у простору и 40.000 људи Немаца протестаната. Главно је место *Грајц*, престолна варош.

27. КНЕЖИНА РАЈЦ-ШЛАЈЦКА (РАЈС МЛАЂЕ ЛОЗЕ.)

§ 293. Простор је ове кнежине 20 □ м. на којима 83.000 људи Немаца протестаната живе. Главно је место *Шлајц*, престолна варош.

28. КНЕЖИНА ЛИПЕ-ДЕТМОЛДСКА.

§ 294. Ова је државица велика 20 □ м. и има 100.000 људи Немаца протестаната. Главно је место *Детмолд* престолна варош.

29. КНЕЖИНА ЛИПЕ-ШАУМБУРШКА.

§ 295. Кнежина је ова само 8 □ м. велика, а има 30.000 људи Немаца протестаната. Главно јој је место *Бикебург*, престолна варош.

30. КНЕЖИНА ВАЛДЕБСКА.

§ 296. Ова кнежина има у простору 22 □ м. и преко 60.000 људи Немаца протестаната. Главно је место *Аролсен*, престолна варош.

31. ЛАНДГРАФСТВО ХЕСЕН-ХОМБУРШКО.

§ 297. Ова државица има само 5 □ м. у простору и преко 25.000 људи Немаца протестаната и римокатолика. Главно је место *Хомбург*, престолна варош, знатна са своји купалишта.

32. СЛОБОДНА ВАРОШ ФРАНКФУРТ.

§ 298. Ова слободна варош има у своме простору 2 □ м. и 80.000 житеља. *Франкфурт* је главна варош у немачком савезу, на левој обали реке Мајне; столица је одбору, што решава ствари, које се тичу све Немачке, има врло живу трговину. Овде се родио славни немачки књижевник *Гете* (1749.)

33. СЛОБОДНА ВАРОШ БРЕМЕН.

§ 299. Ова слободна варош има у своме простору 5 □ м. и до 90.000 жит.

Бремен, на реци Везеру, знаменита трговачка варош, има многе фабрике (60.000 ж.)

34. СЛОБОДНА ВАРОШ ЛИБЕК.

§. 300. Простор је ове вароши 7 □ миља а има преко 90.000 житеља.

Либек, не далеко од источног мора, има фабрике, пристаниште и живу трговину по мору, 60 хиљада жит.

35. СЛОБОДНА ВАРОШ ХАМБУРГ.

§. 301. Ова варош има простора 6 □ мил., на којима 230.000 људи живе.

Хамбург, лежи на Лаби, једна је од највећи вароши у Немачкој, а прва је за трговину по мору. Има преко 170.000 житеља.

IV. ЈУЖНА ЕВРОПА.

§ 302. Све државе, које до сад неспоменуемо, долазе у јужну Европу, која је од јестаства одарена свима красотами, и изредностима. У овим је државама земља врло плодна, а клима врло блага и здрава. У њима се налази свакојаки производа: лепе стоке, много звераци, добре ране и биља од сваке руке, каква у осталој Европи не расту. У јужној су Европи ове државе: Португалска, Шпанска, (ове земље зову се једним именом пиренејско полуостров) Андорска република, Италија са свима државама, што су у њој; (апенинско полуострво) Јонска острова, Црна Гора, Грчка и Турска са кнежи-нама Влашком, Молдавијом и Србијом. Ове су кнежине истина саставни део турском царству, али имају своју одвојену независну земаљску управу, па се могу узети као државе за себе. Све земље, што су у јужној Европи, имају у простору преко 27 000 □ м. на којима живи 61 милион људи, који су највише римског и словенског порекла, а различног верозакона.

1. КРАЉЕВСТВО ПОРТУГАЛСКО.

§ 303. Португалска граничи само са Шпањолском, а иначе од свију други страна окружена је атлантским морем. Она има у своме простору 1800 □ м., на којима живе 3,700.000 људи, који су по народности *Португалци*, смеса народа римског с другим различним народима, језик је португалски род и налик језику шпанском. Осим Португалаца има у Португалској нешто људи од други народности.

§ 304. По свом верозакону Португалци су већином римокатолици; али осим римокатолика има у земљи и нешто јевреја и протестаната, којима је дозвољено, да могу слободно упражњавати свој верозакон.

§. 305. У Португалској влада краљ, који даје законе земљи у договору с народним преставницима; па је с тога влада уставна. Престо' је наследан, и могу доћи на престо' и мужки и женске.

§. 306. У Португалској су главне реке:

1. *Минју*, (*Minto*) прави границу према Шпањолској.

2. *Дору*, (*Dougu*) такође у неком крају прави границу према Шпањолској.

3. *Тешу*, (*Tejo*) најглавнија река за унутрашњу трговину; такође је граница према Шпањолској.

4. *Гвадијана*.

§ 307. Земља је у Португалској нешто равна, а нешто бреговита; али се врло зло ради; а роди различна жита, јужно воће, маслине, урме и добра вина. Радиност је са свим пала, јер се у земљи троше енглезки еспапи. Португалска је негда (у 15. и 16. веку) имала најживљу трговину на свету, а сад је доста и она пала. Трговина на мору још по најбоље напредује.

§ 308. Кад су Португалском владали Римљани зваше се она *Лузитанија*, коју од Римљана отеше најпре *Вестготи*, а после *Арапи*. *Алфонс I.* победивши *Арапе*, (*Мавре 1139*) начинио је Португалску самосталним краљевством. (Португалска се прозвала по вароши *Опорто* латински *Portus Gallogum*). До 1580 владаше у Португалској лоза бургундски владалаца; а поменуте године освоји Португалску шпански краљ *Филип II.*; и од тад па све до 1640 оста Португалска под Шпањолском. 1640 уста на Шпањолце *Јован Браганички*, и ослободи од Шпањолске Португалску. Цар *Наполеон* прогнао је из Португалске владалачку породицу (1807); али кад је *Наполеон* пао, Португалска доби своје пређашње владатеље. Садањи се португалски краљ зове *Дон Педро V.*

§ 309. Португалска се дели на провинције; а главнија су места:

1. *Лисабон*, лепа, на 7 брежуљака подигнута главна и престолна варош у краљевству, има 300 хиљада жит. пристаниште за убојне лађе, и средиште је португалској трговини по мору. Овде се родио и умрљо славни песник *Камонс* (Катољнс, род. 1517., умро 1579.)

2. *Опорто*, има пристаниште, и после Лисабона најјачу трговину, и 80.000 жит.

3. *Браганца*, мала варош, знатна за то, што су њени господари владали Португалском (од 1640—1854).

Португалској припадају острова 1. *Азорска*, имају 44 □ м. и 230.000 људи; 2 *Мадеира*; знатна са своји особито добри вина.

Осим Европе Португалска има још своји земаља.

1. У Азији (Индији) 1000 □ м. и 1400.000 житеља.

2. У Африци, 24,800 □ м. и 1,100.000 житеља.

Кад се узме у једно све, што је португалско, излази, да португалски краљ има под собом 27 600 □ м. и 6,200,000.

2. КРАЉЕВСТВО ШПАЊОЛСКО.

§ 310. Ова држава граничи с Португалском, атлантским морем, Француском, и средиземним морем. У своме простору, што га има у Европи, има преко 9.000 □ м., на којима 15 милиона људи живе. Житељи су и овде смеса различни народа с Римљанима, и имају свој особити језик шпањолски. Осим Шпањолаца има у земљи *Баскира*, *Немаца*, *Јевреја* и *Цигана*. Људи су по верозакону римокатолици; друге религије законом нису дозвољене, него се само трпе.

§. 311. Шпањолска је уставна држава, којом влада једно лице: *краљ*, ког у највишој власти ограничавају народни представници, који се зову у ску-

пу *кортеси*. Престо' је наследан, и могу доћи на ђега и мушка и женска деца владаочева.

§ 312. Земља је у Шпањолској више бреговита, но равница. Главнији су брегови: 1. *Пиренејски*, који Шпањолску раздвајају од Француске. У овим брегловима један се ланац зове *Маладета*, а у том је ланцу врх *Пик Нету* (Pic Nethon) висок преко 10.000'. 2. *Иберски* брегови од извора реке *Ебра*, протежу се к југу и југоистоку. 3. *Кастилски* брегови, протежу се кроз Шпањолску од југа к западу. 4. *Гранадски* брегови на југу од Андалузије. Највиши је врх у ланцу, што се зове *Сијера Невада* (снежни брегови) *Серо де Муладсен*, (Cerro de Mulhacen) који има до 11.000'; а и осим тог врха има у Шпањолској брегова, који су високи преко 10.000'.

§ 313. У Шпањолској су главније реке ово:

1. *Мињо*, (Minho у Португалској Мињу) прави границу према Португалској.

2. *Дуеро*, (Duro, у Португалској Дору) највећа река у Шпањолској, такође је граница према Португалској.

3. *Тахо*, (Tago, у Португалској Тешу) такође је граница према Португалској.

4. *Гвадијана*, такође граница на два места према Португалској.

5. *Квадалкивир*, најглавнија река у Шпањолској.

Све ове реке утичу у атлантски океан.

6. *Ебро*, утиче у средиземно море.

§ 314. У Шпањолској је земља плодна, али се зло ради. Великом се бригом негује јужно воће, а особито маслине. Радиност је негда под Арапима била у Шпањолској врло велика, а после запуштена почела се тек у новије време дизати. Трговина је у земљи слаба, путови су зли и несигурни, али је трговина по мору доста жива. Као што су у свачему, тако су и у образованости зао-

стали Шпањолци иза остали народа, а негда су имали одличне наученике и вештаке од сваке струке. Унутрашњи раздори и ратови јако су истрошили народну снагу; и то је узрок, што је Шпањолска у свачем назадна.

§ 315. Кад се у средњем веку почеше у римске провинције досељавати различни народи, у Шпањолској се настанише *Шевви* и *Вестготи*. У почетку 8 века Арапи победе ове народе (711) и подигну калифат у *Кордови* (756). После више векова Шпањолци се ослободише Арапа, и са свим их прогнаше (1492). У садањој Шпањолској било је негда више независни државица, које су мало по мало све дошле под једну обшту власт. У Шпањолској дуго владаше *хабсбуршко-шпањолска* владалачка лоза, која је 1700 изумрла, па је за то Шпањолска припала владалачкој лози *бурбоиској*, коју Наполеон 1808 прогна из Шпањолске, а земљи за краља даде свог брата Јосифа. Кад је пао цар Наполеон, прогнани из Шпањолске краљ *Фердинанд VII* врати се на изгубљени трон (1814). У шпањолској су после тога дуго време беснили унутрашњи немири; док се на престолу неутврди садашња шпањолска краљица *Изабела II*.

§ 316. Шпањолска се дели сад на 48 области; а главнија су места:

1. *Мадрид*, главна и престолна варош у краљевству, с 300.000 људи, лежи у неплодном пределу; има лепе зграде и многе цркве.

2. *Толедо*, негда велика и престолна варош (*Вестготима* од 585—711; *Маврима* од 711—1085; *Шпањолцима* од 1085—1560) а сад доста мала, (имала је у средњем веку 200.000; а сад има 16.000 жит.)

3. *Бургос*, негда престолно место државе *кастилске*. (24 000 ж.)

4. *Ваљадолид*, (Valladolid) има свеучилиште. Овде је умр'о *Колумб*, (1506) који је пронашао Америку.

5. *Саламанка*, има свеучилиште.

6. *Кадис*, (Kadix) има град и пристаниште за трговачке и убојне лађе. Ово је прва варош у Шпањолској за трговину по мору (72.000 ж.)

7. *Севиља*, негда врло велика (500.000 ж.) а и сад знаменита варош, има свеучилиште, велике фабрике за дуван и саборну цркву са 82 олтара. У овој је цркви гроб *Колумбов* (150.000 ж.)

8. *Кордова*, негда престолна варош омајадским калифима, и тад је имала милијон житеља; а сад има само 55.000.

9. *Малага*, знатна варош са своји вина; има утврђено пристаниште (113.000 жит.)

10. *Зарагоза* (Zaragoza), варош на реци *Ебру* има град, фабрике и свеучилиште. Ова је варош знатна због ратова међу Французима и Шпањолцима (1808 и 1809). Има преко 80.000 ж.

11. *Барселона*, по величини друга варош у земљи; има 250.000 ж. град, пристаниште, фабрике и живу трговину по мору.

12. *Валенсија*, има свеучилиште, многе фабрике, пристаниште, и трговину по мору (146.000 ж.)

Шпањолској припадају још и острова: 1. *Канарска*, међу којима је и острово *Феро*, од ког се узима први меридијан. 2. *Балеарска* острова, међу којима су главнија острово: *Маљорка*, *Менорка* и *Ивица*. Главно је на островима место *Палма* на *Маљорци*.

§ 317. Шпањолска има осим Европе своји земља.

1. У Азији 3955 □ м. и 4,000.000 ж.

2. У Африци 180 □ м. и 250.000 ж.

3. У Америци 3.300 □ м. и 2,150.000 ж.

4. У Аустралији 60 □ м. и 10.000 ж.

Кад се узме у рачун сав простор, који је под Шпањолском, и сви људи што су под шпањолском државном влашћу, види се, да Шпањолска има свега до 16.500 □ м. у простору, и 21½ милијон житеља.

3. ИТАЛИЈА.

§ 318. Италија се другчије зове апенинско, или талијанско полуострво; али осим земље на суву, што је на полуострову, Италији припадају различна острова, што су околу ње у јадранском и средиземном мору.

Земље су у Италији подељене на двоје. Некима владају домаће, талијанске државне власти; а друге су земље под страним неталијанским државним владама. Овакве земље у Италији, у којима су стране владе, јесу: 1. *Аустријска Италија* (Ломбардо-млетачко краљевство); 2. *Француска Италија* (острво Корсика, и окрузи: Ница и Шамбери); 3. *Острво Малта*, које је под Енглезима; и 4. *Швајцарски кантон Тесин*. О овим је земљама већ говорено на другим местима.

Земље, које су под домаћим талијанским државним владама, до скоро су биле подељене на 8 самостални држава; а те су државе биле: *Сардинија* (другчије Пијемонт), *Монако*, *Парма*, *Модена*, *Тосканска*, *Папина држава*, *Сан-Марино*, и *Напољска*. Но у 1859. и 1860. години роди се у Италији буна и рат с Аустријом; те у следству те буне и тога рата сардински краљ увећа своју државу не само великим делом ломбардског краљевства, што је по вилафраначком уговору у 1859. добио од Аустрије; него је исте године подчинио себи још и талијанске кнежине: *Парму*, *Модену* и *Тоскану*, а идуће 1860 завојштио је на *Напољску*, па је и њом овладао,

саставивши је са својом државом, коју прозва : краљевство Италија.

Осим Напољске притиснула је Сардинија и много папини земаља тако, да се папина држава много смањила. Државице *Монако* и *Сан-Марино* врло су малене, па ма да су самосталне, опет су и пре тога стајале под закриљем други држава, а па име *Монако* под Сардинијом; а *Сан-Марино* под папином државом.

§ 319. Италија, узимајући у њу све земље, што јој припадају, граничи: с мореузом отрантским, јадранским морем, Аустријом, Швајцарском, Француском, среднземним и јонским морем. Сва у скупу Италија има у своме простору до 5.800 □ м.; од који на поменуте бивше самосталне државе талијанске долази до 4.800 □ м. У свој Италији има преко 26 милиона људи; од који су 22½ милиона под талијанским; а остали под страним државним владама.

Људи су у Италији већином *Талијанци*, то јест смеса различни страни народа с Римљанима. Осим *Талијанаца* има у Италији нешто Грка, Словена, Немаца и Јевреја. По верозакону *Талијанци* су *римокатолици*; а осим њи има у повећим варошима нешто *протестаната* и *јевреја*.

§ 320. Земља је у Италији већином бреговита, па и на островима, што припадају Италији, има брегова. Брегови су:

1. *Алпи*, који опасују горњу Италију од запада к северу и североистоку; и деле је од Француске, Швајцарске, и Немачке. Највиши су брегови: *Монбланк* (14.800') и *Монте Роза* (14.270').

2. *Апенини*, који се протежу дуж целог полуострова. *Везув*, у Напољској, (3.500') што баца ватру, такође се рачуна у апенинске брегове.

§ 321. У Италији су главније реке :

1. *Таљаменто*, извире из Алпа.
2. *Пад* ил и *По*, највећа река у Италији, тече кроз Сардинију, Парму, Модену, Папину државу и прави границу према аустријској Италији; утиче у јадранско море.
3. *Минчио*, изтиче из језера Гарда, граница је према аустријској Италији, утиче у јадранско море.
4. *Адиџа* или *Еч*, у аустријској Италији, утиче у јадранско море.
5. *Тибар*, извире из Апенина, утиче у тиренско море.
6. *Арно*, извире из Апенина, утиче у средиземно море.

Језера су знатнија : *Лаго - Маџоре*; *комско* језеро; и *Гарда* језеро.

§ 322. Италија је благословена земља по својој благој клими и својој плодовитости. У њој роди много жита сваке врсте, пиринач, јужно воће, маслине, и добра вина. У Напољској и Сицилији има урме, у острову Сицилији шећерне трске, а у острвима Сицилији и Сардинији памука. Људи се много баве са свиленим бубама и производе много и добре свиле. Радиност је и трговина у средњем веку јаче развијена и живља била, но данас. Што се образованости тиче, Италија је била негда колевка вештинама и наукама, а сад ја доста у свему заостала иза напредни народа. Мале су школе јако напуштене.

§ 323. Као што у Италији има више држава, тако је и њена Историја разкомадана. У старо време Италија је била римска држава, којом су од 5 века овлађивали различни народи: Готи, Арапи, Лонгобарди, Нормани и други. Тако су Напољском приконцу 5. века (493) овладали *Остготи*; а у половини 6. века (555) византиски цареви, од који су је

отели Лонгобарди, и после Арапи, које су у 11. веку Нормани из Напољске изтерали. Тада је већ постојала папина држава, основана од француског краља Пипина, који је у половини 8. века (756.) римском папи Стефану II. поклонно земље, од који је постала после држава. Римске су папе од то доба старале се, да увећају и своју власт и своју државу. Папа Анаклет II. поставио је *Рогера II.* за краља у Напољској (1130.), где су од 1189. владали краљеви од лозе хохонштауфенаца, а од 1268. са Карлом анжујским француска лоза анжујаца.

Кад ова лоза изумре, били су у Напољској краљеви од различити владалачки лоза све до 1503. кад је том државом овладала Шпањолска, од које се Напољска тек 1759. сасвим одцепила, добивши своје краљеве. Наполеон је 1806. дао Напољску свом брату *Јосифу*, а 1808. свом ђенералу *Мирату*; али кад је Наполеон пао, 1815. дође Напољска опет под своје старе владоце. — Острво Сицилија споило се 1735. са Напољском; и на ово је острво побегао од Напољеона, и спасао се напољски краљ Фердинанд VII. — 1860. године букне у Сицилији буна; и ђенерал Гарибалдија с неколико стотина људи, надбивши војску напољског краља, овладао је не само Сицилијом, него помоћу сардинске војске и Напољском; те се тако Напољска саставила с краљевством сардинским. — Наполеон који је срушио напољски престо, укинуо је био 1809. и папину државу, која је 1814. опет подигнута. Сардинска је војска притисла велики део папине државе, где сардински краљ као у својој земљи влада. Сардинија је била исте судбине, као и остала Италија. Сада у Сардинији влада савојска владалачка лоза, која 1713. задоби краљевство у Сицилији, за које 1720. доби Сардинију, коју 1793. мораде уступити Французима, али 1814. задоби натраг све своје

земље. Сад влада у Сардинији *Виктор Емануил*, који је овладао Тосканском, Пармом и Моденом, које су од 15. и 16. века биле за себе државе. Међу свима талијанским државама најстарија је република *Сан-Марино*, подигнута од неког далматинског пустињика *Маринка* још у 6. веку; па се од то доба све до данас одржала.

§ 324 У Италији су данас ове талијанске државе: 1. Краљество Талијанско, 2. кнежина Монаковска, 3. Папина држава 4. Сан-Марино.

І. КРАЉЕВСТВО ТАЛИЈАНСКО.

§ 325 Ова држава граничи: аустријском Италијом, Швајцарском, Француском, и морем. Има у своме простору, до 4.600 □ м., и до 22 милиона житеља. Састављено је ово краљевство из негдашњег сардинскога и напољскога краљевства; *вел. херцегства тосканског, и херцегства парманског и моденског.*

Главна су места у краљевству Италији:

1. *Турин*, главна и престољна варош у држави, има 180.000 ж.; једна од најлепши вариоши у Италији, има свеучилиште, фабрике и јаку трговину са свилом.

2. *Мајланд*, (Милан) негда главна варош у ломбардо-млетачком краљевству, има 220.000 ж.

3. *Алесандрија*, има јак град (54.000 ж.)

4. *Ценова* (*Генуа*), негда главна варош ценовске републике (887—1805) има град, пристаниште, свеучилиште и врло живу трговину. Овде се родио славни *Колумб*, (1456) што је пронашао Америку.

5. *Парма*, негда престољна варош у херцегству Парми, има фабрике, живу трговину, свеучилиште (46.000 житеља.)

6. *Модена*, негда престољна варош у херцегству Модени, има живу трговину (32.000 ж.)

7. *Флоренц*, у великом херцегству тосканском главно место, лепа варош, у којој има много знаменити зграда. Овде се родио *Данте* песник; (1266.) *Америго Веспучио* (1456.) што је први описао Америку, па се по њему и назвала та сва земља Америком; *Макијавели* знаменити државник (1469.) и *Михајло Анцело* велики сликар (1474.)

8. *Напољ* (Napolì, Neapel), негда главна и престолна варош у Напољској, лежи на мору, једна од најлепши и највећи вароши у Европи, има 400.000 житеља; град, пристаниште, свеучилиште, многе лепе зграде, и многе споменике из древности.

9. *Таранто*, има град и пристаниште. У 5. веку било је овде 500.000 житеља а сад има само 20.000.

10. *Капуа*, и 11. *Гајета*, јесу јаки градови, где се била последња борба око напољског престола између Сардинаца и напољског краља Фрање II.

12. *Палермо*, главна варош на острову Сицилији, има свеучилиште, и 200.000 жит.

13. *Сиракуза*, има град, живу трговину, пристаниште. Негда је овде било 1,200.000 житеља (сад само 20.000). Сиракуза је отачаство славног математика *Архимеда*.

14. *Перуџија* има свеучилиште и фабрике за свилу (42.000 жит.)

15. *Урбино*, има свеучилиште. Овде се родио знаменити сликар *Рафајел* (1483.)

16. *Болоња*, има свеучилиште, које је најстарије у Европи; има (још од 1158.) фабрике, и живу трговину (97.000 житеља.) — Ове три вароши биле су пређе у папиној држави.

Краљевству овоме припада острово *Елба*, где се цар Наполеон од 14. Маја 1814. до 26. Фебруара 1815. задржавао.

II. КНЕЖИНА МОНАКОВСКА.

§ 326. Ова мала кнежина окружена је земљама талијанскога краљевства, и стоји под закриљем његовим. Главно је место *Монако*, на средиземном мору. —

III. ПАПИНА ДРЖАВА.

§ 327. Папина држава граничи земљама талијанскога краљевства и морем, а лежи у среди од Италије. У њој су главна места:

1. *Рим*, главна и престолна варош папине државе, и прва варош у Италији; столица римског папе, и најзнаменитија варош у Европи по својој древности и историји; била је негда столица и средсреда великом римском царству. Међу многим знаменитим зградама знатна је црква *латеранска* најстарија у Риму; црква *св. Петра*, највећа и најлепша црква на свету; (на њој се радило више од 100 година од 1506. до 1626.); папина палата, што се зове *ватикан* највећа у Европи, са 11.000 соба и многе друге зграде. У Риму је свеучилиште.

2. *Чивитавекија*, има слободно пристаниште.

IV. РЕПУБЛИКА САН-МАРИНО.

§ 328. Ова је република једна од нијмањи државица у свету, лежи у папиним земљама, и под закриљем папе. *Сан-Марино* је мала једина варошица у овој државици, столица влади.

4. РЕПУБЛИКА ЈОНСКИ ОСТРОВА.

§ 329. У овој држави, коју закриљује Велика Британска, има 7 острова, *Крф*, (*Corfu*) *Паксо*, *Санта-Мавра*, *Тијаки*, *Кефалонија*, *Цанте* и *Чериго*. Сва су ова острова у јонском мору, па се протежу до улазка у егејско море.

§ 330. Сва острова у скупу имају у свом простору 60 □ м., на којима живе до 250.000 људи, који су већином *Грци*, али има и *Талијанаца*, *Енглеза* и *Јевреја*.

§ 331. Земља је бреговита. Роди јужно воће, маслине и вино. Радиност је слабо развијена, али је жива тргована по мору.

§ 332. У овим островима владају најодабранији људи у народу, бирајући своје представнике. Енглеска има у овим островима свог лорда-комесара, који представља енглеску владу. Сад се ради, да се та острова придаду краљевству Грчком.

§ 333. Јонска су острова била саставни део негдашњем грчком царству. У 13. веку овладаше њима напољски краљеви, а од 14. века владаху овде Млечићи. При крају 18. века (1797) освојише их Французи; али кад је сметнут с престола цар Наполеон по бечком уговору посташе за себе држава под енглеским закриљем.

Главно је место :

Крф, (*Корфу*) главна варош јонске републике и столица енглеског комесара, има град, пристаниште за убојне лађе, живу трговину по мору, и свеучилиште.

5. КРАЉЕВСТВО ГРЧКО.

§ 334. Ово краљевство граничи од сува турским царством, а иначе је обкољено морима, и то: архипелагом, средиземним морем и јонским морем. Велико је 1000 □ м., на којима живи милион људи, скоро сами Грка, међ којима има нешто Вла'а, Бугара и Јевреја. По верозакону сви су скоро житељи, осим Јевреја, православни.

§ 335. У Грчкој влада једно лице, и то по уставу. Његову власт ограничавају сенатори и народни представници; и закон је у земљи само оно, на што

краљ са сенаторима и народним представницима пристапе.

§ 339. Земља је у Грчкој већином бреговита, равнице су ретке и малене. Главнији су брегови : *Ета* (6.700') и *Парнас* (7.500') у Ливадији, и *Тајгет* (7.400') у Мореји. И острова, су што припадају Грчкој, бреговита.

§ 337. У Грчкој су главније реке ово :

1. *Аспропотамос*, негда *Ахелоуз*, извире из брега *Пинда* у Албанији.

2. *Руфија*, негда *Алфеус*, извире у Мореји, а утиче у аркадски залив.

У Грчкој има и језера ; и то : у Ливадији *шест*, а у Мореји два већа језера.

§ 338. У Грчкој је била запуштена сва радња ово земље за више година, док је она била под Турцима, и после, док је трајао у њој рат за ослобођење (1821—1829); али се од то доба земљоделство прилично развило; и Грчка рађа жита од сваке врсте, вина, маслина, јужног воћа, памука, дувана, шафрана, и други ствари. Има у Грчкој доста стоке, а јако се негују овце и козе, пчеле и свилене бубе. Радиноста је слабо развијена; али се са трговином заједно диже сваки дан. Грци су вешти правити морске бродове и врло су умешни лађари.

§ 339. Грчки је народ знатан са образованости, којом се у старо време одликоваше међу свима народима на свету. Грчка је колевка наукама и вештинама. Грчки наученици, песници и вештаци успоређују се с најславнијим људима свег света и свију времена. Из Грчке се раширеше науке међу западне народе. Но од времена, кад на Грчку навалише различни страни народи, поче образованост у Грчкој опадати; а кад Турци овладаше Цариградом, уништише у Грчкој и последњу сенку негдашњег њеног напредка у наукама и вештинама. Грци, чамећи вековима у турском робству, немд-

гоше се одавати наукама и вештинама, али од кад се ослободише, учинише у образованости леп напредак.

§ 340. Историја грчког народа врло је знаменита. У врло старо доба било је у садањој Грчкој више малени држава, које су најпре биле са свим за себе, а после утврдише међу собом савез. Међу грчким државицама најзнаменитије бијау: *Атинска*, и *Шпартанска*, које се отимаху о првенство међу свим грчким државама. У 5. и 4. веку (пр. Хр.) имаше Грци жестоке бојеве с Персијанцима, и добро се одржаше против големе персијске силе; али *Филип* краљ македонски, и још више његов син велики *Александар* укинуше Грчкој слободу (338 пре Хр.), а доцније Римљани посташе господари од Грчке (146 пре Хр.). При крају четвртог века (398 по. Хр.) раздели се римска држава на двоје: на византиско и римско царство. Грчка је тада била саставни део византиском царству све до 1458, кад њоме по освојењу Цариграда овладају Турци, под којима оста до 1821; а тад се дигоше Грци на оружје, и после неколико-годишње жестоке борбе с Турцима, помоћу европски сила (Русије, Француске и Енглеске) ослободише се (1829) од Турака, и начинише за себе државу. У прошлој 1862. год. побуне се Грци, збаце с престола свога краља *Отона*, па на његово место изберу за краља Данског краљевића, који је примио круну Грчку, и назвао се *Ђорђе I*.

§ 341. Грчка се дели на Ливадију, Мореју и острова, а по управи дели се на номархије.

Главнија су места у Ливадији:

1. *Атина*, главна и престолна варош у краљевству, има свеучилиште, фабрике, и прва је трговачка варош у краљевству. Атина је у старо време била врло знаменита варош. (60.090 ж.)

2. *Бодоница*, има град, а лежи близу термопилског кланца, где је храбри Грк *Леонида* бранећи

Грчку против Персијанаца са својим друговима славно погинуо (480 пре Христа).

У Ливадији су знамените развалине: од места *Маратона* близу села *Вране*, где су Грци разбили персијску војску (490 пре Хр.); од места *Тебе* близу садаше *Тиве*, где се родио славни песник *Пиндар* (529 пре Хр.); од места *Платеје*, близу села *Платеја*, где су Грци разбили Персијанце (479).

У Мореји су главнија места:

1. *Спарта*, главна варош у старој Лаконији, и у древности знаменита варош са јунаштва своји грађана.

2. *Науплија*, има град, пристаниште и живу трговину.

3. *Патрас*, на мору, има град и пристаниште.

4. *Наварин*, на јонском мору, има пристаниште. Код Наварина су Руси, Енглези и Французи уништили турско-египатске убојне лађе 1827.

У Мореји су знамените развалине од старе *Олимпије* близу малог сеоца *Мирака*, где су у старо време Грци држали своје славне олимпијске игре.

Грчкој припадају и многа острова; међу којима су главнија ово:

1. *Негропонт*, у старо време *Еубеа*, у грчком архипелагу, највеће је острово, што припада Грчкој. Главно је место овде: *Калцис* или *Егрибос*.

2. *Кикладска* острова, међу којима се острово *Андрос* одликује својом плодовитошћу; *Сира* својом трговачком вароши *Хермополисом*; *Парос* својим мермером, и *Наксос* својим изредним вином.

3. Острово *Егина*, има знамените споменике из древности.

4. *Саламис*, у егејском заливу, знатно острово са победе коју одржаше Грци над Персијанцима (480 пре Христа).

5. *Хидра*, острово и варош; која је друга по трговини варош у Грчкој.

6. ЦАРСТВО ТУРСКО.

§ 342. Турско царство има земаља у Европи, Азији и Африци. О земљама, што су ван Европе у турском царству биће говора на другом месту; а овде се говори о земљама турскога царства у Европи.

§ 343. Двојаке су земље, што су у турском царству у Европи. Некима управља сам Султан са својим министрима и пашама, и те су земље права турска држава; а неке имају своју самосталну унутрашњу управу; своје домаће власти; и те земље плаћају Порти данак. Од овог другог реда земље су сједињене подунавске кнежевине *Влашка* и *Молдавска*, и наше отачаство књажество *Србија*. О овим земљама што су у турском царству, говорићемо на посе као о самосталним државама.

1. Праве турске земље.

§ 344. Царство турско, изузимајући поменуте три земље, што плаћају султану данак, граничи с црним морем, Дунавом, Србијом, Савом, Аустријом, Црном Гором, јадранским и јонским морем, Дарданелима, марморским морем и Босфором.

§ 345. Земље, што су у турском царству у Европи, осим Влашке, Молдавске и Србије, имају у своје простору 6.700 □ м. на којима дванајест милијона људи живе. Међу житељима у турском царству у Европи има најмање *Турака* (османлија) а највише *Словена*, особито *Срба* и *Бугара*. Осим ови народа живе у турском царству у Европи *Грци*, *Арнаути*, *Цинцари*, а има и нешто *Јермена*, *Јевреја* и *Цигана*.

§ 346. По верозакону у турском царству у Европи има највише православни, а после муамедова-

ца, доста римокатолика, и нешто протестаната и јевреја. Турци су сви муамедовци; и муамедов је верозакон први у турском царству.

§ 347. Турским царством влада и управља *Султан*, и то са свим не ограничено, и по својој вољи тако, да што он нареди, то се као закон мора послушати. Турска је тек у најновије време почела се уређивати, као што су уређене друге европске државе, али и данас још нема у њој оног реда, какав се у европским земљама налази. Турци гоне све, који нису њеног верозакона; и тиме јако сметају сваком развиту они народа, што живе у земљама, које су у турском царству.

§ 348. Земља је у турском царству у Европи нешто равница, а већином бреговита. Најглавнији су брегови: *Кол*, између Херцеговине и Црне Горе; *Дурмитор* у Босни; *Динара* у Херцеговини; *балкански брегови* у Бугарској; од ови брегова један је крај, што улази у море, *Света Гора* са својим православним манастирима, међу којима је и стара србска лавра манастир Хиландар.

§ 349. У турском царству у Европи ово су главније реке:

1. *Дунав*, дели Турску од Влашке и Молдавске.
2. *Сава*, граница је измеђ Турске и Аустрије.
3. *Марица*, утиче у егејско море.
4. *Струма*, утиче у егејско море.
5. *Вардар*, извире из Шаре планине а утиче у егејско море.
6. *Неретва*, у Херцеговини, утиче у јадранско море.
7. *Дрин* бели и црни, у Албанији, утиче у јадранско море.
8. *Морача*, извире из Дурмитора, тече кроз Црну Гору, и утиче у јадранско море.

§ 350. Главнија су у турском царству у Европи ова језера:

1. *Скадарско*; 2. *Оридско*; 3. *Јињинско* у Албанији; 4. *Костурско* у Македонији.

§ 351. Земља је у турском царству у Европи врло плодна, али се врло слабо и зло ради; а томе је главни узрок зла државна управа. У турском царству у Европи роде све врсте жита, а у многим пределима роди пиринч, шафран, маслине, добро вино, и врло добар дуван. У Македонији се људи много баве неговањем пчела, и свилени буба. Радиност је врло слаба и посве неразвијена. Трговина је спољашња доста жива, а унутрашња напуштена; јер нема у земљи путова за саобраштај. Образованост је у турском царству на најнижем степену међу свим европским државама.

§ 352. У земљама, што су у турском царству у Европи, живили су одавна различни народи, имајући за себе своје особите државне владе. Земље су те у старо време биле део од великог римског царства, које се поделило на двоје; и земље што су сад у турском царству, припадну већином источном римском царству, које се после прозвало грчко. У 6. веку, после многи различни догађаја, почеше се у земље садашњег турског царства у Европи насељавати словенска племена, која у 7 веку подигоше своје државе: бугарску, србску, и хрватску. Турци, утврдивши се у Малој Азији, за владе свог одличног султана *Османа I.*, по ком се зову Османлије, на измаку 13. века отму од Грка неке земље у Азији, и почну се даље ширити. У половини 14. века пређу они у Европу, освоје варош Галипољ, (1356) и у њој се утврде, па тако поставе темељ држави, која се на скоро затим далеко раширила.

Султан *Мурат I.*, Орканов син, а Османов унук (владао је 1360—1389), освојивши *Једрене* поставио

је то место за престољну варош турског царства. Срби, раздељени на партаје, борише се несретно на Косову с *Муратом* (1389) и изгубивши мејдан, морадоше плаћати турцима данак. Турска је сила тада већ велика била; али је умало не уништи *Тимур*, који султана Бајазита разбије (1402) и увати.

Но ма да су од Тимура страдали Турци, њихова сила није била зато сломијена. *Мемед I.*, и *Мурат II.* поведоше Турке већем напредку; а султан *Мемед II.* отевши од Грка *Цариград* (1453) цокорио је Србију, Албанију и Босну, и тукао се више пута с Маџарима. Турска је сила без престанка расла, и султан *Сулејман II* отевши *Београд* од Маџара (1521) пређе у Угарску, разбије на муачком пољу маџарску војску (1526) допре под Беч; па ма да му не учини ништа, утврди се у Угарској, где су Турци владали све до 1690. Од ово доба почне слабити турска сила; Турци буду у више бојева побијени, и изгубе многе земље, којима су пређе владали. Од прошлог века заплетали су се често у ратове с Русима, који, много пута победивши их, отеше од њи многе земље. Влашка и Молдавска од стари су времена имале многе своје слободе; а Србија их доби тек у новије време, (1830) издржавши најпре многе бојеве с Турцима. Кад се Србија већ ослободила од турски власти, дигоше се и Грци на оружје, и помоћу европски велики сила: Русије, Енглеске и Француске извојеваше себи слободу. Сада турским царством влада султан *Абдул Азис* (од 1861.)

§ 353. Турска се дели двојако. Турци деле своје царство у Европи на *11 вилајета* (области), у којима има 38 санџака (управитељства), а учени људи пак деле турско царство на ове историјске области: *Тракију* или *Румунију*; *Македонију*, *Тесалију*, *Алба-*

нију, Епир, Херцеговину, Турску Хрватску, Босну, Стару Србију, Бугарску и на острова.

§ 354. Главнија су места :

1. У Тракији, где већином Турци живе.

1 Цариград, (Стамбул) главна и престолна варош у царству, а једна од највећи вароши у свету, има 960.000 житеља Турака, Грка, Јермена и Јевреја много и европљана. Сва варош има са својом околином у простору 5 миља; а права је варош $2\frac{1}{2}$ миље велика; и сазидана је на 7 брежуљана. Између многи предградија главнија су: *Пера*, где су коначи европски посланика; *Галата*, где се задржавају европски трговци; *Фанар* где живе Фанариоте, а то су богати трговци Грци. Цариград је био престолна варош у источном грчком царству, и дуго време средиште свој грчкој образованости. Међу многим цамијама најглавнија је *Софија Цамија*, негда црква свете Софије, сазидана од цара Јустинијана 568 године. У Цариграду је средиште војничкој сили турској, турској образованости и турској трговини. Овде је и столица васеленскоме патријарху. Цариград врло лепо лежи, но при свем том, што је престолна варош и што има много људи, опет је за то Цариград мртав, улице су му узане, а нечистоћа је неисказана. Турци су Цариград од Грка отели 1453. Према Цариграду је варош *Скутари* (Ушћудар) на азијској обали.

2. *Једрене*, (Адријанопољ) варош на Марици, негда престолно место турским султанима (од 1361—1453), има живу трговину; и 150.000 житеља. Овде се прави многи зејтин од руже. У Једренету има цамија, коју је сазидео султан Селим II. (1570) и ту цамију Турци држе да је најлепша у целом царству.

3. *Пловдин*, (Филибе, Филипопољ) на Марици, има јаку трговину, и многе фабрике (100.000 ж.)

4. *Родосто*, на мраморском мору, има пристаниште и живу трговину, (18.000 ж.)

5. *Галипољ*, варош на улазу у Дарданеле, има пристаниште за убојне лађе, и живу трговину. Ову су варош прво освојили Турци у Европи (1350.)

II. У Македонији главна су места :

1. *Солун*, на егејском мору, има пристаниште, град, многе фабрике, и живу трговину (70.000 ж.)

2. *Битољ*, (Монастир) близу Албаније (25.000 ж.)

3. *Водена*, (Едеса) негда престолво место македонским краљевима.

4. *Серез*, има јаку трговину с памуком (25.000 житеља.)

5. *Скопље*, негда знатно место у старој србској држави.

6. *Прилип*, град Краљевића Марка.

У Македонији је и *Света Гора*, (Хагион Орос) где до 6.000 православни калуђера живе. У светој је гори и србска лавра манастир *Хиландар*, задужбина светог Немање I.; св. *Саве*, и краља *Милутина*.

III. У Тесалији главнија су места :

1. *Лариса*, главна варош у Тесалији, има трговину, и фабрике (25.000 ж.)

2. *Трикала*, знатно место са својим манастиром (10) на брегу Пинду, у које се само по мердевинама ући може.

3. *Воло*, на мору, има пристаниште и живу трговину.

IV. У Албанији, главнија су места :

1. *Скадар*, на реци Бојани, која изтиче из скадарског језера, (24.000 ж.)

2. *Орид*, на оридском језеру, има мајдане, где се копа сребро.

3. *Драч*, (Dugazzo) на мору, негда знатно место у србској држави.

5. *Подгорица*, на црногорској граници.

5. *Кроја*, негда престолно место врлог јунака Скендербега Ђорђа (1443—1467.)

6. *Спуж*, градић врло близу црногорској граници.

V. У *Епиру* главнија су места :

1. *Јањина*, главно место у Епиру, има град. Ова је варош знатна с *Алипаше*, који је овде од 1807—1822 владао.

На јужном су крају јањинског језера развалине *Додонске*, најстаријег грчког пророчишта.

2. *Мецово*, има јаку трговину.

3. *Превеза*, има град, пристаниште и живу трговину.

4. *Авлоња*, на јадранском мору има пристаниште.

VI. У *Херцеговини* (која стоји под управом босанског везира) главнија су места :

1. *Мостар*, на Неретви, има живу трговину.

2. *Требиње*, негда столица србским требињским жупанима, и главно место у Херцеговини.

3. *Клобук*, градић не далеко од црногорске границе.

VII. У *Краини* (турској хрватској, којом такође управља везир од Босне) главнија су места :

1. *Бањалука*, на реци Врбасу, има град и живљу трговину. Главна је варош у овој области.

2. *Јајце*, на Врбасу, негда престолно место босанским краљевима.

3. *Кључ*, градић, где се последњи босански краљ Стефан Томашевић предаде султану Мемеду II. 1463.

4. *Градишка*, на Сави, има градић и живљу трговину.

5. *Нови*, на Уни, има градић.

VIII. У *Босни* главнија су места :

1. *Сарајево*, главно место у Босни, столица босанском везиру, има град и живу трговину (60.000 житеља.)

2. *Травник*, друга главна варош у Босни.
3. *Зворник*, град на Дрини, на србској граници.
4. *Турски Брод*, на Сави, има велику скелу; којом се увози у Босну многи еспап.
5. *Вишеград*, градић на реци Лиму и Дрини.
6. *Брчко*, варошица на Сави, знатна због тога, што је ту главна станица паробродима у Босни.

IX. У Старој Србији (*Метохији*) главнија су места:

1. *Призрен*, био је столица србскоме цару Душану (25.000 ж.)
2. *Нови Пазар*, негда главна варош у Рашкој, има град и јаку трговину.
3. *Приштина*, варошица.
4. *Ниш*, град близу србске границе.
5. *Пећ*, град. У Пећи је негда била столица србском патријарху.
6. *Велики Дечани*, знаменит и најлепши манастир србски, сазидан од краља Стефана Дечанског, од 1327—1335.

У Старој је Србији и знаменито поље *Косово*, где су Срби на видовдан 1389. под кнезом Лазаром изгубили царство. На Косову је и осим тога било многи жестоки бојева.

X. У Бугарској поглавитија су места:

1. *Шумен* (*Шумла*) на Балкану, има јак град, у који се стичу путови, којима се преко Балкана иде у Тракију и к црномом мору, (60.000 ж.)
2. *Варна*, утврђена варош, има пристаниште, које је најбоље у Турској на црномом мору. Овде су побили Турци Мађаре 1444; а Руси Турке 1829.
3. *Софија*, (негда *Средац*) у плодној равници, има град, фабрике и живу трговину.
4. *Шиштово*, на Дунаву, има град и јаку трговину. Овде је утврђен мир међу Турцима и Аустријом 1791.
5. *Силистрија*, на Дунаву, има град и јаку трговину.

6. *Рушчук*, на Дунаву, има град.

7. *Видин*, на Дунаву, близу србске границе, има град.

XI. Царство турско у Европи има у средиземном и егејском мору своји *острова* (свега 300. □ м. и до 300.000 ж.), где живе већином Грци. Нека од ови острова долазе у Азију, а нека у Европу, Највеће и најглавније острово јесте:

Кандија, где је главна варош *Кандија* на северној обали, има град, пристаниште, и живљу трговину. Близу Кандије су развалине од лавиринта, т. ј. баште, која је имала изплетене путове, да невешт човек кад је у њу ушао, није знао натраг изаћи.

Турска има и осим Европе своји земаља:

1. У Азији 31.500 □ миља и 16. мил. житеља.

2. У Африци 45.000 □ м. и 8 мил. житеља.

Кад узмемо у једно све земље, што су у турскоме царству, осим кнежевине влашке, молдавске и Србије; има Турска у простору свега преко 83.200 □ миља; и 37 милиона душа; а са поменутих кнежинама до 86.500. □ миља; и 41. милион душа.

2. Земље, што данак плаћају порти; а имају своју особиту државну владу.

§ 355. 1. Подунавске кнежевине; или *Румунија*.

Подунавске су кнежевине ове две земље: *Влашка* и *Молдавска*. Оне су одавна биле свака за себе, а у 1856. години избраше обе себи за кнеза *Александра Јована Кузу*, па тиме исказаше жељу, да буду у једно под истим обштим кнезом, и та им се жеља испуни, те се обе саставише у једно, и назваше се *Румунија*; па имају једну и исту државну владу. Но све то има вредност само за живота Кузина; и за то ћемо ми говорити о свакој посебице.

1. КНЕЖЕВИНА ВЛАШКА.

§ 356. Влашка граничи Молдавском, Ердељом, Банатом и Дунавом, који је дели од Бугарске и

Србије. Има у своје простору 1.300 □ миља, на којима живе до 2 $\frac{1}{2}$ милиона људи скоро самих *Влаха*, који су смеса Римљана с другим особито словенским народима. Осим Влаха има Бугара и нешто Мађара, Немаца, Јевреја и Цигана. Власи су православни, а људи од друге народности, нешто су римокатолици, протестанти и јевреји.

§357. У Влашкој влада кнез, ког је народна скупштина избрала, да влада за свога живота. Власт је кнежева ограничена, јер народна скупштина са кнезом доноси законе. Султан је врховни господар земљи, који даје избраном кнезу берат, и коме Влашка плаћа на годину данка 110.000 талира.

§ 358. У Влашкој су главније реке: *Ривник*, *Бузео*, *Даловница*, *Арцил*, *Олта* (Алута) и *Думбовица*, која се одликује својом слашћу, и тиме, што собом носи чисто злато.

§ 359. Земља је у Влашкој нешто равница, а нешто бреговита. Од Дунава па све до своје средине Влашка је са свим равна; а у средини се почињу Карпати, који су на граници влашкој доста високи. Земља је у Влашкој јако плодна и роди много жито. У Влашкој има доста шума, добри коња и говеда, и много соли. Трговина и радиноост почеше се тек у новије време у Влашкој јаче развијати. Образованост је народна доста запуштена, али се влада стара, да се подигну и уреде народне школе.

§ 360. Влашка је у стара времена била подчињена различним народима; а од 1290. била је за себе држава; и први јој је војвода био *Радул црни*. Међу војводама влашким са своје свирепости знаменит је *Влад IV.*, названи вешач (1456.) У Влашкој су у то доба владали бољари, који се међу собом отимаху о владу у Влашкој. Турци, овладавши земљама на десној обали Дунава, пређоше и преко

Дунава у Влашку, и од 1526. овладаше том земљом. Као што се Власи непротивише много Турцима, осташе у својим старим правима, која су од пређе имали. Сами су бирали себи војводе, који су земљом по домаћим законима управљали. Неки су од ови војвода хтели да се одцепе од Турака, и били су узрок многим ратовима. Турци 1716. укину Власима право, да сами себи бирају војводу, него је сама порта намештала и постављала Влашкој господаре, који су земљом управљали, ап им је и сметала. Први је господар од порте постављен био *Никола Маврокордат*; а за њим је постао господар од Влашке његов син *Константин*, који је 1735. дао влашким сељацима слободу, да даље не робују. Као што су за последњи 100 година Руси имали многе ратове с Турцима, у Влашкој је почео овлађивати руски уплив, јер се Русија у много прилика показала Власима пријатељ, па је за њи код порте израдила велика права; а на последку је постала покровитељка Влашкој. Овај руски уплив престао је у Влашкој од 1856. кад су Власи добили нов устав, и изабрали себи за кнеза *Александра Јована Кузу*, који и данас у Влашкој влада.

§ 361. Влашка се дели на велику и малу Влашку. Велика је Влашка источно од реке Олте; а мала је западно од те исте реке. Другчије се Влашка дели на 17 округа. Главнија су у Влашкој места:

1. *Букарешт*, главно и престошно место у Влашкој, на реци Думбовици, има живу трговину, и преко 120.000 житеља.

2. *Краљево*, главно место у малој Влашкој, има живу трговину.

3. *Фокшан*, на реци Милкову, знатно место зато, што је овде било седиште одбору, који је управљао пословима од обе кнежине.

4. *Ђурђесо*, на Дунаву према Рушчуку, негда је био ту град.

5. *Браила*, на Дунаву, био је такође ту пређе град, који су Руси 1828. на јуриш отели

2. КНЕЖЕВИНА МОЛДАВСКА.

§ 362. Молдавска, другчије Карабогданска, граничи Русијом, Аустријом, Влашком и Дунавом, који је од Бугарске раставља. Има у простору 1.000 □ миља, и 1½ милион жит. који су Власи, верозаконна православног; а осим Влаха, има доста Бугара, Јевреја и Цигана.

§ 363. У Молдавској, као и у Влашкој влада кнез, ког скупштина бира, да влада, док је жив. Власт је кнежева ограничена, а ограничавају је народни представници. И Власи у Молдавској желе као они у Влашкој, да имају једну обшту државну власт; па за то су и изабрали себи за кнеза *Александра Јована Кузу*, који је и влашки кнез. У Молдавској је султан врховни господар, који даје кнезу берат, и у име данка од молдавске прима на годину 66 000 талира.

§ 364. У Молдавској су главније реке: *Прут*, *Серет* и *Милков*. Прут је граница између Молдавске и Русије.

§ 365. У Молдавској је, као и у Влашкој земља нешто равница, нешто бреговита. Брегови су Карпати. Земља је плодна, роди много жито, има шума, добри коња, и одличну рогату марву. Образованост, радност и трговина тек се у новије време почеше развијати.

§ 366. Молдавска је после многи различни промена добила у почетку 14. века војводу *Богдана I.*, који је у Татарима опустошену Молдавску довео из мармарошке жупаније људе, и ту их населио. Спољашњи ратови, и унутрашњи немири нису дали,

да се Молдавска оснажи, па је за то војвода Богдан III. признао над собом турско господарство у почетку 16. века, а војвода Петар VI. мораде Турцима већ и данас плаћати. Султан је од то доба по својој вољи намештао и сметао господаре у Молдавској, а то је био узрок унутрашњим раздорима, и народном незадовољству. Од Молдавске су најпре Турци одвојили један део у Бесарабији, и придружили га својој држави. 1777. задоби Аустрија Буковину, која је до то доба била део Молдавске; а 1812. сва Бесарабија одпаде од те кнежине, и дође под Русе. После многи промена, кад је Русија и у Молдавској постала закрилица, 1834. изберу Молдавци *Махаила Стурдзу* за свог господара, док је жив, али је он тек до 1849. владао, јер те године порта у договору с Русијом постави за господара Молдавској *Греура Гику*. 1856. доби Молдавска нов устав, и по том уставу избра себи за кнеза *Александра Јована Кузу*, ког су и у Влашкој изабрали за кнеза; и који и данас влада у обим кнежинама.

§ 367. Молдавска се дели на 17 округа; а главнија су јој места:

1. *Јаш*, главна и престолна варош у кнежини; не далеко од Пруга, има 70.000 житеља, и међу њима много Јевреја.

2. *Галац*, на Дунаву, има пристаниште и живу трговину.

3. *Килија*, на дунавском рукаву, што се зове Килија, има град и доста живу трговину.

4. *Исмаилово*, има порушен град, који су 1856. Руси морали уступити Молдавској.

Молдавској припадају мали *змијуски острови* у црном мору код дунавског ушћа, које су Руси 1856. уступили Молдавској.

3. КНЕЖЕВИНА СРБИЈА.

§. 368. Кнежевина Србија граничи аустријским царством, од ког је Сава и Дунаво деле; Влашком, од које је раставља Дунаво; Бугарском, Старом Србијом и Босном.

§. 369. Кнежевина је Србија велика 1000 □ м., и има преко милион житеља, који су сви по народности Срби, осим нешто Влаа, Бугара, Цинцара, Грка, Јевреја, Немаца, и Цигана. Људи су у Србији вере православне, а има их нешто римо-католика, протестаната, јевреја и муамедоваца.

§. 370. У Србији влада кнез по уставу. Законе даје земљи кнез у договору са саветом. Престо је наследан у мушкој лози породице Обреновића. Султан даје србском кнезу берат. Народна се скупштина држи у Србији сваке треће године. Србија признаје Султана за свог условног гоподара (сизерена) и у то име плаћа му одсеком годишњег данка 100,000 талира; а и градови су у Србији у турским рукама; но ван градова не могу Турци у Србији нигде живети. Турци у Србији немају никакве власти.

§. 371. Земља је у Србији већином бреговита. Само у Подрињу и Поморављу има већи равница. Главнији су брегови: *Копоник, Плоча, Жељин, Столови, Ртањ, Голија, Златибор, Мучањ, Рудничке планине, Космај, Медведник* и т. д.

§ 372. У Србији су главније реке:

1. *Дунаво*, под Београдом дотиче србску земљу и дели је најпре од Аустрије, а после од Влашке,

2. *Сава*, прави границу међу Србијом и Сремом. Утиче под Београдом у Дунаво.

3. *Дрин*, граница је међу Србијом и Босном; код Раче утиче у Саву.

4. *Морава*, највећа река у Србији самој, пресеца Србију готово наравне половине, утиче у Дунаво испод Смедерева.

5. *Тимок*, утиче у Дунаво; и граница је према Бугарској.

6. *Ибар*, утиче у Мораву.

7. *Колубара*, утиче у Саву.

8. *Црна Река* и 9. *Пек*, знатне су ове мале реке, што носе собом златан песак.

§ 373. У Србији је земља плодна и роди жита сваке врсте, добро вино, свакојако воће, особито много и добри шљива. У Србији још једнако има доста шума, али се доста на њи не пази, па се многе тамане; а у шумама има различне звераци, н. пр. јелена, срна, дивљи свиња, медведа, вукова и т. д. Од живе стоке има у Србији много свиња, говеда, оваца и коза; али се стока не негује, како ваља.

§ 374. Као што је Србија не давно почела слободније дисати, јер је пређе била под Турцима, то није било времена, да се у њој развије трговина и радност; али се опет зато у обојима опажа велики напредак. До сад има у Србији на много страна лепо саграђени друмова, којима се олакшава троговачки саобраштај. У последње време почеше уз србску обалу пловити пароброди, па је и тим трговина добила пов полет.

§ 375. У образованости Србија се не може упоредити другим европским напредним земљама, јер се не давно почело радити на народној просвети и књижевности; али је у образованости у сваком погледу учињен велики напредак. Лицеј, војничка академија, гимназије и основне школе, јака су подпора народној просвети, која се у Србији лепо негује. Друштву Србске Словесности задатак је, да највише ради на књижевности.

§ 376. Садашња кнежевина Србија била је некад саставни део држави, коју Срби око половине 7. века (638) подигоше. Као што Срби тада разделише своје земље на жупаније и данашња кнежевина Србија имала је свог жупана. Стефан Немања 1159 овладавши србским земљама поставио је темељ србском краљевству и царству, које се под Душаном протезало од Јадранскога мора до иза реке Марице; и од Саве и Дунава до грчког архипелага. Владаоци од лозе Немањине владали су све до 1367; а били су осим Немање I. ово: Стефан Првовенчани, Радослав, Владислав, Урош, Драгутин, Милутин, Стефан Дечански, Душан, и цар Урош, ког је краљ *Вукашин* 1367 из потаје убио, и тако уграбио у неким земљама највишу власт. Од Урошеве смрти србска се држава расцепи на више делова, нити се икада више после тога у једно саставила; па зато нити је краљ *Вукашин* нити кнез *Лазар* владао над свим србским земљама. За владе кнеза Лазара догоди се знаменити у србској историји бој на Косову између Срба и Турака (1389 на видов дан). Срби од Турака надвладани, буду приморани плаћати Турцима данак, и уз њи војевати. Србска је народна снага све већма падала, нити се моглоше Срби како ваља опоравити. Једва се наврши сто година од смрти силнога Душана, а србска држава под Душаном велика, славна и снажна, по смрти свог деспота Лазара Бранковића изгуби са свим своју самосталност (1459), поставши турски пашалук. Срби су од то доба горко живели, од Турака гонџни скривала се по шумама и планинама, па да сачувају свој живот и свој закон, често су остављали своје отацтво, да у туђинству траже нову постојбину. Кад је Србима после многи различни промена дотужало овако живети; предвођени јуначким Карађор-

ђем дигну се 1804. на оружје против своји угњета- лаца, но немогоше сили одолети и 1813. пропа- доше, али 1815 понови борбу с Турцима колико јуначан, толико и прозорљив кнез Милош Обрено- вић и извојује Србима и Србији права, која и да- нас имају; која је права нај после и сама Порта свечано признала. Сада Србијом влада кнез Ми- хајло Обреновић III.

§ 877. Србија се дели на ови 17 округа: *Бео- градски, Шабачки, Ваљевски, Подрински, Ужички, Руднички, Чачански, Крушевачки, Крагујевачки, Јаго- дински, Ђупријски, Алексиначки, Кнежевачки, Црно- речки, Краински, Пожаревачки и Смедеревски.*

Главна су места :

I. У београдском округу (57.200 ж.)

1. *Београд*, главна и престолна варош у Србији; лежи на утоку Саве у Дунаво; столица србском правителству, митрополату и страним конзулима. Има лицеј, војничку академију, велику гимназију и полугимназију, семинарију с богословијом и тр- говачку школу. На ушћу савском је сазидан град, који Турци чувају. У Београду има осим војске свега до 20.000 ж.

2. *Гроцка* је мала варошица близу Дунава.

II. У шабачком округу (66.300 ж.)

1. *Шабач*, главно место у округу, има столицу епископску и полугимназију, мали градић, где Турци живе, и доста живу трговину (5.400 ж.)

Близу Шабца је Мишарско поље, знатно са побе- де, коју одржаше Срби под Карађорђем над Турцима.

2. *Љешница* је варошица близу Дрине.

Салаш и *Дубље* такође су знатнија места са бо- јева, што су имали Срби с Турцима.

III. У округу ваљевском (75.100 ж.)

1. *Ваљево* на Колубари, главно место у округу (2.200 ж.)

2. *Уб*, мала варошица.

IV. У округу подринском (45.700 ж.)

Лозница, не далеко од Дрине, главна варош у округу. И овде се Срби тукли с Турцима. (2.000 ж.)

V. У округу ужичком (91.300 ж.)

1. *Ужице*, на реци *Детиња*, главно место у округу. У овом месту било је и Турака, али су 1862. морали иселити се из Србије (2.000 ж.).

2. *Ивањица* је мала варошица.

3. *Добриња*, село, знатно с тога, што је ту рођен кнез Милош Обреновић.

VI. У округу рудничком (47 000 ж.)

1. *Горњи Милановац*, нова варошица, и главно место у округу (3000 ж.)

3. *Рудник* је разваљени град, где су негда били мајдини од сребра.

VII. У округу чачанском (53.700 ж.)

1. *Карановац*, на *Ибру* и не далеко од Мораве, има столицу епископску. Близу Карановца је негда славни манастир *Жича* задужбина св. првовенчаног краља. У том се манастиру крунисали први србски краљеви (1.200 ж.).

2. *Чачак* на Морави, главно место у округу, знатно са борбе Срба с Турцима (2.100 ж.).

VIII. У округу крушевачком (68.300 ж.)

1. *Крушевац*, не далеко од Мораве главно место у округу; било је негда престолна варош кнезу Лазару (2.000 ж.).

2. *Третеник* је мало место на Морави.

IX. У округу крагујевачком (85.100 ж.)

1. *Крагујевац*, главна варош у округу и неко време престолно место у Србији (1821—1839); има полугимназију. У Крагујевцу је рођен садањи србски владалац кнез Михајло Обреновић. (4.900.)

2. *Топола*, село, знатно, што је ту неко време живео *Карађорђе*.

X. У округу јагодинском (58.400 ж.)

Јагодина, главно место у округу (4.600 ж.)

У овом је округу поље *Варваринско*, где су Срби разбили Турке.

XI. У округу Ђупријском (има 50.000 ж.)

1. *Ђуприја* ва Морави, главно место у округу (2.100 ж.)

2. *Параћин*, варошица (3.200 ж.)

3. *Свилајнац*, варошица (3.300 ж.)

4. *Раваница*, манастир, задужбина кнеза Лазара.

5. *Манасија*, манастир, задужбина деспота високог Стефана.

6. *Иванковци*, село знатно с тога, што су ту Срби разбили Аџис-пашу Нишког.

XII. У округу алексиначком (30.000 ж.)

1. *Алексинац*, главно место у округу (3.100 ж.) има велики карантин за робу и путнике из Турске.

2. *Бања*, варошица, има лековите илице.

3. *Делиград*, знатно место са своји шанчева, које су Срби поградили, и против Турака храбро бранили.

XIII. у округу кнежевачком (46.300 ж.)

Кнежевац (Књажевац пређе Гургусовац) на Тимоку, главно место у округу (2.500 ж.)

XIV. У округу црноречком (46.900 ж.)

Зајечар на Тимоку, главно место у округу, има столицу епископску и полугимназију (3.100 ж.).

XV. У округу краинском (62.900 ж.)

1. *Неготин*, не далеко од Дунава, главно место у округу, знатно је са свога вина, и с тога, што је ту погинуо 1813 храбри *Ајдук Вељко* бранећи га од Турака (3.600 ж.).

2. *Кладово*, (Фетислам) варошица на Дунаву (1.300 ж.)

3. *Милановац*, варошица на Дунаву (1.400 ж.)

4. *Адакале*, (Нова Оршава) градић на острову у Дунаву; у турским је рукама.

5. *Мајданпек* знатно место, што се ту копају руде од бакара, гвожђа и олова.

XVI. У округу пожаревачком (122.600 ж.)

1. *Пожаревац*, не далеко од Мораве (5.500) главно место у округу.

2. *Градиште*, варошица на Дунаву (2.200 ж.)

3. *Голубац*, има развалине од старог града.

XVII. У округу смедеревском (52.900 ж.).

1. *Смедерево*, на Дунаву, главна варош у округу; има живљу трговину и град, који је у турским рукама. Овај је град сазидао деспот *Ђурађ Смедеревац*. (4.100 ж.).

2. *Паланка*, варошица (1.300).

7. КНЕЖЕВИНА ЦРНА ГОРА.

§ 378. Црна је Гора од свију страна окружена земљама, што су у турском царству и Далмацијом; има до 100 □ м. у простору; и 130.000 људи, Срба, православне вере.

§ 379. Црном Гором управља кнез са сенаторима. које сам поставља. Кнез је свагда из породице Петровића Његоша. Пређе су владали Црном Гором *владике*, али како је умро владика Петар Петровић Његош II. 1851. и како је преузео владати Црном Гором кнез Данило; од то доба владике неуправљају земљом.

§ 380. Црна је Гора врло бреговита и неплодна. Врлетне горе јесу Црногорцима тврди бедемове, иза кои су они бранили се од Турака, који су гледали, да и Црну Гору, као и друге земље себи подчине.

§ 381. У Црној је Гори главна река *Морача*.

§ 382. Црна је Гора била саставни део србском царству, и тада се зваше *Зета*; у којој су међу тим осим Црне Горе биле и друге околне земље. Кад се по смрти цара Уроша распала србска др-

жава на неколико делова, Црном Гором управљали су кнезови најпре од лозе *Баошића* а после од лозе *Црнојевића*, као самостални господари, независећи ни од кога. У почетку 16 века *Ђурађ Црнојевић* исели се из Црне Горе у Млетке, и остави владу над Црногорцима тадашњем митрополиту *Герману* (1516), па су од то доба све до скоро митрополити владали у Црној Гори. Митрополити су најпре постајали из различни племена; а како је 1696 митрополит постао *Данило Петровић* од племена *Његоша*, од то је доба влада над Црногорцима остала у том племену, јер је свагда митрополит био од тог племена. По смрти митрополита *Петра Петровића Његоша II*. (1851) преузме владати Црном Гором кнез *Данило Петровић Његош*, који се нехте калуђерити, него као светски кнез оста владалац у Црној Гори. *Данило* би из потаје убијен (1860) а на *Његово* место поста кнез у Црној Гори *Његов* синовац *Никола I*.

§ 383 Црна се Гора дели на праву Црну Гору и на Брда; а осим тога се дели на наије. У Црној Гори нема знаменити вароши; а и села су малена и незнатна.

Главна су места у Црној Гори:

Цетиње, столица кнезу и сенату.

Река, варошица.

АЗИЈА.

I.

ОБШТИ ПРЕГЛЕД.

§ 384. Азија граничи северним леденим морем, вајгачким мореузом, карским и обским заливом, беринговим мореузом, камчатским, охотским, јапанским, жутиим и хинеским морем; у ком су анамски или тонкински и сијамски заливи, мореузом код Малаке, индијским океаном, бенгалским заливом, арапско-персијским морем, персијским заливом, у који се улази ормуским путем; арапским заливом, или црвеним морем, у које се улази морским путем, који се зове Бабел-мандеб, Египтом, средиземним морем, грчким архипелагом, Дарданелима, мраморским морем, Босфором и европском Русијом.

§ 385. Азија има у своме простору 860.000 □ м. Отуд долази на острова до 75.000 □ м. а остало је сува земља. Највећа је дужина Азији (од Дарданела до Беринговог пута) 1.500; а највећа ширина (од леденог предгорја, до предгорја Романија) 1.200 миља.

§ 386. У Азији живе од прилике 700 милиона душа. По расама велики овај број људи дели се овако:

1. Од *кавказке* расе људи живе на западу и југу, и по пореклу су: Руси, Јермени, Турци, Персијанци, Арапи и Индијанци.

2. Од *монголске* расе људи живе на северу и истоку; и овамо долазе Сибирци, Хинесци, Јапани, Тибетци и људи у стражњој Индији.

3. Од *малајске* расе људи живе на југу од стра-
жње Индије, и на некима островима.

§ 387. Као што у Азији живе многи народи, који
говоре својим особитим језиком; има у Азији много
различне језика али међу свима језицима главнији су:

1. *Индо-европски* језици; као што је индијски и
персијски.

2. *Семитски* језици, као што су *арапски* и *си-
ријски*.

3. *Источно-азијски* језици, такви су: *хинески* и
јапански.

4. *Татарски* језици; као што је *турски* и *мон-
голски*.

§ 388. По свом верозакону азијски су народи:

1. *Хришћани* (православни, римокатолици, про-
тестанти, несторијанци, мароните и т. д.). Највише
су православни.

2. *Јевреји*.

3. *Мухамедовци*.

4. *Незнабожци* (већином су *Брамаисте*, *Лама-
исте* и *Будаисте*).

§ 389. Народи, што живе у Азија, далеко су за-
остали у образованости иза европски народа; нити
се могу с њима у чему год мерити. Што су Ев-
ропци у образованости напреднији од азијски на-
рода, то је узрок, да је Европа од Азије снажнија
и да су европски народи у Азији освојили многе
земље Међу осталим народима, осим Руса, који
нису азијски народ, најнапреднији су у образова-
ности: *Јапанци*, *Хивесци*, *Индијанци*, *Турци* и
Персијанци. Међу *Арапима*, *Татарима* и *Манџурима*
има и сад много људи, што се са стадама скитају
по пустарама, неимајући стални свои огњишта.

§ 390. Као што су азијски народи у образова-
ности назадни, тако им је и државни живот не-
развијен. У највише држава у Асији владоци су

прави и неограничени господари својим народима, којима владају својевољно, не пазећи шта је право и не право.

§ 391. Азију делимо на троје: на северну, средњу, и јужну.

У северној је Азији *азијска Русија*, која има 266.000 □ м. у простору, али само 8 милиона душа.

У средњој су Азији:

1. *Азијска Турска*, која има 31.500 □ м. и 56 милиона душа.

2. *Иран* или *Персија*, у пространом смислу, има 45.000 □ м. и 18 милиона душа.

3. *Туркестан*, има 30.000 □ м. и 6 милиона душа.

4. *Кинеско царство*, има 320.000 □ м. и преко 425 милиона душа.

5. *Јапан*, има 7.000 □ м. и 30 милиона душа.

У јужној су Азији:

1. *Арапска*, која има 57.000 □ м. и 8 милиона душа.

2. *Предња Индија*, има 65.000 □ м. и 185 милиона душа.

3. *Стражња Индија*, 40.000 □ м. и 30 милиона душа.

4. *Источно-Индијска острова*, имају 38.000 □ м. и 30 милиона душа.

5. *Индијски Архипелаг*, има 37.000 □ м. и 36 милиона жит.

§ 392. Земља је у Азији на северу и истоку равница; а у средини је горовита. У Азији су ово главније горе;

1. *Уралске*, на граници Азије и Европе (имају у дужини 300 миља.)

2. *Тавријске*, северно од средиземног мора у азијској Турској.

3. *Јерменске* горе, међу којима је највећи брег *Арарат* на граници од кавкаске, азијске Турске и Персије.

4. *Ливанске горе*, (Либанонске) источно од средиземног мора у Сирији и Палестини.

5. *Хималајске горе*, на граници предње Индије (у дужини 270 миља). Међу овим бреговима су највиши брегови на свету: *Еверест* (27.212') у Нипалу; *Канџинџанга* (26.400') у Сикиму; и *Давалагири* (25.100') у Нипалу.

6. *Тибетске горе* у страшној Индији протежу се до предгорја Романије.

§ 393 Најглавнија су предгорја :

1. *Ледено предгорје* или *Тајмура*, најдаље на северу.

2. *Источно предгорје* на беринговом путу.

3. Предгорје *Коморинско* на најјужнијем врху од предње Индије.

4. Предгорје *Романија*, на јужном врху полуострова *Малаке* у стражној Индији.

§ 394 Најглавнија су у Азији језера :

1. *Касписко*, које се зове море, што је врло големо, а уједно је највеће језеро на свету (има 6.000 □ м.)

2. *Аралско* језеро, источно од каспискога, с којим је негда једно језеро било.

3. *Бајкалско* језеро у јужној Сибирији.

4. *Мртво море*, (Асфалтско језеро) у Палестини.

§ 395. У Азији су уз *Волгу*, коју у Европи спомену смо, и која утиче у касписко море, главније реке ово :

1. *Об*, у Сибирији, прима у себе с десне стране *Иртиш* а с леве *Тобол*; утиче у обски залив. (Об дугачак је 580 миља).

2. *Ленисеј*, тече кроз Монголску и западну Сибирију, утиче у ледено море (дуг. 700).

3. *Лена*, у источној Сибирији, утиче у северно ледено море (900 м. дуг.)

4. *Анадир*, на северо-истоку од Сибирије, утиче у камчатско море.
5. *Амур*, тече кроз Манџурску, и утиче у охотско море (600 м. д.); граница је међу Сибиријом и Хином.
6. *Хоанго*, (жута река, има у дуж. 570 м.) тече кроз Монголску и Хину, а утиче у жуто море (велики океан.)
7. *Јанчекијанг*, (плава река, д. 620 м) тече кроз Тибет и Хину, а утиче у жуто море.
8. *Меконг*, (Maekhaun Cambodja)) тече кроз Тибет, јужну Хину, Бирму, Сијам и Кохинхину у стражњој Индији, а утиче у индијски океан (520 миља дуг.)
9. *Менал*, у Сијаму (250 м. д.) утиче у залив сијамски у индијском океану.
10. *Иравади* у Бирми и у индијским земљама, што припадају Енглеској, утиче у залив мартабански у индијском океану.
11. *Брамалутра* (Буремпутер) у Тибету, и у енглеским земљама у Индији, утиче у бенгалски залив (320 м. д.)
12. *Гангес* од хималајски брегова тече кроз предњу Индију и утиче у бенгалски залив (420 м. д.)
13. *Индус*, тече кроз Тибет Персију и енглеске земље у Индији, а утиче у арапско-персијско море (490 м. д.)
14. *Тигрис*, у азијској Турској и у Персији;
15. *Еуфрат*, у азијској Турској, где се на југу обе те реке састављају, и тада се зову *Шат-ел-Араб*, који утиче у персијски залив.
16. *Урал*, на граници од Астрахана, утиче у каспијско море.
17. *Аму Дарја*, (Гихон) тече кроз Киргиску земљу Хисар, Бухару, и Хину, утиче у аралско језеро (350 миља дуг.)

18. *Сир Дарја* (Сихон) у Хоканду, Кивя, и азијској Русији, утаче у аралско језеро (300 м. д.)

19. *Јордан*, у азијској Турској утиче у мртво море.

И осим ови река има у Азији доста велики река.

II. ОПИС ПОЈЕДИНИ ЗЕМАЉА.

I. СЕВЕРНА АЗИЈА.

§ 396. Големи простор земље, што се од Турана (Туркестана) и Китаја (Хине) протеже горе на север до самог северног леденог мора, јесте *северна Азија*, и зове се *Сибирија*. Као год што Русија држи све земље, што долазе у источну Европу; тако и поменути големи простор земље, што је северна Азија јесте сав у руском царству; али Русија има неке земље и ван северне Азије.

АЗИЈСКА РУСИЈА.

§ 397. Азијска Русија граничи Европом северним леденим морем, Беринговим путем, камчатским и охотским морем, хинеским царство, Туркестаном, каспијским морем, Персијом, и црним морем.

§ 398. Азијска Русија има у простору 290.000 □ м. али на том големом простору живи само 6 милиона људи, који су врло различног порекла: Руси, Черкези, Чеченци, Ђурђијанци, Туркомани, Јевреји, Монголи, Тунгузи, Самоједи, Камчадалци и други народи. По верозакону људи су у азијској Русији: христијани, муамеданци и незнабожци. Азијском Русијом влада руски цар неограничено.

§ 399. Земља је у азијској Русији нешто бреговита, а већином равница. Главнији су брегови:

1. Уралски; 2. Кавкаски; 3. Јерменски, и 4. Алтајски. У Сибирији су простране равнице и пустаре.

§ 400. Главније су у азијској Русији реке ове :

1. *Урал*, утиче у касписко море.
2. *Кубан*, извире из Кавказа (из брега Елбруса, који је 18.500') утиче у црно море.
3. *Кур*, (негда Кирус) долази из Турске Јерменске, утиче у касписко море.
4. *Терек*, извире у Кавказку, утиче у касписко море.
5. *Сир*, (Сихон, Јаксартес) граница према Бугарима, утиче у аралско језеро.
6. *Об*, 7. *Јенисеј*, 8. *Лена*, све три утичу у северно ледено море.
9. *Анадир*, 10. *Амур* утичу обе у велики океан.

Језера су најглавнија : *касписко*, *аралско*, *бајкалско* у губернији иркутској и *балкашко* у земљи киргизкој.

§ 401. Земље у азијској Русији гдегде су доста плодне; али је у азијској Русији напуштено газдинство, па и трговина и занати. Многи се људи баве ловом, или одгајањем разне стове. Људи, што су ближе Европи, напреднији су у образованости од они, што живе далеко на северу, или дубоко у средини и на истоку у азијској Русији. Руска се влада међу тим јако стара, да и у овим запуштеним земљама подигне народну образованост, а уз то како газдинство, тако и трговину и занате.

§ 402. Земље, што су у азијској Русији, јесу :

1. *Кавкаска* и 2. *Сибирија*.

1. КАВКАЗКА.

§ 403. Кавказке области у азијској Русији граниче Астраханом, каспијским морем; Персијом (Ираном) азијском турском, (Јерменском) црним морем и европском Русијом. Ове су области до скоро биле нешто под Турском, а нешто под Персијом; али од 1813 почела је Русија овлађивати тим стра-

нама, и сада су све те области саставни део руским земљама. Кавказке области имају у простору до 6.000 □ м. и 4 милиона душа.

У Кавказкој има шест области, (Кавказка или Черкеска, Грузијска или Ђурђијанска, Ширванска, Дагестанска, Имеретија, и руска Јерменска) а главнија су места :

1. *Тифлис*, главно место у Кавказкој, негда престолно место Ђурђије, (од 460—1802) има град, топле илице и живу трговину (35.000 ж.)

2. *Ериван*, главно место у руској Јерменској има јак град. Овде је руски генерал Паскевић 1828 побио персијску војску.

3. *Баку*, на каспском мору, главно место у Ширвану.

4. *Анапа*, град на црном мору.

2. СИБИРИЈА

§ 404. Велики простор земље, који се од уралски брегова протеже до камчатског и охотског мора, и који заузима сву северно-источну Азију, јесте *Сиберија*, која има у свом простору до 260.000 □ м. али само 4 милиона душа. Руси су познали Сиберију у почетку 16. века (око 1500) а тек 1580. казачки старешина *Јрмак* покорио је руској власти. Сиберија се дели на *западну* и *источну*.

У западној су Сиберији главнија места :

1. *Томск*, главно место у западној Сиберији, има знамените фабрике, где се израђује добра кожа.

2. *Тоболск* на Иртишу, негда главно место од све Сиберије, има живљу трговину.

3. *Омск*, на ушћу реке Ома у Иртиш, има град и јаву трговину

4. *Семипалатинск* град на Иртишу.

У источној су Сиберији главнија места :

1. *Иркуцк*, главно место у источној Сибирији, има фабрике, живу трговину, и средиште је трговини међу Русијом и Хяном (25.000 ж.)

2. *Кјакта*, град близу хинеске границе (600 корачаи од хинеске варошице Мајмашина).

3. *Јенисејск*, на Јенисеју; има живљу трговину. У околини се изпира много злато.

4. *Николајевск*, нова варош, има пристаниште за убојне лађе.

5. *Петропавловск*, на источном крају од Камчатске, има врло лепа пристаништа за трговачке и убојне лађе.

6. *Благовјешченскаја* варош на Амуру.

II. СРЕДЊА АЗИЈА.

§ 405. Средња се Азија простире од Арапске и две Индије до Сибирије; и од црвеног мора до великог океана. У средњој су Азији ове самосталне земље: Азијска Турска, Персија, Туркестан, китајско царство (Хина) и јапанско царство. Све ове земље у скупу имају у своме простору до 333.500 □ м. на којима 495 милиона људи различнога порекла живе.

1. АЗИЈСКА ТУРСКА.

§ 406. Азијска Турска граничи с азијском Русијом, (Кавказком) црним морем, босфором, мраморским морем, Дарданелима, грчким архипелагом, средиземним морем, Арапском, персијским заливом и западном Персијом. Она има у свом простору 31.500 □ м. на којима 16 милиона душа живи. Људи су у азијској Турској по своме пореклу Турци, Грци, Сирци, Јермени, Јевреји и Европљани од различних народа. Ови људи поглавито говоре турски, новогрчки, арапски и персијски. Што се верозаконатиче највише има муамедоваца, (7 мил.) а после хришћана и јевреја.

§ 407. Турским земљама што су у Азији, влада цариградски султан неограничено. Он поставља по пашалуцима паше, који онако управљају овде, као и паше у турским земљама у Европи.

§ 408. Земља је у азијској турској већином бреговита; али има и равнице. Најзнатније су горе јерменске, курдистанске, мало-азијске и арапске.

§ 409. Турске земље у Азији, далеко су у свачему заостале иза напредни европски држава. Земља се зло и слабо ради; али је јако плодна. У Сирији негују руже, од који праве зејтин од ружица. Негда су ове земље биле врло напредне у занатима; али како Турци овладаше њима, нестало је скоро сваког напредка. У неким пределима, особито по великим варошима још се и данас израђују лепе и fine ствари од свиле, вуне, гвожђа, и челика. Људи су у азијској турској јако назадни у образованости.

§ 401. У азијској турској главније су реке:

1. *Кур*, (Кирус) у Јерменској.
2. *Еуфрат*, највећа река у азијској турској.
3. *Кизил-Иртак*, (негда Халис) највећа река у Малој Азији.
4. *Јордан*, главна река у Палестини.

§ 411. У азијској су турској земље, које су биле прве државе на свету. Ту је била држава *бабилонска*, (вавилонска) коју основа Нимрод (2200 пре Христа) и *Асирска*, основана од Нинуса (2020. пре Христа.) Друге су старе државе: *Финикија* са градовима *Сидоном* (Саид) и *Тиром* (сад Сур) седиште светској трговини у древности; *јеврејска држава* и *персијска држава*. Турци освојише од Арапа ове земље у 13. веку; и од то их доба држе у својој власти.

§ 412. У азијској се турској разликују ове четири главне области: *мала Азија*; *турска јерменска*;

Месопотанија, и Сирија. Овима треба придати земље у јужној Азији, а управ земље у Арапској.

І. МАЛА АЗИЈА.

§ 413. Мала Азија другчије *Анадоа* и *Леванте*; јесте полуострво међу црним морем, архипелагом и средиземним морем. Има до 10.000 □ миља, и преко 10½ милиона душа.

Главнија су места :

1. *Скутари*, ва Босфору, Цариграду преко пута.
 2. *Бруса*, негда престолно место султанима (1326—1361.), има многе фабрике и живу трговину. 1855. страдала је много ова варош од земљотреса (80.000 житеља.)
 3. *Исник* негда *Никеја*, знатна варош, што је ту био први васеленски сабор, и што је то било неко време престолно место грчким царевима (1204—1261.)
 4. *Конија*, (*Иконпум*) негда престолно место иконијским султанима (од конца 11. века па до 1300.) има фабрике, и живу трговину (30.000 житеља.)
 5. *Ангора*, има јаку трговину и фабрике. Овде је побио Тимур султана Бајазида и заробио га (1402.)
 6. *Синопе*, на црном мору, негда врло знаменита грчка населбина; има пристаниште за убојне лађе. Овдесе родио грчки мудрац Дио (414. пре Христа) и овде су Руси спалили турску флоту 1853. год.
 7. *Требизонд*, (*Тарабусун*) на црном мору, негда престолно место у трапезунтском царству, (1204—1462.) има пристаниште, и јаку трговину.
 8. *Тарзус*, знатно место, што се ту родио св. апостол Павле.
 9. *Кутахија*, има велику трговину. Овде је био зачетак османској држави. (50 000 жит.)
 10. *Чесме*, на архипелагу; знатно је место, што су ту Руси спалили турску флоту (1770.)
- Малој Азији припадају и ова острова.

1. *Ципар*, (149 □ м. 70.000 жит.) где је главна варош *Никозија*, (Левкоша).
2. *Родос*, (20 □ м. и 30.000 жит.) где је главна варош такође *Родос*.
3. *Самос*, (Сусам - Адаси 8 □ м. 50.000 жит.) има своја особита права.
4. *Хиос* или *Скио*, (Саки - Адаси (24 □ миље и 120.000 жит.) има врло плодну земљу. Главно је место *Хиос*, има град и претаниште.
5. *Митилене* или *Лезбос* (13 □ м. и 50.000. жит.)
6. *Богца* негда *Тенедос*.

2. ТУРСКА ЈЕРМЕНСКА.

§ 414. Ова област лежи међу малом Азијом, Кавказком, западном Персијом и Месопотамијом.

Главнија су у овој области места :

1. *Ерзерум*, лежи на рукаву од реке Еуфрата; има знаменит град, фабрике, где се прави добро оружје, и главна је варош у области, има 40.000 жит.

2. *Карс*, има знатан град према Кавказкој. Овај су град 1855. на јуриш отели Руси.

3. МЕСОПОТАМИЈА ИЛИ ЕЛ - ЦЕСИРА.

§ 415. Ова област, (у којој су старе земље : Месопотамија, Асирија и Бабилонија, сад Ирак-Араби) граничи с Јерменском, западном Персијом, Арапском, Сиријом и малом Азијом. Високи брегова у њој нема.

Главнија су места :

1. *Дијарбекир*, главно место на реци Тигрису, утврђена варош, има фабрике и живљу трговину (40.000 жит.)

2. *Мозул*, на левој обали реке Тигриса, преко пута развалинама од негда славне вароши Ниниве,

има живу трговину и фабрике, где се израђују вунени еспапи (75 000 жит.)

3. *Багдад*, на Тигрису, био је негда престолно место калифима (749—1258.) и тада је имао два милиона душа, и био је средиште наукама; вештинама, трговини и фабрикама. И данас је знаменита варош за трговину с Индчом (90.000 ж.)

4. *Хила*, на Еуфрату, близу развалина од *Бабилона*, који је био престолно место у бабилонској држави, и имао 2 милиона житеља.

5. *Басора*, на реци Шат-ел-Арабу, има пристаниште, фабрике и јаку трговину (80.000 жит.)

4. СИРИЈА ИЛИ СОРИСТАН.

§ 416. Ова област, у којој је Палестина, лежи међу Месопотамијом, Арапском, Египтом, средиземним морем и малом Азијом.

Главнија су места:

1. *Халеб* или *Алепо*, главно место у области, има многе цамије, фабрике и живу трговину (100.000 житеља.)

2. *Хамаск*, велика и стара варош са 200.000 душа, негда престолно место калифима (661—745), има многе фабрике, где се праве различне ствари, особито добро оружје.

3. *Акра*, (Сен-жан-д-Акр) утврђена варош на средиземном мору, има живу трговину.

4. *Јерусалим*, негда престолно место у јудином царству, знатно с тога, што је ту био велики храм, што га је сазидао мудри Соломон; и што је овде гроб Христа Спаситеља.

Осим Јерусалима у овој су области још и многа друга света места: Назарет, Витлејем и т. д. знатна са живота Христа Спаситеља.

2. ИРАН ИЛИ ПЕРСИЈА У ПРОСТРАНОМ СМISЛУ.

§ 417. *Иранске државе*, или Персија у пространом смислу, граничи с азијском турском и Русијом, касписким морем, Туркестаном, Хином, предњом Индијом, арапско-персијским морем, мореузом од Ормуса, и персијским заливом. Све државе у скупу имају 45 000 □ м., и 18 милиона душа. Међу ове државе долази: 1. права Персија, 2. Авганистан, 3. Белуцистан.

ПРАВА ПЕРСИЈА

§ 418. Ова држава заузима западни део од Ирана граничи Авганистаном, Белуцистаном, Хином, Туркестаном, азијском Русијом и Турском, персијским заливом и мореузом од Ормуса. Велика је 26.000 □ м. и има 10 милиона људи Персијанаца, Јермена и Јевреја.

§ 419. У Персији влада *Шах*, и то сасвим неограничено, и по својој вољи тако, да је он господар од живота и имања свију Персијанаца.

§ 420. Земља је бреговита, а у средини су велике пустаре. Главни су брегови: *Елбурс* јужно од каспског мора и *Загерс* на југозападу.

§ 421. Главније су у Персији реке: 1. *Арас*, (негда *Arates*) утиче с десне стране у реку Кур, која утиче у каспијско море.

2. *Шат-ел-Араб*, прави границу према азијској турској, утиче у персијски залив.

§ 422. Персијску је државу основао *Кир* на 560. год. пре рођења христовог; али 330. год. пре рођења спаситељева овлада њоме велики *Александар*. У половини 7. века (642.) основа је калифа *Омар*. После тога биле су у Персији више пута борбе о престо; а 1747. одвоји се велики део (Авганистан)

од пређашње персијске државе. Садањи је персијски шах *Насредин*.

§ 423. У Персији су главнија места :

1. *Техеран*, главна и престолна варош у Персији, има град, краљеву палату и краљеву благајницу са големим благом, различне фабрике и 130.000 житеља.

2. *Испахан*, пређе престолна варош, има лепу краљеву палату, фабрике, трговину, свеучилиште а 180 000 житеља (негда 1 милион).

3. *Хамадан*, (негда Екбатане) има многе фабрике, и негда је била престолна варош у медској држави.

4. *Табрис*, утврђена варош има живу трговину, фабрике, где се ради свила и вуна, и 160.000 ж.

5. *Ширас*, знатна варош са своји вина, своје трговине и своји фабрика, где се прави зејтин, и вода од ружица.

АВГАНИСТАН.

§ 424. Ова земља заузима северни део источног Ирана, и граничи енглеским земљама у Индији, Туркестаном (Букарком, Кивом), Персијом и Белуџистаном. Велика је 15.000 □ м. и има 12 милиона људи, по пореклу: Авгана, Персијанаца, Татара, Арапа и Индијанаца. Свом земљом не влада један владалац, него има више међу собом независни држава.

Главнија су места :

1. *Кабул*, главна и престолна варош у Кабулској, има град, живу трговину особито с коњима, (60.000 жит.)

2. *Кандахар*, главна и престолна варош у Кандахару, у средини Авганистана, има многе фабрике, живу трговину и 300.000 жит.

3. *Херат*, главна и престолна варош у Херату; у једно и једна од најлепши вароши у Азији. (15.000 житеља).

БЕЛУЦИСТАН.

§ 425. Белуцистан заузима јужни део источнога Ирана ; граничи Авганистаном, Персијом, индијским океаном и енглеским земљама у Азији, велики је 7000 □ м. и има 3 милиона душа понајвише *Белуца* по верозакону муамеданаца.

§ 426. У Белуцистану има више држава ; које имају своје старешине, али су све послушне келатском кану. Главно је место.

Келат, главна и престолна варош, има град, и неке фабрике (20.000 ж.)

3. ТУРКЕСТАН ИЛИ ТУРАН.

§ 427. Земља ова има више имена ; неки је зову Туркестан, неки Туран, слободна татарска, западни Цагатај, или велика Букарска. Она граничи : Персијом, Авганистаном, Хином, азијском Русијом, аралским и касписким језером Велика је 30.000 □ м. а има до 6 милиона душа татарског порекла (Туркомани, Киргизи, Узбеци, Букари) а муамеданског верозакона. Киргиске орде на североистоку независне су ; а у осталој земљи има више господара, који људима владају сасвим по својој вољи.

§ 428 У Турану је земља већином равница и песковита ; само се од истока подижу врло високи брегови (Хинд-ку 21 600' ; Белур 18.000'). Главније су реке : *Аму* (Гихон) и *Сир*, (Сихон) које утичу у аралско језеро.

§ 429. Међу самосталним земљама у Турану главније су.

I. *Кива*, где је главно место *Кива* на реци *Аму*, главна и престолна варош киванском кану. Овде се продају многи робови.

II. *Букара*, којој је од 1843. придружена држава *Кокандска*, која је пре тога била самостална. Главнија су места :

1. *Букара*, главна и престолна варош; има лепу канову палату и 400 џамија, високе школе, јако живу трговину, 100.000 житеља.

2. *Коканд*, негда престолно место у кокандској држави, има високе школе, 500 џамија, фабрике и живу трговину (60.000 жит.)

У Туркестану има киргиски орда, које живе под шаторима, и са својом стоком тумарају тражећи добре паше. Ове киргиске орде нису подчињене ни једној држави.

4. ЦАРСТВО КИТАЈСКО (ХИНА).

§ 430. Голема ова држава граничи с Туркестаном, азијском Русијом, охотским, јапанским, жутим и хинеским морем, обема Индијама и Авганистаном. Има у своме простору 220.000 □ м. и 425 милиона душа; па за то по својој величини у простору друга је, а по броју људи, што у њој живе, прва је и највећа држава на свету.

§ 431. Људи што у Китају живе; јесу по своме пореклу:

1. *Китајци.*
2. *Монголи.*
3. *Тунгузи*, који се зову и *Манџури.*
4. *Тибетци.*
5. *Букари.*

Осим ови народа има у Китају нешто људи и другог порекла.

§ 422. По своме верозакону људи су у Китају:

1. *Будисте* или *Ламасте*, који живе по науци негдашњег наученика, који се звао *Фо*. Највише људи у Хини овог су верозакона.

2. *Конфучијевци*, који живе по науци *конфуцијевој*. Од овог су верозакона изобразени људи у Китају.

3. *Лаочевци*, који живе по науци разума, коју је утврдио наученик *Лао-Че*.

4. *Муамедовци*.

5. *Идолопоклоници*.

Осим ови верозакона има у Хини нешто јевреја и хришћана.

§ 433. Хином влада цар неограничено; који се зове често *Син неба* (Тијан-че) и који је китајском народу то, што отац својој фамилији. Престо је у Китају наследан и само мушки могу бити владоци

§ 434. Земља је у Китају већином горовита; а неке горе прелазе границе самог царства, па се протежу и у друге суседне земље. Главније су горе *алтајске* на југу, и од ови се гора протежу гране по свој земљи; *Тијан Чан* горе (небесне) протежу се од североисточног Турана на исток у Китај; *кијенленске* горе пак од југоисточног Турана такође на исток у унутрашњост Китаја.

§ 435. У Китају су главније реке:

1. *Јанк-че-Кијанг*, (океанов син, главна река) највећа река у царству, изтиче из кијенленски гора, а утиче у жуто море.

2. *Хоанг-хо*, (жута река) изтиче из кијенленски гора, и утиче у жуто море:

3. *Амур*, дели Хину од Сибирије, утиче у охотско море.

4. *Индус* 5. *Брамā-Путра*, утичу у индијски океан.

Осим ови река има у Хини још велики река, и много велики језера.

§ 436. Китајски је народ један од најдревнији народа на свету. У Хини су одавна напредве и науке, и радиности, и вештине, па и газдинство; али се опет за то Хина ни у чем неможе мерити са европским напредним земљама. Хинези су врло радени људи, вешти мајстори и окретни трговци. Међу биљем, којим Хина тргује, особитог спомена

заслужује шећерна трска и чај. У Китају се израђује добра свила и многи памучни еспапи. Китајски порцулан, китајска артија, и изрезане ствари од дрвета и слонове кости, и друго којешта јесу скупоцеице ствари, које и европци купују. У Китају врло пазе научене људе, нити може ко добити државну службу, који није најпре изучио науке, и добро положио строге државне испите.

§ 437. У китајском царству има тројаки земаља: 1. прави Китај; 2. земље, које су Китају подчињене, као што је *Мала Букарска*, *Монголска* и *Манчурска*, и 3. земље што плаћају Китају данак, као што је *Тибет*, *Кореја* и *лијукијуски Архипелаг*.

§ 438. У овим земљама главнија су места:

I. У Китају:

1. *Пекинг*, главна и престолна варош у држави, са 2 милиона душа. Има многе лепе зграде, свеучилиште, звездару, царску библиотеку са 300.000 књига, многе фабрике, и врло живу трговину.

2. *Нанкинг*, на реци Јанчекијангу, има по милиона душа. Друга главна варош у земљи, има знамениту од порцулана кулу, која је висока 200'. Овде живе многи научени Хинези; овде су њихове велике школе, знаменита библиотека, многе фабрике и жива трговина.

3. *Шангај*, знаменита трговачка варош (700.000 житеља).

4. *Кантон*, (Куанг-чеу-фу) има по милиона житеља, град, пристаниште, фабрике и живу трговину особито с европцима.

(Осим ови вароши у Хини има још много велики вароши са 4—900.000 житеља; н. пр. *Су-чеу-фу* у средини царства са 600.000 житеља, *Фу-чеу-фу* близу мора 500.000 ж.; *Ву-чан-фу* на реци Јанчекијангу 400.000 житеља, *Ханг-чеу* и *Кинг-те-чин* милион; *Нинг-по* по милиона жит. и т. д.)

Хини припадају острови: *Формоза* на истоку; и *Хаинан* на југу од Хине.

II. У малој Букарској, (која се протеже на југ дуж небески брегова) главнија су места:

1. *Аксу*, главно место у овој области (40.000 ж.)
2. *Јарканд*, утврђена варош, има врло живу трговину, и 200.000 жит.

III. У Монголској, која граничи с малом Букарском и Сибиријом, главнија су места:

1. *Урга*, главна варош у области, лежи на северу, има прилично живу трговину (30.000 жит.)
2. *Каракорум*, знатно местанце са своји развалина, било је негда престолно место чувеног Џингисхана (1206—1272).

IV. У Манџурској, која такође граничи са Сибиријом и охотским морем, знатније је место *Мукден*.

V. У Тибету, који граничи с Авганистаном и двема Индијама, и који је под Хином од 1720. главнија су места:

1. *Ласа*, главно место у области, има столицу *Далај Ламе*, и многе лепе зграде (80.000 жит.)
2. *Ладак*, (*Лех Лаи*) на реци *Индусу* близу предње Индије, има живу трговину.

VI. У Кореји, која плаћа Хини данак а која се простире од Манџурске до јапанског и жутог мора; главно је место *Хананг* главно и престолно место у Кореји.

VII. У Лијукијуском архипелагу има 36 острова, који имају свог владоца, који хинеском цару плаћа данак. Сва острова у скупу имају 400 □ м. Главно је место *Кингчине*; престолна варош.

5. ЦАРСТВО ЈАПАНСКО.

§ 439. Ова је држава само на островима, која леже у великом океану и које од Китаја одваја

јапанско море и манџурски залив. Јапан има у своме простору 7.000 □ м. и до 30 мил. жит. монголског порекла, а по верозакону нешто су *Будовци*, нешто *Даирци*, а има нешто људи и од други верозакона У Јапану влада неограничено један човек, цар (Микадо, или Даири-Сама) и власт му је наследна у мушком колену; али управља само верозаконим делима, а грађанским делима управља главни војвода у држави (Кубо, или Сиогун).

§ 440. Земља је бреговита, а брегови бацају ватру. Јапанци су у сваком погледу доста напредни и најобразованији међу народима у Азији. Јапанци добро раде земљу, негују стоку, производе многу свилу и израђују еспапе од памука, свиле, добар порцулан, различне ствари од гвожђа, и лепо стакло. И у наукама су некојима доста напредни, али се међу тим ни они, као ни Хинезци не могу у образованости мерити са европским напредним народима.

§ 441. У јапанском царству има четири велика и више мали острова. Велика су острова: *Нипон* (4.200 □ миља), *Јесо* (1.500 □ миља), *Кијусију* (750 □ миља) и *Сикок* (340 □ миља) а мала су острова: *куриаска* северно од Јеса: и *бонинска* јужно од острова Кијусију.

Главнија су места:

1. *Цедо*, (Једо) на Нипону, главна варош у држави, и престолно место државног управитеља, (Сиогуна) има до 2 милиона душа; многе зграде, и фабрике, пристаниште и врло живу трговину.

2. *Мијако*, на Нипону, стара престолна варошу Јапану, столица Микада, има утврђене палате државни поглавара, многе храмове, а у једноме штатуу Будову, високу 83 стопе; и кулу, у којој је најогромније звоно на свету (важи 1,040.000 холандски фунти и веће је од звона у Москви). Овде је свеучилиште, царска академија за

науке и средиште свој научености у Јапану ; има многе фабрике, врло живу трговину, и 600.000 ж.

III. ЈУЖНА АЗИЈА.

§ 442. Јужна се Азија простире на југ од азијске Турске, Ирана и Хине, и од црвеног мора до великог океана. У њој су ове земље : *Арапска, предња и стражња Индија, и индијска острова* ; а све ове земље имају у своме простору до 237.000 □ миља, и 279 милиона душа.

1. АРАПСКА.

§ 434. Арапска је велико полуострво, које граничи од сува : с Египтом, азијском турском, и Ираном ; а даље персијским заливом, ормуским мореузом, арапско-персијским морем, аденским заливом, баб-ел-мандебским мореузом, црвеним и средиземним морем. Има у простору 57.000 □ миља и 8 милиона људи, који су по пореклу Арапи, а по веро закону муамедовци, који живе или као номади, или раде земљу и занате, и тргују.

§ 444. Земља је од запада бреговита, а од севера и у унутрашњости равна, и има многе велике пустаре. Арапска је оскудна у води, она нема ни једне веће и знаменитије реке.

§ 445. Арапи су раздељени у многа племена, која су често међу собом непријатељи. Над њима владају старешине, који се зову : Имами, Шерифи, Емири, Султани или Шеики.

§ 446. У Арапској су ове главније области :

I. *Хеџас*, протеже се дуж северне обале од западне Арапске, и стоји под турским султаном. Овде су главнија места :

1. *Цеда*, главна варош на црвеном мору, има јаку трговину (40.000 жит.)

Мека утврђена варош, знаменита, што се ту родио турски пророк Мухамед (571. после Хртста). Мека је Турцима свето место, куда Турци иду на *кабу*, да добију опроштај грехова.

3. *Медина*, утврђена варош, знаменита с тога, што је овде гроб Мухамедов.

II. *Јемен*, (Џемен) протеже се дуж јужне обале од западне Арапске: Главно је место *Мока* на црвеном мору, одкуда се извози млога добра мафа.

III. *Хадрамаут*, заузима јужни део од Арапске.

IV. *Оман*, на југо истоку од Арапске. Овде је *маскатска* држава, којом влада Имам од Маската. *Маскат* на мору, има јаку трговину с перлама (60.000 житеља).

V. *Хаџар*, протеже се дуж персијског залива.

VI. *Неџед*, заузима унутрашњост од Арапске.

Арапска пустара заузима северни део арапске између Неџеда, азијске Турске и камените Арапске.

Арапској припада острово *Аден*, где је главно место *Аден*, које су 1838. Енглези освојили.

2. П Р Е Д Њ А И Н Д И Ј А.

§ 447. Предња је Индија полуострво, које је окружено арапско-персијским морем, индијским океаном, бенгалским заливом; а које од сува граничи с Авганистаном, Белуџистаном, Тибетом и стражњом Индијом. Велика је 65.000 □ миља и има 185 милиона душа Индијанаца, Персијанаца, Арапа, Европаца, и Монгола. По верозакону људи су у Индији браминског верозакона, али има и муамедоваца, хришћана и јевреја.

§ 448. У предњој су Индији двојаке земље. Некима владају европски народи, и ту су и власти уређене као и у Европи, а друге су самосталне земље, које имају своје владоце, који владају неограничено сасвим по својој вољи.

§ 449. Земља је у предњој Индији на северу и западу бреговита ; а у средини равница. На северу су *хималајски* ; а на западу *Гатски* брегови.

§ 450. Главније су реке у Индији :

1. Индус (Синд) утиче у арапско-персијско море.
2. *Гангес* 3. *Брамапутра*. Обе утичу у бенгалски залив.

§ 451. Земља је у персиској Индији плодна и роди много користно биље ; а богата је и у зверињама и минералима. Предња је Индија од старина напредна земља у образованости, и од давни времена имамо из Индије различне ствари, које показују напредак Индијанаца у различном погледу. Из ови давни времена имамо ми лепе књижевне споменике, писане на санскритском језику, који је одавна врло развијен био. Данас су Индијанци мање напредни, но што су негда били, али и данас израђују они многе ствари с особитом вештином. Памучни и свилени еспаии и ствари од злата, сребра и гвожђа врло се лепо израђују. Трговина је развијена, а и науке се обрађују. Индијанци су један од најнапреднији народа у Азији.

§ 452. У предњој су Индији независне земље ово : Лахор, Непал и Сциндија ; а осим тога имају овде многе земље Енглези, а осим њи још и Французи и Португалци.

І. КРАЉЕВСТВО ЛАХОРСКО.

§ 453. Ова је држава на северозападу од предње Индије у пенџабском пределу. Владалац се зове Маха-Раџа (велики кнез).

Главнија су места :

1. *Лахор*, главна и престолна варош, негда престолно место великом Могулу, (има 120.000 ж.)
2. *Кашмир*, у хималајским бреговима, знатно место са врло фини вунени шалова, што се овде праве.

II. КРАЉЕВСТВО НЕПАЛСКО.

§ 454. Ова држава граничи с Хином и енглеским земљама у Индији, врло је бреговита, и брегови су јој врло високи. Главно је место *Катманду*.

III. КРАЉЕВСТВО СЦИНДИЈАНСКО.

§ 455. Ово је краљевство остатак негдашње маратске државе, и лежи готово у средини Индостана. Главно је место *Гвалиор*, престолно место, има фабрике, живу трговину и град (80.000 жит.)

IV. ЕНГЛЕСКЕ ЗЕМЉЕ.

§ 456. Енглези имају у Индији двојакe земље. Некима сами управљају, а некима управљају индијанске власти под закриљем Енглеза, којима плаћају данак.

Земље којима Енглези сами управљају раздељене су на ове четири велике провинције: (президентства) Бенгалску, Алахабадску, Мадраску и Бомбајску.

а. У Бенгалској су главнија места:

1. *Калкута*, главно место у свим енглеско-индијским земљама, има преко по милијона житеља, врло живу трговину, многе цамије и град.

2. *Лакно* (Luknow), главно место у држави Удској, коју Енглези 1856. саставише са својим земљама, има град, фабрике, живу трговину, и 300.000 житеља.

б. У Алахабаду главна су места:

1. *Делхи*, негда престолно место великом Могулу и најјача држава у источној Индији; има многе фабрике (150.000 жит.)

2. *Алахабад* је главно смешште за ратне потребе Енглеза, има градић (72.000 жит.)

3. *Бенарес*, на Гангесу велика варош, коју Индијанци као свету поштују.

в. У Мадрасу главнија су места :

1. *Мадрас*, близу бенгалског залива, има град, пристаниште, многе фабрике, врло живу трговину и 700.000 житеља.

2. *Кочин*, (Cochin) на малабарској обали, знаменита трговачка варош, где су Португалци 1502. подigli прву населбину.

г. У Бомбају главо је место :

1. *Бомбај*, на острову, има свеучилнште, фабрике, врло живу трговину, и преко по милиона житеља. Овде је главна столица енглеској убојној флоти.

Осим ови области под енглеским закриљем стоје ове земље.

Нагпур, источно од Бенгалске; главна је варош *Нагпур*.

Ницал, јужно од Нагпура; главно је место *Хидерабад*.

Траванкур на југу, главно је место *Траванкур*.

V. ФРАНЦУСКА ГУБЕРНИЈА У ИНДИЈИ.

§ 457 Французи имају у Индији пет мали срезова у сред земаља, које припадају Енглезима. Сви пет срезова имају 6 □ м. у простору, и преко 200.000 житеља. Главно је место *Пондишери*, има јаку трговину.

VI. ПОРТУГАЛСКЕ ЗЕМЉЕ У ПРЕДЊОЈ ИНДИЈИ.

§ 458. Португалска има у предњој Индији три губерније, које су у своме простору велике 52 □ м. и имају 350.000 ж. Главна су места *Гоа* и *Дију* на западњој страни од предње Индије.

Осим тога Португалска има у Азији још и нека острова свега у скупу на 1000 □ м.

3. СТРАЖЊА ИНДИЈА.

§ 459. Стражња је Индија такође полу-острово, и граничи од сува с предњом Индијом и Хином а окружена је хинеским морем, мореузом од Малаке, и бенгалским заливом. Има у своме простору 40.000 □ м. и 30 милиона људи нешто кавкаског, а нешто монголског и малајског порекла. По веро-закону су већином Будовци, а има и Брамина, Муамедоваца и Хришћана.

§ 460. Каква је земља у унутрашњости стражње Индије, то је непознато; на северу је бреговита, а брегови су гране хималајски брегова.

§ 461. У стражњој су Индији главније реке: *Брамапутра*, *Иравади*, *Салујен*, *Менал* и *Камбоца*.

§ 462. У стражњој су Индији двојаке земље; неким владају Енглези; а другима домаћи владоци као независним државама. Владоци су са свим не ограничени, и владају својевољно.

§ 463. У стражњој су Индији ове самосталне земље: 1. *Бирманска*; 2. *Сијам*; 3. *Анам*; 4. *Малака*. Осим ови независни држава имају 5. Енглези своје земље.

I. БИРМАНСКА ДРЖАВА.

§ 464. Бирманска држава са краљевством Ава, лежи на северозападу од стражње Индије; и најјача је међу тамошњим самосталним државама.

Главна су места:

1. *Ава*, на реци *Ираваду*, престолно место (50.000 житеља.)

2. *Амература*, пређе главна и престолна варош (90.000 ж.)

II. СИЈАМСКА ДРЖАВА.

465. Ова држава, лежи југоисточно од Бирме. Главно је место: *Банкок*, главна и престолна ва-

рош не далеко од утока реке Менама, има фабрике, пристаниште, живу трговину, и 600.000 ж.

III. ЦАРСТВО АНАМСКО.

§ 466. Анамско царство заузима југоисточни крај од стражње Индије, састављено је од земаља, које су пређе биле државе за себе; а међу њима је најзнатнија Кохинхина (Кошиншина). Главнија су места:

1. *Хује*, главна и престолна варош близу хинеског мора, има град и пристаниште за убојне лађе (100.000 ж.)

2. *Сајгун*, прва варош за трговину у Анаму, има град, пристаниште и 100.000 ж.

IV. МАЛАКА.

§ 467. Малака је полуострво од стражње Индије, где су шест независни малајски држава. Ђуди су овде често морски гусари. Главнија су места:

1. *Паханг* и 2. *Цохор*.

V. ЕНГЛЕСКЕ ЗЕМЉЕ.

§ 468. Енглеске земље у стражњој Индији леже већином на западној и јужној страни од стражње Индије. Земље су ово: *Асам* на северозападу од стражње Индије; *Аракан* на бенгалском, *Мартабан* на мартабанском заливу, *Малака* на полуострову Малаки с варошима *Малаком* и *Сингапуром*, и острво *Пуло-пинанг* или острво *Принц-Валес*.

4. ИНДИЈСКА ОСТРОВА.

§ 469. Индијска су острова нешто на западу од предње Индије, а нешто у бенгалском заливу.

I. ОСТРОВА У ПРЕДЊОЈ ИНДИЈИ.

§ 470. Острова, што припадају предњој Индији јесу:

1. *Лакедивска*, западно од предње Индије, Енгле- зима плаћају данак.

2. *Маледивска*, јужно од предње Индије, имају своје султане.

3. *Цејлон*, источно од предње Индије, имаће ен- глеско.

II. ОСТРОВА У СТРАЖЊОЈ ИНДИЈИ.

§ 471. У стражњој су Индији ово главна острова:

1! *Андаманска* и *Никобарска* у бенгалском заливу.

2. Четири велика *Сунда* острова: *Суматра*, *Јава*, *Борнео* и *Целебес*. На овим островима имају Холан- дези своје земље и населбине; а има и неза- висни држава.

3. Острова мали *Сунда*, међу којима је највеће *Тимор* где владају нешто Холандези, а нешто Пор- тугалци.

4. *Молукска* острова стоје под Холандезима.

5. *Филипинска* или *манилска* острова, где вла- дају нешто Шпањолци.

6. *Сулу* острова, северо-источно од Борнеа, међ њима је највеће острово *Палаван*.

АФРИКА.

I.

ОБШТИ ПРЕГЛЕД.

§ 472. Африка је врло велико полуострво, које је са Азијом скопчано узаним сујецким мореузом, а иначе је од свију страна обколено морима. Африци су границе: средиземно море, мореуз гибралтарски, атлантски океан, у ком је море етиопско са заливом гвинејским, канал од Мозамбика, индијски океан, црвено море и сујецки земљоуз, који Африку скопчава с Азијом.

§ 473. Африка заједно са островима, што јој припадају, велика је 550.000 □ м. од који на острова долази 11.000 □ м. Највећа је дужина Африци (од предгорја бонског до предгорја добре надежде) 1080 миља; а највећа јој је ширина (од зеленог предгорја до предгорја гардафујског) 1020 миља.

§ 474. У Африци има до 150 милиона људи различног порекла и различног верозакона. По расама у Африци су људи највише од етиопске расе, то јест *Црици*, којима треба придати и *Хотентоте*, и који свега у скупу има две трећине од свију људи, што живе у Африци. Од *кавказке* расе људи живе већином на северу и истоку; има и урођеника, (људи у Берберији па онда Копти, Кабилци, Нубијанци и Абисинци) и насељеника (Арапи, Маври, и Европци).

Од *Малајске* расе људи има најмање, једва 25 део африканскога житељства.

§ 475. Главнији су језици у Африци :

1. *Семитски*, (арапски и етиопски).
2. *Африкански*, (наречја негарски народа).
3. *Европски* језици, особито енглески и француски.

§ 476. По верозакону људи су у Африци :

1. *Хришћани*.
2. *Јевреји*.
3. *Муамедовци*.
4. *Незнабожци*.

§ 477. Африкански народи, изузимајући европце, што се у Африци населише, врло су назадни у свачему, што долази у образованост. Најназаднији су људи незнабожачког верозакона, а међу њима особито они, што живе по висинама јужне Африке, јер ови још немају свог државног живота, него живе расејани од лова, и пасу стада. Муамедовци и хришћани на северу и истоку од Африке већ су далеко напреднији у образованости; јер ма да се и на северу налазе племена, што живе као пастири, опет за то овде народи имају своје државе, а људи раде земљу, занате, па се нешто и трговином баве. Најнапреднији су у Африци људи, што се из Европе овде населише.

§ 478. Африка се дели на северну, средњу, јужну и на *острова*.

У северној су Африци ове земље :

1. *Берберска*, где су за себе државе : *царство мароканско*, *Алгир*, којим Французи владају, *Тунис* и *Триполис*.

2. *Египат*.

3. *Биледулгерид*.

4. *Пешчана пустара Сахара*.

У северној Африци.

1. *Сенегамбија*.

2. *Горња Гвинеја.*

3. *Судан, или земље у унутрашњости Африке.*

4. *Нубија.*

5. *Хабеш, или Абисинија.*

6. *Земље на источној обали од средње Африке.*

У јужној су Африци.

1. *Долња Гвинеја и земље на западној обали Африке.*

2. *Капланд.*

3. *Унутрашње земље у јужној Африци.*

4. *Земље на источној обали јужне Африке.*

Острова.

§ 479. Земља је у Африци различна. На северу су простране равнице, а на југу је земља бреговита.

Главнији су брегови:

1. *Атласки, на северозападу.*

2. *Нубијски или абисински на североистоку.*

3. *Месечеви брегови у унутрашњости.*

4. *Брегови Лупата, на југоистоку.*

5. *Гвинејски брегови на западу.*

6. *Конгски брегови, који се над гвинејским бреговима протежу у унутрашњост Африке.*

§ 480. Главнија су у Африци предгорја ово:

1. *Зелено предгорје на атлантском океану.*

2. *Предгорије добре надежде и иглено предгорје (Сар Agulhas) на југу.*

3. *Гардафујско предгорије код аденског залива.*

§ 481. Највећа су у Африци језера:

1. *Лаудеја (Lowdeah), језеро на северној обали од Африке.*

2. *Чад језеро у унутрашњости Африке.*

3. *Марави језеро на југоистоку.*

§ 482. Главније су реке:

1. *Нил, тече кроз Нубију и Египат, а утиче у средиземно море (560 м. дугачак је).*

2. *Цамбезе*, утиче у канал од Мозамбика.
3. *Оранж* или *Гаријеп*
4. *Цаире* или *Конго*. Обе утичу у етиопско море.
5. *Нигар*, тече кроз унутрашњост Африке и утиче у залив гвинејски.
6. *Сенегал*.
7. *Гамбија*. обе утичу у атлантски океан.

ОПИС ПОЈЕДИНИ ЗЕМАЉА.

I. СЕВЕРНА АФРИКА.

§ 483. У северној су Африци земље, које су међу свима осталима у Африци у свачему најнапредније; а те су земље *Берберска* у којој је царство *мароканско*, и области *Алгир*, *Тунис*, *Триполис* и *Египат*; а осим ти земаља у северну Америку долази још и предео, што се зове *Биледулгерид* и велика пешчана пустара *Сахара*, која заузима од прилике шест део целог простора од Африке.

БЕРБЕРСКА.

§ 484 Берберска се протеже у Африци дуж северне њене обале и граничи атлантским океаном средиземним морем, Египтом, Биледулгеридом и пустаром Сахаром. Узима се, да је сва Берберска велика 42.000 □ м. и да има осми део од свега живљества од Африке. Људи су у Берберској нешто урођеници: *Кабиле*: а нешто дошљаци, као: *Арапи*, *Турци*, *Црнци*, *Јевреји* и *Европци*.

У Берберској је више земаља, које имају своје различне владе: *Мароко*, *Алгир*, *Тунис*, *Триполис*, *Египат*, *Биледулгерид*, којима треба придати и пу, стару *Сахару*.

1. ЦАРСТВО МАРОКАНСКО.

§ 48. Царство Мароканско са краљевством *Фесом* (*Fez*), које му је саставни део, граничи с атлант-

ским мореузом, средиземним морем, Алгиром и Биледулгеридом. Има до 10.000 □ миља у своје простору, и до 9 милиона људи: Кабила (Бербера), Арапа, Мавра, црнаца робова, Јевреја. Људи су у образованости јако назадни, земља је плодна, али се зло ради. Роди много јужно воће, силне урме и многе маслине. Државом управља цар (султан) „неограничени владалац над правовернима.“ Престо је наследан.

Главнија су места :

1. *Мароко* (Маракеш) утврђена главна и престолна варош, има фабрике, јаку трговину и 30.000 жит. (негда 700 000).

2. *Фес*, друга престолна варош, има велике школе, фабрике и живу трговину.

3. *Тангер*, на Гибралтару и 4. *Могадор* на атлантском океану, јесу знатнија места за трговину.

2. АЛГИР (АЛЦИР).

§ 486 Ова је земља пре тога имала свог господара, (беја) који је био послушан цариградском султану; али 1830 завојшти Француска на ову земљу, и освоји је. Алгир граничи: Мароком, средиземним морем, Тунисом и Биледулгеридом; има 7.000 □ м. и до 2½ милиона људи Кабила, Арапа, Мавра, Европаца и Јевреја.

Главна су места :

1. *Алцир*, главно место у земљи, има град, фабрике, пристаниште и преко 100.000 житеља.

2. *Оран*, на средиземном мору има град, пристаниште и живљу трговину (26.000 житеља).

3. ТУНИС.

§ 487 Ова је област саставни део турском царству, њоме управља беј по својој вољи, али је опет послушан султану. *Бејова* власт прелази с оца на сина.

Тунис граничи Алциром, средиземним морем, Триполисом и Биледулгеридом, има у простору 3.700 □ миља и милион људи Мавра, Арапа, Турака, нешто Јевреја и Европаца.

Главно је место :

Тунис, на средиземном мору главна и престолна варош, има велику школу, живу трговину, и 100 000 житеља. Два и по сата од Туниса јесу развалине знамените негда вароши *Картагине*, коју су Римљани разорили. (146. пре Хр.)

4. ТРИПОЛИС.

§ 488. И ова област има свог господара, који слуша султана, али у земљи влада по својој вољи.

Граничи с Тунисом, средиземним морем, либијском пустаром и Биледулгеридом. Има свега 14.000 □ миља преко 4 1/2 милиона људи: Мавра, Арапа-Турака и Јевреја. Главно је место :

Триполис, главна и престолна варош на среди, земном мору, има град, пристаниште и живљу трговину. (10.000 житеља.)

Триполису припада у сред пешчане пустаре налазећа се плодна земља (оаз) *Фецан*, где је главно место *Мурзук*.

5. ЕГИПАТ.

§ 489. Ова земља има свог вице-краља, који њоме управља по својој вољи, али признаје цариградског султана за свог господара. Граничи са средиземним морем, сујецким мореузом, црвеним морем, Нубијом и либијском пустаром, има преко 8.300 □ миља и преко 5 мил. људи Копта, Арапа, Мамелука, Турака, Јевреја и Европаца. Главна је у земљи река *Нил*, знаменита с тога, што сваке године из-

међу месеца Августа и Октобра излије, па тиме начини земљу плодну. Главна су места у Египту :

1. *Каиро*, главна и престолна варош, на десној обали реке Нила, највећа варош у Африци, има многе палате, џамије, многе фабрике, живу трговину и 300.000 житеља.

2. *Александрија*, прва и јака утврђена трговачка варош у земљи, има пристаниште за убојне и трговачке лађе, врло живу трговину и 80.000 житеља. Стару варош Александрију сазидао је велики Александар 332. пре рођења Христовог. Стара је Александрија била средиште наукама и вештинама; у њеној библиотеци било је преко 700.000 књига. Мало на исток лежи село *Абукир*, где су Енглези спалили француску флоту. 1798.

3. *Дамијет*, на источном рукаву од Нила, јесте лепа трговачка варош (40.000) житеља.

На западу у Египту има у сред пешчани пустиња нешто плодне земље, (оаза) где роде многе урме. Најглавнији су оази *карцески оаз* (Oasis magna) и *сиваски оаз* (Oasis Iovis Amonii) где је у старо време био чувени храм Јупитеров.

6. БИЛЕДУЛГЕРИД.

§ 490. Ова је област подчињена туниском беју, али има своју собствену управу. Она се протеже између Берберске и Сахаре пустиње; нема своји одређени граница, и врло је слабо насељена, а људи су верозаконна муамедовог. Овде роде многе урме, и у вароши *Тозеру*, која лежи на лаудеанском језеру, јесте главна трговина с урмама.

7. САХАРА ПУСТИЊА.

§ 491. Ова голема пешчана пустиња лежи између Нубије, Судана, Сенегамбије, атлантског окејана, Бер-

берске и Египта: има у простору до близу 120.000 □ миља; али на овом големом простору живи мало људи, јер на овој пешчаној пустари, изузимајући неке плодне пределе, који се као нека острова у овом песку налазе, људи живети немогу, не имајући ни воде, ни ране. Људи што на овој пустари живе, јесу Арапи и Црнци, којима су камиле најглавније имање. Ова се пустара на западном свом крају зове *Сател*, а на источном: *Либијска* пустара. На западу је главни оаз *Агадес*, а на истоку *Фецан*, који стоји под Триполисом.

II. СРЕДЊА АФРИКА.

§ 492. Средња се Африка протеже од пешчане сахарске пустиње до горње Гвинеје, и у њој су ове земље: *Сенегамбија*, *Горња Гвинеја*, *Судан*, *Нубија*, *Абисинија* и земље на источној обали средње Африке.

1. СЕНЕГАМБИЈА.

§ 493. Ова земља кроз коју теку реке Сенегал и Гамбија, граничи са Сахаром, Суданом, Горњом Гвинејом и атлантским океаном. У своме простору има 19000 □ миља. Житељи су јој људи различног порекла, а верозаконна муамедовог и незнабожачког. Има нешто и Европљана. Осим поменуте две реке Сенегала и Гамбије главне су још реке: *Рио Гранде*, утиче у атлантски океан и *Нигар*, који у овој земљи извире, а тече унутра у Африку.

У Сенегамбији имају тамошњи људи неке своје државе, (Бонду, Футо-Доро, Бамбук) а европски народи имају ту своји земаља. Тако су Енглези господари од острова *Сен-Мери* (St.-Mary); Французи од острова *сенегалски*; а Португалци од острова *Бисаго*, и од вароши *Кашао*.

2. ГОРЊА ГВИНЕЈА.

§ 494. Горња Гвинеја граничи са Сенегамбијом, Суданом, Долњом Гвинејом и атлантским океаном. Жители су јој већином Црнци, незнабожци. Земља је од мора равна, а унутри бреговита; а главније су у њој реке *Сијера Леона* и *Нигар*.

Горња се Гвинеја дели на 6 приморја; а та су:

1. *Сијера Леона*, на граници Сенегамбије; има енглеску населбину.

2. *Биберово* приморје, има енглеске и американске населбине.

3. Приморје *слонове кости*, има осим црначки држава, неколико утврђени места, која припадају Енглезима, Холандезима и Данцима.

4. Приморје *златно*, где су многе европске населбине.

5. Приморје *робско*, где Енглези Французи и Данци имају нека утврђена места.

6. *Бенинско* приморје, граничи с долњом Гвинејом.

Унутри у земљи имају Црнци своје државе, међу којима су најглавније: република *Либерија*, где је главно место *Фритаун* (Free town), лежи иза предгорја *Сијера Леонског*; *Ашанте*, иза златног; *Дажомех*, иза робског, и *Бенин* иза бенинског приморја.

3. СУДАН,

или

ЗЕМЉЕ У УНУТРАШЊОСТИ АФРИКЕ.

§ 495. Унутрашње земље у средини Африке зову се на северу *Судан* или *Нигриција*, а граниче Горњом Гвинејом, Сенегамбијом, Сахаром, Нубијом и зем-

љама, што су у унутрашњости јужне Африке. Све ове земље у унутрашњости средње Африке могу имати у своме простору 50.000 □ м. и 8 милиона људи Црнаца, нешто муамедоваца, а нешто незнабожаца. Главнији су брегови: месечеви и конгски брегови; а главна је река *Нигар*, која се овде зове и *Јолиба*.

У унутрашњости средње Африке има више држава негарски, а најглавније су:

1. *Балбара*, на горњем Нигру, те је главно место *Сего* на Нигру.

2. *Тимбукту*, на средњем Нигру са главним местом *Тимбукту*.

3. *Хауса*, источно од *Тимбукту*; главно место *Сокота*.

4. *Кашна*, такође источно од *Тимбукту*.

5. *Борну*, око језера чадског.

6. *Дарвур*, на југоистоку.

Све земље, што су унутрашњости средње Африке, слабо су познате.

4. НУБИЈА.

§ 496. Нубија граничи са земљама у средини Африке, Сахаром, Египтом, црвеним морем, и Абисинијом. Има у простру до 8.400 □ м., и милион људи Арапа и Нубијанаца, који су сви муамедовог веро-закона. Главна је река *Нил*, који постаје тиме, што се две реке: *бела* и *плава* река уједно састављају.

У Нубији има много негарски држава, од који неке слушају египатског вице-краља. Главније су државе:

1. *Донгола*, око *Нила*. Ту је негда била стара свештеничка држава *Мероје*.

2. *Кордофан*, на југозападу. Главно је место *Обеид*.

3. *Сенаар*, где се и главна варош зове *Сенаар*.

5. АБИСИНИЈА или ХАБЕШ.

§ 497. Хабеш граничи с Нубијом, арапским заливом и земљом Гала; има у простору 11.000 □ миља а више од 4 ½ милиона људи абисинаца, који говоре својим особитим језиком, и кои су по верозакону хришћани.

Абисинија се дели на три државе, а то су :

1. *Тигре Амара*, заузима север од Хабеша; главна је варош *Аксум*.

2. *Гојам*, у средини Хабеша, где је главна варош *Гондар*, престолно место великом Негусу.

3. *Шоја* на југу, где је главна варош *Анкобар*.

III. ЈУЖНА АФРИКА.

§ 498. Јужна се Африка протеже од Горње Гвинеје и Хабеша, па све до самог предгорја Добре Надежде на јужном врху од Африке. У јужној су Африци ове земље: *Долња Гвинеја*, *Предгорја (Капланд)*, *унутршње земље у средини јужне Африке*, и *земље дуж источне обале од јужне Африке*.

1. ДОЛЊА ГВИНЕЈА.

§ 499. Ова земља лежи јужно испод Горње Гвинеје и граничи горњом Гвинејом, Капландом, атланским океаном и земљама, што су у средини јужне Африке. Има у простору 25.000 □ м. и преко 5 милиона људи, највише црнаца. Главне су реке: *Цаире* или *Конго*, и *Куенца*, које утичу у етиопско море; а главни су брегови *Конго*; па зато се ова земља и зове предгорје од *Конго*.

У Долњој Гвинеји има више негарски држава, од који су неке послушне португалцима. Главније су државе :

1. *Лоанго*, измеђ Горње Гвинеје и Цаире.
3. *Конго*, јужно од Цаире унутра у земљи.
8. *Ангола*, на југозападу од Конга.
4. *Гинга*, источно од Анголе.
5. *Бенгујела*, јужно од реке Куенце.

2. ПРЕДГОРЈА, (КАПЛАНД).

§ 500. Капланд заузима нај јужнији врх од Африке, има у простору до 7.000 □ м. а нешто више од 200.000 људи *Хотентота*, који су хришћани ; и нешто насељени Енглеза и Холандеза. Овде су многа предгорја, а међ њима су најглавнија предгорја добре надежде, и иглено предгорје (*Кар Agulhas*). Главно је место *Капштат*, утврђена варош у рукама Енглеза, (25.000)

3. ЗЕМЉЕ У СРЕДИНИ ЈУЖНЕ АФРИКЕ.

§ 501. Земље у средини јужне Африке протежу се од Екватора до Капланда измеђ Горње Гвинеје и земља, што су на источној обали јужне Африке. Земље су ове непознате ; на источној је обали језеро *Марави*, а и брегови *Лупата* јесу у средини јужне Африке. Река је најглавнија *Оранж* или *Грјејеп*.

Средина јужне Африке раздељена је међу народе различног порекла, а међ тим народима главнији су :

1. *Галаси* на североистоку, до Хабеша.
2. *Кафри*, на југоистоку, људи црначког порекла.
3. *Хотентоти*, живе у земљама око Капланда. Нека грана од Хотентота зове се *Бушмани*.
4. *Шагаси*, живе источно од долње Гвинеје.

4. ЗЕМЉЕ НА ИСТОЧНОЈ ОБАЛИ ЈУЖНЕ АФРИКЕ.

§ 502. Ове се земље протежу од Екватора па дуж источне обале све до Капланда. Међу предгорјама главнија су:

1. *Сангвебарско* предгорје, подчињено маскатском султану.

2. Предгорје *Мозамбик*, протеже се до реке Цамбезе. Португалци владају островом и вароши *Мозамбиком*. Језеро *Марави* овамо припада.

3. Предгорје *Сена* или *Сифала*, где Португалци имају неке своје населбине.

4. *Наталско* прегорје протеже се до Капланда. Овде живе Кафри.

IV. ОСТРОВА У АФРИЦИ.

§ 503. Острова, што припадају Африци, нека су на истоку, а друга на западу.

На западу су ово знаменитија острова.

1. *Азорска*, леже западно од Португалске, којој и припадају. Највеће је острово *Терсеира* (Тегсеиџа).

2. *Мадерска* острова западно од Марока припадају Португалцима. Највеће је острово *Мадера*, знатно са своји вина.

3. *Капарска* острова, јужно од мадерски, припадају Шпањолској. Највеће је острово *Тенерифа*. Овим островима припада и мало острово *Феро*, од ког се обично броји први меридијан.

4. *Капверденска* или острова зеленог предгорја, западно од Сенегамбије; припадају Португалцима. Највеће је острово *Сан-Јаго*.

5. *Гвинејска* острова у гвинејском заливу; не припадају сва једној држави.

6. Острово *Св. Јелене*, у етиопском мору, припада Енглезима; знатно је, што је овде у вароши

Лонгвуду као сужан живео цар Наполеон I. од 1815 до 1821, кад је умро.

На истоку од Африке главна су острова :

1. *Сокотора*, источно од гардафујског предгорја, припада Маскату.

2. *Сешеленска*, острова, јужно од Екватора, припадају Енглезима.

3. *Мадагаскар* је највеће острово што припада Африци (105.000 □ м.). На њему имају Французи неке своје населбине.

4. *Маскарени*, источно од Мадагаскара; једно је од два острова (Мауриције) енглеско, а друго (Бурбон) француско.

АМЕРИКА.

I.

ОБШТИ ПРЕГЛЕД.

§ 504. Америка граничи са северним леденим морем, баровим путем, бафинским заливом, Девисовим путем (Davis Strasse) ходзеновим заливом и путем, лоренцовим заливом, северним атлантским морем, мексиканским заливом, караибским морем, јужним атлантским океаном, магелановим путем, великим океаном, камчатским морем и Беринговим путем.

Америка заједно са западном Индијом, и земљама на северном полу, велика је 770.000 □ м. У својој дужини од севера на југ има Америка 2.000 миља, а у ширини од истока на запад 860 миља.

§ 505. У Америци живи $73 \frac{1}{2}$ милиона људи; који се по расама овако деле:

1. Од кавкаске су расе сви, који се из Европе у Америци населише, као: Немци, Французи, Енглези, Шпањолци, Данци, Руси и други. Свега их има до 35 милиона.

2. Од монголске су расе Ескимии и Хинесци, који се овде населише.

3. Од црначке (негарске) су расе Црнци, који су у Америку из Африке доведени. Деца рођена од европљана с црнцима зову се *мулати*; а пород црнаца с индијанцима зове се *Цамбос*. Свију скупа има до 12 милиона.

4. Американској раси припадају урођеници американци, које зову индијанцима (овде се рачунају Ирокези, Караиби и Патагонци.) Они се у броју јако смањили, и чини се, да ће сасвим изумрети.

§ 506. У Америци има до 600 различни језика, који се тамо говоре. Међу овим језицима главнији су :

1. *Индијански*, који имају многа наречја ; међ којима је главнији језик Индијанаца, што живе у анденским бреговима, и језик Ацтека, који живе у Мексику.

2. *Европски* језици, а особито енглески, шпански, португалски, француски и немачки,

§ 507. Људи у Америци по свом верозакону јесу :

1. *Хришћани*, који има преко 63 милиона, полу римокатолика, а остало протестаната и други хришћански верозакона.

2. *Незнабожци*, који има преко 10 милиона.

3. *Јевреји*, који има до 100.000.

§ 508. Људи су у Америци различно образовани. Американци, што се из Европе настанише у Америци, у свачему су исто тако напредни, као год и европски образовани народи : негују науке, знања и вештине, воде трговину, раде земљу и занате, и имају своје најразличније фабрике. Урођеници Американци, различне су образованости. Неки живе у уредним државама, и раде нешто земљу и занате ; други пасу стада, и живе од пљена, а неки опет живе од риболова. Најмање су образовани на северу *Ескимии* ; а на југу : *Пешери*.

§ 509. У Америци има различни држава, које су већином републике ; где је у народни представника власт доносити законе. У јужној Америци *Бразилија* је царство. Осим самостални држава имају у Америци и европски народи много своји земаља.

§ 510. Америка се дели на северну и јужну; обе су састављене панамским мореузом.

I. У северној су Америци ове земље:

1. Земље северног пола, које имају различне господаре, а све у скупу имају до 250.000 □ м. и преко 2 1/2 милиона људи.

2. Сједињене северо-американске државе имају у простору свега до 130.000 □ м. и 31 1/2 милиона људи.

3. Мекико.

4. Јукатан.

5. Државе у средњој Америци.

II. У јужној су Америци ове земље:

1. Нова Гранада.

2. Венецујела

3. Еквадор.

4. Перу.

5. Боливија.

6. Чиле.

7. Патагонија.

8. Бујенос-Ајрес.

9. Ла Плата.

10. Уругве.

11. Парагве.

12. Бразилија.

13. Гујана.

Острова, што се зову западна Индија, имају у скупу свега 4.600 □ м. и 4 милиона житеља.

§ 511. Земља је у Америци нешто равница, а нешто бреговита. Најглавнији су брегови: Кордиљерски или Андески, који се од севера па на југ у дужини од скоро 2.000 миља протежу. Међу овим бреговима највиши су врхови: Аконкагва у Чили (21.500) највиши брег у Америци; даље Чилборасо у Еквадору (20.3000), Сората (19.900) и Илиману (19.000) у Боливији. Осим андески брегова

знатнији су још брегови: *Алигенски* у северо-источној Америци, *Сијера-Невада* брегови у Калифорнији, и *Бразилски* брегови у јужној Америци.

§ 512. Најзнатнија су у Америци предгорја ово:

1. *Ферелско* предгорје (Ferwéll) на јужном врху од Гренланда.

2. *Рохуско* предгорје, најисточнији крај од Америке у Бразилији.

3. *Хориско* предгорје, најдаље на југу у Америци испод ватрени острова.

4. Предгорје *Бланко*, најдаље на западу у Перу.

§ 513. У Америци има много језера, међ којима су најглавнија :

1. *Робско* језеро у земљама око худзоновог заљива

2. *Мичиганско*.

3. *Хуронско*.

4. *Ерије*.

5. *Онтарио*.

6. *Горње* језеро (oberge See) на северној граници слободни северо-американски држава.

7. *Језеро* у Никарагуи у средњој Америци.

§ 514. Америка је богата у великим рекама; међ којима су најзнатније :

1. *Макенција*, тече кроз земље северног пола, а утиче у северно ледено море (450 м.)

2. *Река св. Лоренца* (Ловре) јесте одлив од пет различни језера, зове се најпре Сан-Луј, тече кроз Канаду, а утиче у залив св. Лоренца (460 м. дуж.)

3. *Мисисипи*, велика река тече кроз слободне северо-американске државе, прима у себе с десне стране реке *Илинеус* и *Охео*; а с леве *Мисури* и *Аркансас*, и утиче у мексикански залив (730 м. дуг.)

4. *Ориноко*, тече кроз Венецујелу у јужни атлантски океан (320 м.)

5. *Марањон* или *Амазон* највећа је река на свету, извире из андески брегова у држави Перу, тече

кроз исту државу и Бразилију, и утиче у јужни атлантски океан (770 м. дуг.) При своме утоку широка је ова река 15 миља. У њу утичу многе (60) реке, међ којима су неке веће од Дунава.

6. *Сан-Франсиско* у Бразилији, утиче у атлантски океан (350 м. дуг.)

7. *Рио де ла Плата*, постаје из више река, тече кроз Ла Плату, а утиче у јужни атлантски океан (480 м.)

8. *Орегон*, тече кроз северо-западне крајеве северо-американски слободни држава, и утиче у велики океан.

9. *Рио дел Норте*, тече кроз северо-американске државе, и Мехико, а утиче у мексикански залив (460 м.)

§ 515. Стари нису знали за Америку, коју је 1492. пронашао *Генуезац Христофор Колумб*, извезавши се на острову *Гваинахани*, који је он назвао *Сан-Салвадор*. Кад је трећи пут полазио да тражи нове земље, нашао је тврду земљу и то јужну Америку (1498). *Лабрадор* је пронашао *Енглез Кабот* 1498; *Бразилију* португалац *Кабрал* (1500); *Америго Вешпучи* први је описао земље, Колумбом пронађене, које се по њему назваше *Америка*. Кад су европци дознали за Америку, биле су овде главне државе: *Мехиканска* (држава *Ацтека*) и *Перуанска* (држава *Инкаса*). Мехиканску је државу освојио за *Шпањолску Кортец* (1519—1522) а Перуанску *Пизаро* (1535), а осим Шпањолаца заузели су у Америци и други европски народи многе земље.

II.

ОПИС ПОЈЕДИНИ ЗЕМАЉА.

I. СЕВЕРНА АМЕРИКА.

§ 516. Северна се Америка протеже од северног леденог мора па до близу екватора, а управо до панамског земљоуза, и до граница државе Нове Гра-

наде, која је већ у јужној Америци. Северној се Америци придају дакле и оне земље, које се обично зову *средња Америка* и које у подужем земљоузу оба велика дела Америке један од другог раздвајају. У северној су Америци ове земље: 1. *Земље северног пола*, 2. *сједињене северо-американске слободне државе*, 3. *Мехико*, 4. *Јукатаи*. 5. *Државе у средњој Америци*; и 6. *република Панама*. Све ове земље имају у своме простору преко 470.000 □ м.; и до 50 мил. житеља.

1. ЗЕМЉЕ СЕВЕРНОГ ПОЛА.

§ 517. Ове земље граниче са северним леденим морем, где је и баров мореуз, бафинским заливом девисовим мореузом, ходзеновим заливом и путем, атлантским океаном, где је лоренцов залив, североамериканским слободним државама, великим океаном, камчатским морем, и беринговим путем. Све земље у једно имају преко 200.000 □ миља и преко 4½ милиона жит. Земље ове припадају нешто Данској нешто Русији а нешто Енглеској.

І. ДАНСКЕ ЗЕМЉЕ.

§ 518. Данска има у северној Америци *Гренланд*, која земља граничи са северним леденим морем, атлантским океаном, девисовим путем и бафинским заливом. Гренланд има у свом простору до 30.000 □ м. где живе *Ескимии*, људи монголског порекла, малени, прљави, а хришћанског верозакона. Данци имају овде своји 14 населбина. — Северно од Гренланда простире се земља *Шлицберг* 1000 □ м. где људи стално не живе.

Гренланд су пронашли Нормани 980. год. и завели су хришћанство. Немци су све до 1406 имали овде своју населбину, које незна се како нестане. Данци се населише овде 1721.

II. РУСКА СЕВЕРНА АМЕРИКА.

§ 519. Руска Америка лежи измеђ северног леденог мора, беринговог пута, камчатског мора, великог океана, и енглеске северне Америке. Има у простору до 20000 □ м. и до 60.000 људи Ескимима, Индијанаца и Руса, који су сви већином православни. Руси имају овде своје населбине. Главна су места *Александрија* и *Ситка*.

III. ЕНГЛЕСКА СЕВЕРНА АМЕРИКА.

§ 520. Енглеска северна Америка граничи са северним леденим морем, бафинским и ходзеновим заливом, атлантским океаном, слободним североамериканским државама, великим океаном и руском Америком. Има у простору до 190.000 □ м., али само близу 5 милиона људи Ескимима, Индијанаца и Европаца.

§ 521. У овој земљи има доста ритова, бара и шума; али и високи брегова особито на југозападу и југоистоку.

§ 522. Најглавнија су језера:

1. *Медведово*; и 2. *робско језеро* на западу; 3. *Винипег*, 4. *Хурон*, 5. *Ерије*, 6. *Онтарио*, и 7. *Горње језеро* (*oberge See*) на истоку.

§ 523. Знатније су реке:

1. *Макенција*.

2. Река св. *Лоренца*.

3. *Нијагара* река изтиче из језера Ерија у Онтарио; знаменита је са свог водопада, где је ова река 1.000 стопа ширска, па пада у дубљину од 160'.

§ 524. Енглези деле своје земље у северној Америци на 8 губернија (*Канада*, *Нови Брауншвајг*, *Нова Шотландска*, *Острово св. Едварда*, *Нови Фундланд* (*Њуфаундленд*), енглеска *Колумбија*, *Бермудска* острова и земље на ходзеновом заливу.)

§ 525. Главнија су места :

1. *Отава* у Канади, главно место у енглеској северној Америци. Овде је столица енглеском губернатору.

2. *Торонто*, (*York*) на језеру Онтаријо, негда главно место у горњој Канади (42.000 жит.)

3. *Квибек*, не давно главна и лепа варош у горњој Канади на реци лоренцовој (55.000 жит.) Има град, пристаниште и живу трговину.

4. *Монтреал*, у Канади на острову Монтреалу, прва трговачка варош у енглеској Америци, има свеучилиште (75.000 жит.)

5. *Халифакс*, у новој шотландској, утврђена варош, има пристаниште за убојне лађе (26.000 ж.)

6. *Сен-Дон*, (*Saint Johns*) у новом Брауншвајгу, знаменита трговачка варош, има пристаниште (30.000 жит.)

2. СЈЕДИЊЕНЕ СЛОБОДНЕ СЕВЕРО - АМЕРИКАНСКЕ ДРЖАВЕ.

§ 526. Сједињене слободне северо - американске државе граниче с енглеском Америком, великим океаном, Мехиком, мексиканским заливом и атлантским океаном. Имају у своме простору 130.000 □ м. на којима 32 милиона људи живи; међ којима има преко три милиона робова, и до по милиона староседеоца Индијанаца. Овде живе људи од сви пет раса, али су највише од кавкаске расе, пореклом Енглези, Шоти, Ирци, Немци, Холандези и Французи. По верозакону људи су у овим државама хришћани, и то већином протестанти, али има и јевреја, муамедоваца, и незнабожаца.

§ 527. Слободне северо - американске државе јесу *републике*, које су међу собом у свези. Свака управља својим унутрашњим пословима, али у једно свака држава шаље своје представнике и на зајед-

нички сабор, (конгрес сједињени држава) који решава послове, који се тичу свију савезни држава. Свим савезним републикама управља *председник*, ког бирају народни представници сваке четврте године. У слободним сједињеним северо - американским државама има свега 34 државе за себе, округ Колумбија, и неке области. У последње време одцепише се неке државе од савеза, и међу собом утврдише нов савез, те су сад у рату с пређашњим савезним државама.

§ 528. Земља је у слободним американским државама нешто равница а нешто бреговита. Главније се равнице протежу дуж обала атлантског мора и дуж реке Мисисипи. Брегови су знатнији: 1. кордиљерски; 2. алигенски; и 3. стенски.

§ 529. Главнија су језера: *Горње језеро* (Obege See) *Михиган*, *Хурон*, *Јерије* и *Онтарио језеро*, на северу.

Знаменитије су реке: 1. *Нијагара*, 2. *Мисисипи* 3. *Колумбија* или *Орегон*. У овим слободним земљама има много канала, а најзнатнији је велики канал *Јерије* (у дужини 79 миља).

§ 530. Слободне североамериканске државе у свачему су напредне. Европци, који се овде населише, урадише све, да се овај нови свет у сваком напредку успореди старој образованој Европи. Земља се овде добро ради и роди свакојака жита, па и пиринач, памук, шећерну трску, различно воће и свако друго биље. У радиности, трговини и наукама американске се државе такође узпоређују најнапреднијим земљама и народима у Европи.

§ 531. Слободне северо - американске државе постоје од 1776. Пре тога је Енглеска владала тим земљама, које су биле њене населбине. Са угњетавања енглеског Американци усташе 1775. на оружје, 1776. прогласише се за независне од Енгле-

ске, и помагани од Француске и Шпањолске, учинише, да је и сама Енглеска 1785. признала ове земље за самосталне државе. Тада је у савезу било само 13 држава; па се тек доцније број држава увећао.

§ 532. Слободне северо-американске државе, што припадају у савез јесу ово: 1. *Мен* (Maine) 2. *Њухампшир* (New-Hampshire) 3. *Вермонт* (Vermont) 4. *Месачузетс* (Massachusetts) 5. *Конектикут*, 6. *Родајланд* (Rhode Island) 7. *Њујорк* (New-York) 8. *Њујерси* (New-Jersey) 9. *Пенсилванија*, 10. *Делавер* (Delaware) 11. *Мериланд* (Maryland) 12. *Вирџинија*, 13. *Северна Каролина*, 14. *Јужна Каролина*, 15. *Георџија*. 16. *Флорида*, 17. *Алабама*, 18. *Мисисипи*, 19. *Лујзијана*, 20. *Техас* (Texas) 21. *Аркансас*, 22. *Тенеси* (Tennessee) 23. *Кентуки* (Kentucky) 24. *Охејо* (Ohio) 25. *Мичиган* (Michigan) 26. *Индијана*. 27. *Илиноје* (Illinois) 28. *Висконсин*, 29. *Ејове* (Iowa) 30. *Мисури*, 31. *Калифорнија* 32. *Минисота*. 33. *Канзас*, 34. *Орегон*.

Овим државама треба придати: Округ *Колумбију*; и ове области: *Небраска*, *индијска област*, *Вашингтон*, *Утах*, *Санта Фе*, *Ориџона*, и *Нови Мексико*.

§ 533. У сједињеним слободним северо-американским државама главнија су места:

1. *Вашингтон*, (Washington) у *Колумбији*, главна варош у слободним северо-американским државама, столица је президенту и конгресу; има пристаниште, живу трговину (61.000 жит.)

2. *Бастн* (Boston), главна варош у *Месачузетсу*, има утврђено пристаниште, и после *Њу-Јорка* је прва трговачка варош у свим овим државама. Овде је прво букнула американска револуција, (1773.) којом се ове државе одцепише од Енглеске; и овде се родио знаменити американац *Франклин* (1706.) Има свега 180.000 жит.

3. *Кембриџ*, такође у *Месачузетсу*, има најбогатије свеучилиште у Америци.

4. *Провиденс* (Providence) главна варош у Род-ајланду, (Rhode Island) има пристаниште, многе фабрике и врло живу трговину.

5. *Њу-Јорк*, у држави истог имена, највећа је варош у Америци, има 820.000 житеља, лепе зграде, свеучилиште, и друга научна заведенија, и врло живу трговину.

6. *Филаделфија*, у Пенсилванији, има знаменито свеучилиште, живу трговину, 570.000 жит.

7. *Балтимор*, у Мериланду, има многе фабрике, и врло живу трговину.

8. *Албани*, главна варош у држави Њу-Јорку, има многе фабрике, пристаниште и живу трговину.

9. *Чарлстаун*, (Charlestown) у јужној Каролини, на атлантском мору, има врло живу трговину.

10. *Ричленд*, главна варош у Вирџинији, има пристаниште, и врло живу трговину особито с дуваном.

11. *Њу-Орлеан* велика варош у Лујзијани има 170.000 житеља, многе фабрике, и живу трговину.

3. РЕПУБЛИКА МЕХИКО.

§ 534. Ова држава граничи са сједињеним северо-американским државама, мексиканским заливом, Јукатаном, сједињеним државама у средњој Америци, и великим океаном, где је и залив калифорнијски, или пурпурно море. Има у простору до 38.000 □ миља, и до 9 милиона људи пореклом *Шпањолаца*, *Креола* (Креоли су деца рођена у Америци од Европаца) *Индијанаца*, *Црнаца*, *Мулата*, и т. д. Главнији је језик шпањолски, а верозакон римокатолички. У овај ма тамо је рат између Француза, и Мексиканаца, па се не зна, каква ће бити влада. Неки Мексиканци, што стоје уз Французе, изабрали су себи за цара *Фердинанда Макса*, који је брат аустријском цару.

§ 535. Земља је у Мексику обично бреговита, јер кордиљерски брегови просецају ову државу.

Највиши је врх у мексиканским кордиљерима вулкан *Попокатепетл* (16.400'). Главније су реке *Рио дел-Норте* и *Колорадо*.

§ 536. Мексико је била јака држава у Америци, кад су Европци Америку пронашли. Шпањолац *Фердинанд Кортес* освоји ову државу Шпањолској 1519—1521., и од ово доба па све до почетка овог века (1813.) владаху овом земљом Шпањолци. Тада буне буна, Мексико се одцепи од Шпањолске, постане најпре царство, (1822.) а после република (1834.)

§ 537. У Мексику има 25 округа, а главнија су места :

1. *Мексико*, главна варош у држави: најлепша је у Америци, има свеучилиште, многе фабрике, врло живу трговину и преко 200.000 житеља. Овде је негда била варош *Тенохтитлан* престолно место *Монтецуме*, последњег мексиканског владоца.

2. *Вера-Крус*, на мексиканском заливу, има знатну трговину по мору.

4. РЕПУБЛИКА ЈУКАТАН.

§ 538. Држава Јукатан била је све до 1841. саставни део од Мехика, а тада поста за себе држава. Граничи с Мехиком, сједињеним државама у средњој Америци, мексиканским, и хондураским морем. Има у простору 2.200 □ миља и до 800.000 житеља, по пореклу већином Индијанаца, а по веројакону римокатолика.

Главно је место :

Мерида, где је столица владе (40 000 жит.)

5. ДРЖАВЕ У СРЕДЊОЈ АМЕРИЦИ.

§ 549. Државе, што долазе у средњу Америку граниче с Мехиком, Јукатаном, караибским мо-

рем, Новом Гранадом (земљоуз панамски) и великим океаном. Имају све у простору до 70.000 □ миља и до 3 милиона житеља већином Индијанаца, Црнаца и Шпањолаца. По верозакону овде има највише римокатолика. Влада је републиканска.

§ 540. У средњој су Америци ови пет држава: *Гватемала*, *Сан-Салвадор*, *Никарагуа* *Костарика* и *Хондурас*. Пре су биле ове земље међу собом у свези, а од 1848. свеза је та прекинута.

Главнија су места:

1. *Нова Гватемала*, главна варош у Гватемали, има свеучилиште и живу трговину (60.000 житеља).

2. *Сан-Салвадор*, на југу од Гватемале, главно место у републици Салвадору.

3. *Леон*, главна варош у Никарагуи, има свеучилиште.

4. *Сан-Јозе*, главно место у Костарики.

5. *Колајагуа*, главно место у Хондурасу

6. РЕПУБЛИКА ПАНАМА.

§ 541. Ова је република била саставни део Новој Гранади, али се од ње 1855. одцепила. Има у простору преко 1.000 □ миља, и до 20.000 житеља. Лежи између Коста Рике, караибског мора, Нове Гранаде и тихог океана, и протеже се дуж панамског земљоуза, те тако спојчава северну Америку с јужном. Главно је место *Панамала* утврђена варош, има пристаниште.

II. ЈУЖНА АМЕРИКА.

§ 542. Јужна Америка заузима све земље, што се од панамског земљоуза протежу на југ. У јужној су Америци ове земље: *Нова Гранада*, *Венецуела*,

Еквадор, Перу, Боливија, Чиле, Патагонија, Бујенос Ајрес, Ла Плата, Уругве, Парагве, Бразилија и Гујана. Све земље у скупу имају у своме простору 300.000 □ миља и до 23¹/₂ милиона душа.

1. РЕПУБЛИКА НОВА ГРАНАДА.

§ 543. Ова држава граничи са средњом Америком, караибским морем, Венецујелом, Бразилијом, Еквадором и великим океаном, где је и панамски залив. Има у своме простору преко 18.000 □ миља и преко 2,300.000 житеља, који ма да нису Шпањолци, говоре шпањолски језик, а верозаконна су римокатоличког. Главна је река *Магдаленина*, која утиче у караибско море. Главна су места:

1. *Санта-Фе де Богота*, главно место, има свеучилиште и јаку трговину (50.000 жит.)
2. *Картагина* на северу, има добро пристаниште.

2. РЕПУБЛИКА ВЕНЕЦУЈЕЛА.

§ 544. Ова република граничи с Новом Гранадом, караибским морем, енглеском Гујаном и Бразилијом. Има у простору преко 20.000 □ миља и 1.200.000 житеља, који су Индијанци и римокатолици. Главна је варош *Каракас*, не далеко од караибског мора, има свеучилиште и доста живу трговину.

3. РЕПУБЛИКА ЕКВАДОР.

§ 545. Ова држава граничи с Новом Гранадом, Бразилијом, републиком Перу и великим океаном. Велика је 13.000 □ миља и има 900.000 душа. Људи су различног порекла, говоре шпански, а верозаконна су римокатоличког.

копа суримокатоличког. Главна је река *Марањон* или *Амазон*. Главно је место *Кито*, (Quito) на подножју брега *Чимборасо*, има свеучилиште.

Прим. Ове три републике беху пређе шпањске области. 1810 год. уста Венецујела на оружје, па се на скоро њој и Нова Гранада придружи, те 1816. прогнају Шпањолце, и 1819. саставе се у једно, и назову *Колумбија* па и *Еквадор* приме у свој савез, који се 1831. прекинуо, те поменуте три републике посташе државе за себе.

4. РЕПУБЛИКА ПЕРУ.

§ 546. Ова држава лежи међу Еквадором, Бразилијом, Боливијом и великим океаном, велика је 24.000 □ миља и има до 2 милиона људи највише Индијанаца и Шпањолаца. Главни је у земљи верозакон римокатолички. Главна је река *Марањон*.

§ 547. Република Перу била је уређена држава Инкаса у 1529. кад је у њу дошао Пизаро, који је истом државом 1535. овладао, подчинивши је Шпањолској, од које се после дуге борбе 1824. године ослободила.

Главна су места :

1. *Лима*, главна у држави варош, која је 1835. основана, не далеко од великог океана, има свеучилиште које је најстарије у Америци. На близу је град *Калао* (70.000 жит.)

2. *Куско*, (Cuzco) била је престолна варошу држави Инкаса; има свеучилиште, фабрике и живу трговину.

5. РЕПУБЛИКА БОЛИВИЈА.

§ 548. Ова држава граничи с републиком Перу царством бразилским, републиком Ла-Платом, Па-

рагвејом, Чилом и великим океаном. Има у своме простору преко 15.000 □ миља и више од 1½ милијон људи; већином слободни Индијанаца, али и доста Креола. Главни је језик шпањолски, а веро-закон римокатолички.

§ 549. У Боливији је земља врло бреговита; а брегови су кордиљерски. Највиши су врхови *Илимани* и *Сората*. На северистоку су простране равнице, богате травом. Ова држава има богате мајдане злата и сребра.

§ 550. Боливија је пређе била саставни део шпањолског вицекраљевста, које се зваше: *Бујенос-Ајрес*; али се 1824 одцепила од Шпањолске, постала самостална, и по *Боливару*, који јој помагао, да се ослободи, назвала се Боливија.

§ 551. Главна су места:

1. *Чукисака* или *Ла-Плата*, главно место у држави, има свеучилиште, и на близу мајдане сребра.
2. *Потози*, на југу, знаменита варош са своји мајдана, који од свију мајдана на свету дају највише сребра.

6. РЕПУБЛИКА ЧИЛЕ.

§ 552. Ова држава граничи с Боливијом, Ла-Платом и великим океаном; има у простору преко 6.500 □ миља, и до 1½ милион људи највише Индијанаца, Шпањолаца, Црнаца и други. Људи су већином римокатолици и служе се шпањолским језиком. Чиле се протеже дуж морске обале. Земља је бреговита (кордиљерски брегови) и у овој је земљи вулкан *Аконкагуа* (21 500) највиши брег у Америци. Велики река нема.

§ 553. Овом су земљом овладали Шпањолци (Валдивија Пизаров војвода) 1540. и задржаше је у својој власти. 1810. бујне буна, коју Шпањол-

ска стиша истина на кратко време, ал 1818. Ђене-
рал *Сан Мартин*, прогна из земље Шпањолце, и
земљу ослободи.

Главна су места :

1. *Сан Јаго*, главна варош, лежи у сред државе,
има свеучилиште и живу трговину (до 80.000 ж.)

2. *Валпаризо*, на великом океану, има добро при-
станиште, и живу трговину (50.000 жит.)

Републици Чиле припадају: 1 острова *Жуан
Фернандез*, леже западно од Чиле, и знатна
су, што је овде на једном острову (*Isla mas de
Тиегга*) живео скотски лађар *Александар Селкирк*,
чији је живот дао повода приповедкама о Робин-
зону. — Острова *Чилоје* леже јужно од Чиле. На
југу ове републике има самостална држава *Арау-
кан*, где Индијанци живе под својим поглаварима
(Токис). У том је пределу варош *Валдивија*.

7. ПАТАГОНИЈА.

§ 554. Патагонија се другчије зове *Магеланија*,
што ју је 1520. *Магелан* пронашао. Она граничи:
с републиком Чиле, с Ла Платом, атлантским оке-
аном, магеланским мореузом и великим океаном.
Има у простору до 17.000 □ миља и преко 100.000
душа. Људи су Индијанци, високог стаса, радо иду
у плен и живе као слободни под својима старе-
шинама, који се зову *кацики*.

§ 555. Земља је од истока равна и баровита а
од запада бреговита. Магелански мореуз дели од
Патагоније острова *ватрену земљу*, (*Feuerland*) која
се тако зове од тамошњи неки брегова, који ва-
тру бацају.

§ 556. Између врха јужног полалеже земље јуж-
нога пола (*Südpolarländer*) а међу тим земљама знат-
није су: Нови јужни Шотланд (Скотска), Сандвиг
и нова или јужна Георгија. Мисли се, да се око

јужног обртног круга протеже *сува земља*, која је до сад непозната, и којој и поменуте земље припадају.

8. РЕПУБЛИКА БУЈЕНОС АЈРЕС.

§ 557. Ова је република све до 1853. била у свези с државама *Ла-Плата*, али се поменуте године од њв одцепи и постане за себе. Граничи с Патагонијом, атлантским океаном, Ла-платом и републиком Чилом. Има у простору 3.500 □ миља, и до 350.000 људи различног порекла, а верозаконна римокатоличког. Главне су реке *Ла-Плата* и *Ријо Негро*, која је граница према Патагонији. Главно је место: *Бујенос Ајрес*, пређе главна варош у Аргентинској (*Ла-Плата*) републици; лежи на Ла-Плати, има свеучилиште, живу трговину и до 122.000 житеља.

9. РЕПУБЛИКА ЛА-ПЛАТА.

§ 558. *Ла-Плата* се зове другчије аргентинска република, и граничи с *Бујенос-Ајресом*, *Чилом*, *Боливијом*, *Парагвејом*, *Бразилијом*, *Уругвејом* и атлантским океаном. Има у простору преко 30.000 □ миља и 1.200.000 људи већином *Индијанаца* и *Креолаца*; по верозакону римокатолика.

§ 559. Земља је на западу бреговита, а на југоистоку равна, где се простиру лепе пољане. Највећа је река *Ла Плата*.

§ 560. Република *Ла Плата* (са *Боливијом*, и *Парагвејом*) беше пре саставни део шпањолском вице-краљевству *Бујенос Ајресу* (основано је 1535.) и остала је под Шпањолцима до 1816. а тад се од Шпањолске одцепила и постала за себе. У *Ла-Плати* поста после тога више (14) држава, које су међу собом у свези. Влада је републиканска.

§ 561. Главна су места: *Парана*, главна варош у републици; и *Кордова* има свеучилиште.

10. РЕПУБЛИКА УРУГВЕ.

§ 562. Ова држава граничи с Ла-Платом, Боливијом и Бразилијом, има у простору 5.000 миља, и преко 200.000 житеља, Шпањолаца и други дошљака. Земља је већином равна, највеће су реке *Негро* и *Ла Плата*.

§ 563. У овој су земљи римски калуђери, што се зову језуити, основали државу, којом је после овладала Португалска, од које дође Уругве под Бразилију (1823.). После неколико година (1828.) одцепи се Уругве од Бразилије и постане држава за себе. Главна је варош *Монтевидео*, на реци *Ла-Плати*, има пристаниште, и живу трговину (35.000 житеља).

11. РЕПУБЛИКА ПАРАГВЕ.

§ 564. Ова република лежи између држава: *Ла-Плате*, *Боливије* и царства бразилијанског. Велика је 4.000 □ миља и има преко милион људи Креолаца и Индијанаца. Земља је нешто равна, а нешто бреговита, велики река нема.

§ 565. Ова је земља откривена у 16. веку; и ту у 17. веку језуити подигоше за себе државу. У половини 18. века (1756.) прогнаше Шпањолци језуите, и заузеше ту земљу за себе. 1811. одцепи се Парагве од Шпањолске, и поста самостална држава.

Главно је у овој држави место *Асунсион*, на реци *Парагве*; јесте средиште свој земаљској трговини (20.000 житеља).

12. ЦАРСТВО БРАЗИЛИЈАНСКО.

§ 566. Ово царство граничи с Парагвејом, Боливијом, Перуом, Еквадором, новом Гранадом, Ве-

нецуелом, Гујаном, атлантским океаном, Уругвеом и Лаплатом. Велико је преко 130.000 □ миља и има преко 7 1/2 милиона житеља: Португалаца, Индијанаца, Црнаца и други. У земљи се највише говори португалски; а по веројатној људи су већином римокатолици.

§ 567 Бразилија је царство, којим управља једно лице, цар, и то ограничено, јер законе поставља у договору са народном скупштином. Престо је наследан, и само мушка деца могу бити цареви.

§ 568. Земља је у Бразилији само на северу равна, а иначе бреговита. Брегови нису врло високи. Главније су реке:

1. *Марањон*, у коју утиче више повећи река.
2. *Парана*.
3. *Франциско*.

§ 569. Бразилија није ни у чему толико напредна, као слободне сједињене северо-американске државе. Земља је плодна, али се зло ради. Овде роди различно жито, воће; даље: кафа, памук, шећерна трска, пиринач, и т. д. Има многе шуме с добрим дрвима. Земља је богата у минералима, а особито у злату. Има доста и драгог камења. — Народна је образованост напуштена, као год и трговина и занати.

§ 570. Бразилију је пронашао Португалац *Кабрал* (1500) и подчинио је Португалској, од које пређе на Шпањолску (1580); али 1640 опет дође под власт Португалаца. Кад су у Европи 1807. Французи овладали Португалском, краљ са својом родбином пребегне у Бразилију, коју начини краљевством, а 1822. постане самостално царство. Садањи је цар у Бразилији *Педро II*.

§ 571. Бразилија се дели на 18 области; а главнија су места:

1. *Рио де Жоиејро*, главна и престолна варош у земљи, на заливу од атлантског океана; има свеучилиште, утврђено и добро пристаниште, многе лепе зграде, фабрике, живу трговину, и преко 250.000 ж. (преко 100.000 црнаца).

2. *Баја*, утврђена варош на атлантском океану има 180.000 ж., фабрике и живу трговину.

3. *Пернамбуко*, на атлантском океану, има добро пристаниште, и живу трговину (60.000 ж.)

13. ГУЈАНА.

§ 572. Гујана граничи с Бразилијом, Венецуелом и атлантским океаном; има у простору 9.000 □ м. и преко 250.000 житеља: индијанаца, европаца, и црнаца, који одбегоше своје господаре.

У Гујани имају своје земље: Енглези, Холандези и Французи.

1. ЕНГЛЕСКА ГУЈАНА.

§ 573. Енглеске земље у Гујани леже између Венецуеле и холандске Гујане, имају преко 4.700 □ миља и преко 150.000 житеља; те тако заузимају више од половине од целе Гујане. Главно је место *Џорџтаун* (Georgetown или Stabroek) на атлантском океану, тргује особито с кафом, шећером, памуком и румом.

2 ХОЛАНДСКА ГУЈАНА.

§ 574. Холандска Гујана зове се другчије *Суринам*, лежи међу енглеском и француском Гујаном, има 2.900 □ миља, и до 70.000 житеља већином црнаца. Главно је место *Парамарибо*.

3. ФРАНЦУСКА ГУЈАНА.

§ 575. Француска Гујана или *Кајен* (Cayenne), граничи с холандском Гујаном и Бразилијом, има

1.500 □ миља, и до 30.000 житеља већином Црнаца. Главно је место *Кајен* на не здравом острову; куда Француска шаље своје заточенике.

II. ЗАПАДНА ИНДИЈА.

§ 576. Западна Индија зову се многа острова, која леже између северне и јужне Америке, а одељена су од суве земље мексиканским заливом и караибским морем. Сва ова острова имају у скупу до 5000 □ миља, и преко 3 и по мил. жит., од који су две трећине Црнци, а остало европци, особито Енглези, Французи и Шпањолци. По верозакону људи су већином хришћани, а међу Црнцима има још и незнабожаца.

§ 577. Земља је на овим островима бреговита, а гдекоји су брегови вулкани. Земља је јако плодна, и роди: шећерну трску, кафу, врло добар дуван, памук, индиго, и многе друге ствари.

§ 578. Земље, што долазе у западну Индију, припадају европским народима: Шпањолцима, Енглезима, Французима, Холандезима, Данцима и Шведима. На острову *Хаити* или *Сан-Доминго* јесу две државе самосталне.

§ 579. Острова у западној Индији овако се деле

1. Бахамска острова.

2. Ведики Антили.

3. Мали Антили.

1. БАХАМСКА ОСТРОВА.

§ 578. Ова острова леже јужно од Флориде па до велики Антила. Свега има преко 500 острова, међу којима има 14 већи. Сва су острова енглеска. Главнија су острова: 1. *Бахала*, највеће острво, на ком нико не живи. 2. *Провиданс*, 3. *Гванахани* или *Сан-Салвадор*. Ово је острво за то знатно, што је њега првог Колумб (1492. 12. Окт.) пронашао.

2. ВЕЛИКИ АНТИЛИ.

§ 581. Острова, што се зову *Велики Антили*, леже јужно од бахамски острова између старог бахамског канала и караибског мора. Највећа су ова.

I. *Куба*, највеће острово међу великим Антилама, има преко 2.000 □ миља, и преко милиона људи. Ово острово припада Шпањолској. Главна су места:

1. *Хавана*, утврђена главна варош на острову, има свеучилиште, фабрике за дуван и чоколаду, живу трговину, добро пристаниште и многе лепе зграде. У катедралној цркви леже кости Колумбове (180.000 житеља.)

2. *Сан Јаго де Куба*, има утврђено пристаниште, и живу трговину.

II. *Јмаика*, (280 □ м. и 400.000 жит.) лежи југо-источно од Кубе, и припада Енглеској. Главна су места *Сан Јаго де ла Вега*, или *Спаништаун* (Spanishtown) главно место; и *Кингсти*.

III. Острово *Хаити* или *Сан-Доминго* (1.400 □ миља и 800.000 житеља) зове се још и *Хишпаниола* и лежи источно од Кубе; подељено је на две државе. Мања или западна половина од овог острова (560 □ миља и 650.000 житеља) беше негарско царство од 1859. и цар црнац звао се *Фаустин I. Сулук*; а од 1859. тамо је република. Главно је место: *Порт о Принс* (Port-au-Prince) на западној обали, има град и пристаниште. — Већа источна половина од острова (840 □ миља, 150.000 житеља) јесте република *Сан-Доминго*, где је и главна варош *Сан-Доминго*, има свеучилиште, пристаниште, живу трговину и саборну цркву, где је лежао Колумб све до 1794. Ово је прва варош, коју су Европци назидали (1504.) у Америци.

4. *Порторико*, (185 □ миља, и 380.000 житеља) лежи источно од Хаити припада Шпањолцима. Главно је место *Сан-Жан де Порторико*.

III. МАЛИ АНТИЛИ.

§ 582. Мали Антили, или караибска острова леже између Порторика и Венецујеле. Главнија су острова :

1. *Девојачка (виргинска) острова*, припадају Данцима, а нешто Шпањолцима и Енглезима. Главно је острово *Сан-Дроа*, припада Данској.

2. Острово св. Вартоломеа (*San-Barthelemy*).

3. Острово *Антигуа*, енглеско је.

4. Острови *Гваделуп* и 5. *Мартиник* француска су.

6. *Барбадос*, 7. *Табаго*, и 8. *Тринидад*, припадају Енглезима. Тринидат је највеће острово међу малим Антилима.

ОКЕАНИЈА.

I.

ОБШТИ ОПИС.

§ 583. Океанија се зове још *Јужна Индија* и *Полинезија* и лежи у великом океану између источне Азије, западне Америке, и јужног леденог мора.

§ 584. Океанија са свима островима, што јој припадају има до 160.000 □ миља, али само до 4 милиона житеља, који су по своме пореклу нешто од *малајске расе*, и врло се мало разликују од Европаца; нешто од *црначке расе*, али се опет од црнаца разликују; а нешто су *Европци* који се овамо доселише. По свом верозакону већином су незнабожци, неки су прави дивљаци који, и саме људе једу; а неки су и осим Европаца Хришћани.

§ 585. Земља је у Океанији већином бреговита; али брегови нису врло високи, као у Азији и Америци. Океанија је сиромашна у рекама, које често усиху. Главна је и највећа река у Океанији *Муре* (Murray.)

§ 586. Земља је у Океанији доста плодна, али се тек у новије доба поче брижљивије радити. Осим биљки, које су домаће у Океанији, Европци сеју и многе европске биљке, које лепо напредују. Људи негују овде многе овце, баве се риболовом, и у мајданима, који су богати копа се много злато, бакар, олово гвожђе, камени угаљ и т. д. У Океа-

нија има сад ваћ доста фабрика, па и трговина је прилично напредна.

§ 587. Океанија лежи на јужној и источној половини од наше земље; и пресеца је јужни обртни круг тако; да су неки крајеви од Океаније у топлотном појасу (две петине); а неки (три петине) у умереном.

§ 588. Океанију деле: на суву земљу *Нову Холандску*; на шест велики, и многа мала острова.

II.

ОПИС ПОЈЕДИНИ ЗЕМАЉА.

I. НОВА ХОЛАНДСКА.

§ 589. Ову су земљу пронашли Холандези 1616. То је велико острово, које лежи југоисточно од сувдаски острова. Има у своме простору око 140.000 □ миља, али само преко милион житеља, који су океански црнци и европци, што се овде населише.

§ 590. Земља је у Новом Холанду на обалама равна, а унутри у земљи бреговита; али брегови нису врло високи. Највећа река *Муре* на југоистоку, утиче у александришко језеро.

§ 591. На обалама Нове Холандије имају Енглези пет колонија.

1. *Нови јужни Велс* (New-Süd-Wales), на југоисточној страни. Овде су пронађени 1851. врло богати мајдани од злата, и од то доба ова колонија јако напредује. Главно је место 1. *Сидни* (Sydney) најглавнија варош у енглеским населбинама у Океанији, има добро пристаниште, фабрике и живу трговину и 80.000 житеља.

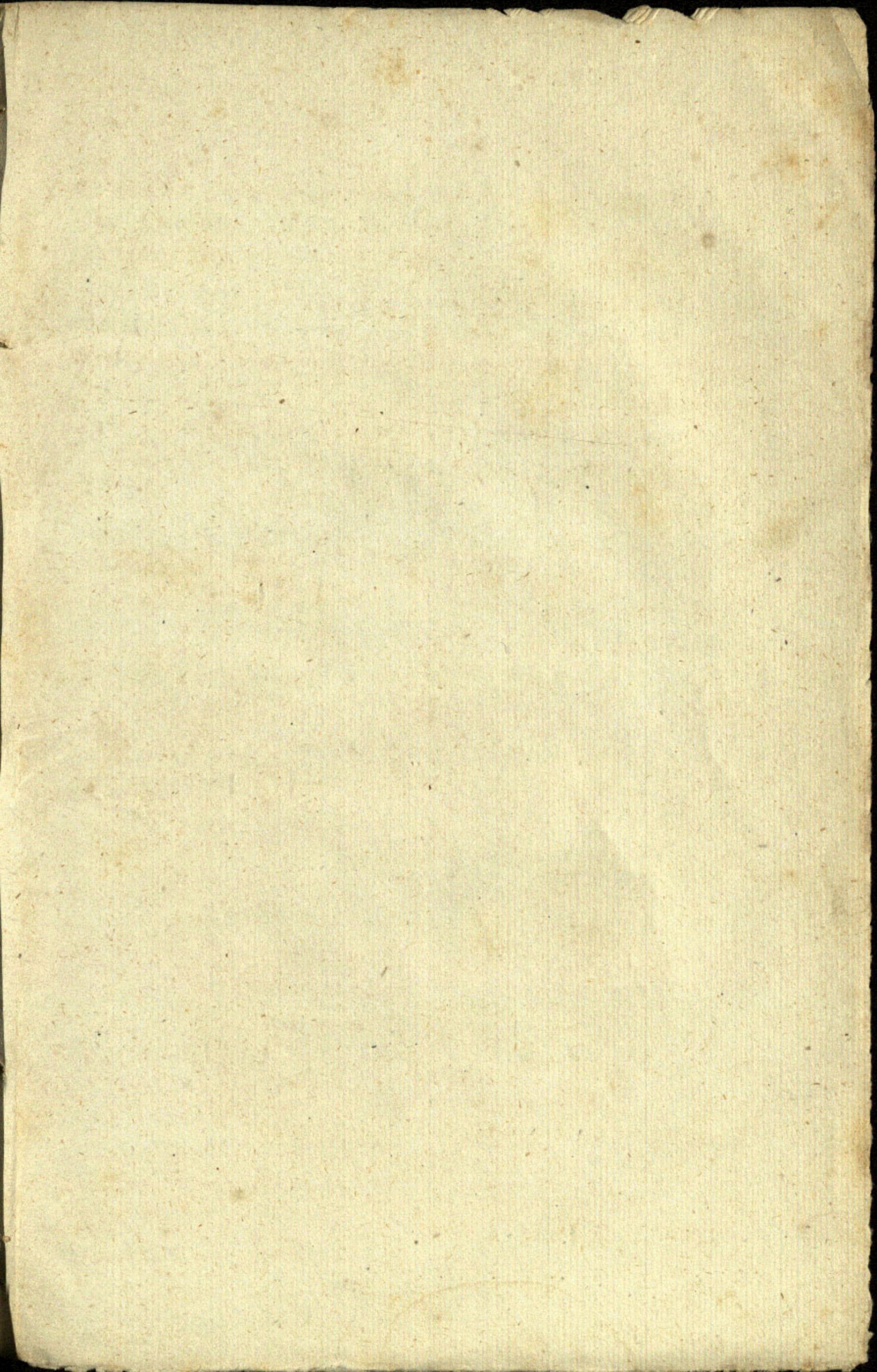
2. *Викторија*, на југоисточном углу. Главно је место *Мелбурн*, има свеучилиште, и живу трговину (70.000 житеља).

7. *Маркезка* острова, североисточно од низки
острова. Људи се на овим островима одликују сво-
јом лепотом, али су сурови. Ова острова припа-
дају сад Французима.

8. *Источна* острова (*Oster-Insel*), леже најдаље
на истоку међу океанским островима, на којима
живе људи.

Осим ови доде споменути острова има у Оке-
анији још много острова, који су мање важни.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

Р19СрП 934.1